

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő,
HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Baumann József: A soproni gázmű története (III. rész)

Baumann József: A soproni gázmű története (III. rész)

23. Az ammóniákvíz, illetve gázvíz. A szénből történő gázgyártás közben jelentős mennyiségű szennyvíz keletkezik, amelyet gázvíznek vagy magas ammóniáktartalmából következő, szúrós szaga miatt ammóniákvíznek neveznek. A gázvíz egyik része a gáz fokozatos lehűlése folyamán a kemence gyűjtőcsövében, a hűtőkben, a kátrányleválasztóban és a csővezetékben csapódik le, másik része a nedves vagy ammóniákmosónak nevezett tisztítóberendezésekben keletkezik, ahol permetező víz nyeli el a gázt szennyező anyagok, főleg a naftalin, az ammóniák, fenol és cianvegyületek nagyrészt és kevés kénvegyületet. A gázvíz túlnyomó része a gázműben keletkezik, egy köbmétere Sopronban megközelítőleg a következő szennyező anyagokat tartalmazta: 8500 miligramm/liter ammónia, 1650 mg/l fenol, 500 mg/l szulfát, 10 mg/l szulfid, 2,5 mg/l cianid, 340 mg/l kátrányolaj. Mennyisége az 1976. évben naponta 4–5 m³ volt. A gázvíz a gázgyárból, az 1880-as évek elején épült csatornába került, ott keveredett az akkor főleg háztartási szennyvízzel, annak hatására részben elbomlott és amíg kevés volt, nem károsította túlságosan a folyóvizet.

Az 1950. évben megindult rohamos fejlődés következtében azonban az 1962. évre a gáztermeléssel arányosan ötszörösére nőtt a szennyvíz mennyisége, ami már nemcsak az Ikva patak, hanem az azt befogadó Rába vizének minőségét is érezhetően rontotta. Akkor a naponta a csatornába engedett gázvíz mennyisége elérte a 7 m³-t, az összes fenolé pedig a 12 kg-ot. Az 1964. évi IV. törvény előírta az ipartelepek részére kibocsátott szennyvíz tisztítását, annak megvalósításáig bírság fizetését. A soproni gázmű szennyvizét az Északdunántúli Vízügyi Igazgatóság vizsgálta és szabta ki a bírságot, ami az 1969. évre 311, az 1971. évre pedig 666 ezer forintot tett ki. A bírság alapja főleg a fenol, amely kis mennyiségben is megöli az életet és undorító szagúvá teszi a vizet. A fenolt azonban egyedül az

eleveniszapos, másnéven biológiai (lehetőleg csepegőtestes) berendezés bontja el, ez óriási hitelszükséglete miatt a sopronihoz hasonló nagyságú gázgyárnál nem volt megvalósítható, már csak azért sem, mert a szénlepárlás és ezzel a fenolos szennyvíz termelése 1976-ban megszűnt. A gázgyár végzett kísérletet a szennyezést csökkentő saját készítésű biológiai tisztítóberendezéssel, de kiderült, hogy a bontást végző baktériumok életbentartásához a szennyvíz olyan mérvű hígítására lenne szükség, ami a beruházási és üzemelési költségeket ki nem fizetődő magasságokba emelné. Évekig eredménytelen volt olyan terület utáni kutatás is, ahol a gázvizet el lehet nyeletni anélkül, hogy az a környezet kútjait vagy vízfolyásait szennyezné. Még az ötvenes években megkísérelte a gázmű az ammóniákvizet koksoltásra felhasználni, de a fenolnak csak egy része bomlott el és a maradéktól a koks olyan bűzös lett, hogy nem lehetett értékesíteni.

194A gázból részben sűrűlódás, részben lehülés következtében a csőhálózatban is csapódik ki gázvíz, ami a legmélyebb pontokon elhelyezett ún. vízédényekben gyűlik össze. Ezeket időnként kézi szivattyúval ki kellett üríteni, a kiemelt víz az útestre került és rendszerint a legközelebbi csőnyelő rácsba folyt. Az elpárolgó víz erős szaga miatt gyakran előfordult, hogy a járókelők vagy a közeli lakók tévesen gázömlést jelentettek. A gáztermelés emelkedésével együtt nőtt a csőhálózatban lecsapódó víz mennyisége is, ezért a hatvanas évek közepétől sok vízédényt már naponta ki kellett szivattyúzni.

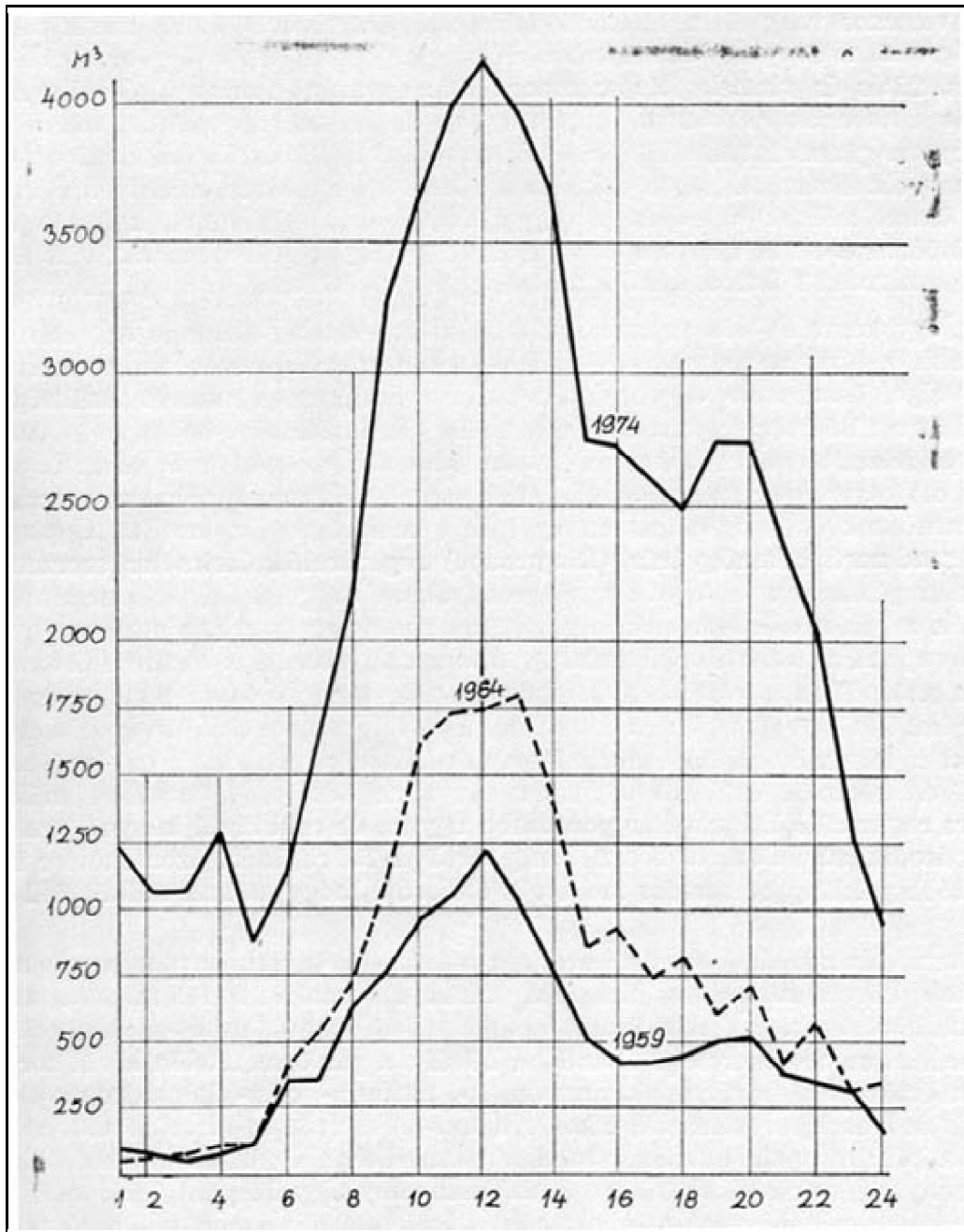
A víz mennyisége, az ürítendő vízédények száma és a mind erősebb ammóniákbűz miatti panaszok száma tovább emelkedett, ezért 1963-tól a vizet már lovaskocsin elhelyezett hordókba szivattyúzták és a lakott területeken kívül öntötték a Bánfalvi patakba. A lovaskocsi 1967-ben a kerti traktornak nevezett, nyersolajjal működő kis jármű váltotta fel. 1974-ben született meg a végleges megoldás, egy 5 m³ úrtartalmú tartállyal ellátott tehergépkocsi, amelynek motorja a vízédényeket kiürítő szivattyút is meghajtja. 1976 májusától ez a gépkocsi hatósági engedéllyel a vízédények vizét és a napi 5 m³ mennyiségű üzemi gázvizet is a brennbergbányai salakhányóra szállította, ettől kezdve megszűnt a szennyvízbírság.

24. Naftalin, vezetékdugulások. A kőszéngáz tartalmazza kisebb mennyiségben a valamikor molyirtásra használt, naftalinnak nevezett szénhidrogénvegyületet. Ha a gáz 0 °C körüli hőmérsékletre hűl le, a naftalin vékony lemezekké kristályosodva lerakódik és kellemetlen csődugulásokat okoz. Sopronban ilyen zavarok az 1950-es évek közepén jelentkeztek először komolyabb mértékben, amikor a növekvő gázmennyiséget a meglévő berendezés már nem hűtötte le eléggé, ezért a gáz naftalintartalma megnőtt és kemény téli hidegben a szabadban elhelyezett vezetékben lehűlve a gázból naftalinkristály vált ki, lezárva a gáz útját. A gázmű eleinte csak úgy állíthatta helyre a kritikus helyeken a gázellátást, hogy szerelői a vezetékbe spirituszt öntöttek, az feloldotta a naftalint, összegyűlt a vezeték mélypontján és onnan kiürítették. Hozzáférhető helyen szabadon fekvő vezetéknek forróvízes ruhával történő borogatásával is fel lehetett olvasztani a kristályokat.

Ez az eljárás munkaigényes és költséges volt, nagy hidegben a szerelők nem voltak képesek az összes zavart elhárítani, ezért a következő intézkedések történtek: 1. a gyűrűs léghűtők számának növelésével és 2. a hűtők palástjának vízzel történő permetezésével a gáz jobb lehűtése, aminek következtében a naftalin túlnyomó része kiválik és az ammóniákvízbe kerül; 3. a szabadban szerelt csatlakozóvezetékek áthelyezése zárt helyiségbe vagy hőszigetelése és falba süllyesztése; 4. hibás pinceablak kijavítása; 5. hidakra függesztett gázvezetékek gondos hőszigetelése.

Természetesen új berendezéseknél is megtiltotta a gázmű gázvezetékek szabadban történő elhelyezését. E munkák az ötvenes évek végén befejeződtek és azóta vezetékelfagyás még szörványosan sem fordul elő; igaz, tartósan kemény faggal járó tél sem volt az utolsó 15–20 esztendőben.

25. *Műszerek, laboratórium.* A múlt században a gáznak csak négy tulajdonságát mérték egyszerű eszközökkel; mennyiségét vizes gázmérővel, nyomását milliméter vízoszlopban U-alakú üvegcsővel (1 atmoszféra = 1 kg/cm² – 10 000 milliméter vízoszlop), széndioxid (CO₂) tartalmát és fényerejét normálgyertyával történő összehasonlítással.

19533. Órákenti gázleadás egy-egy decemberi vasárnapon (1959, 1964, 1974)

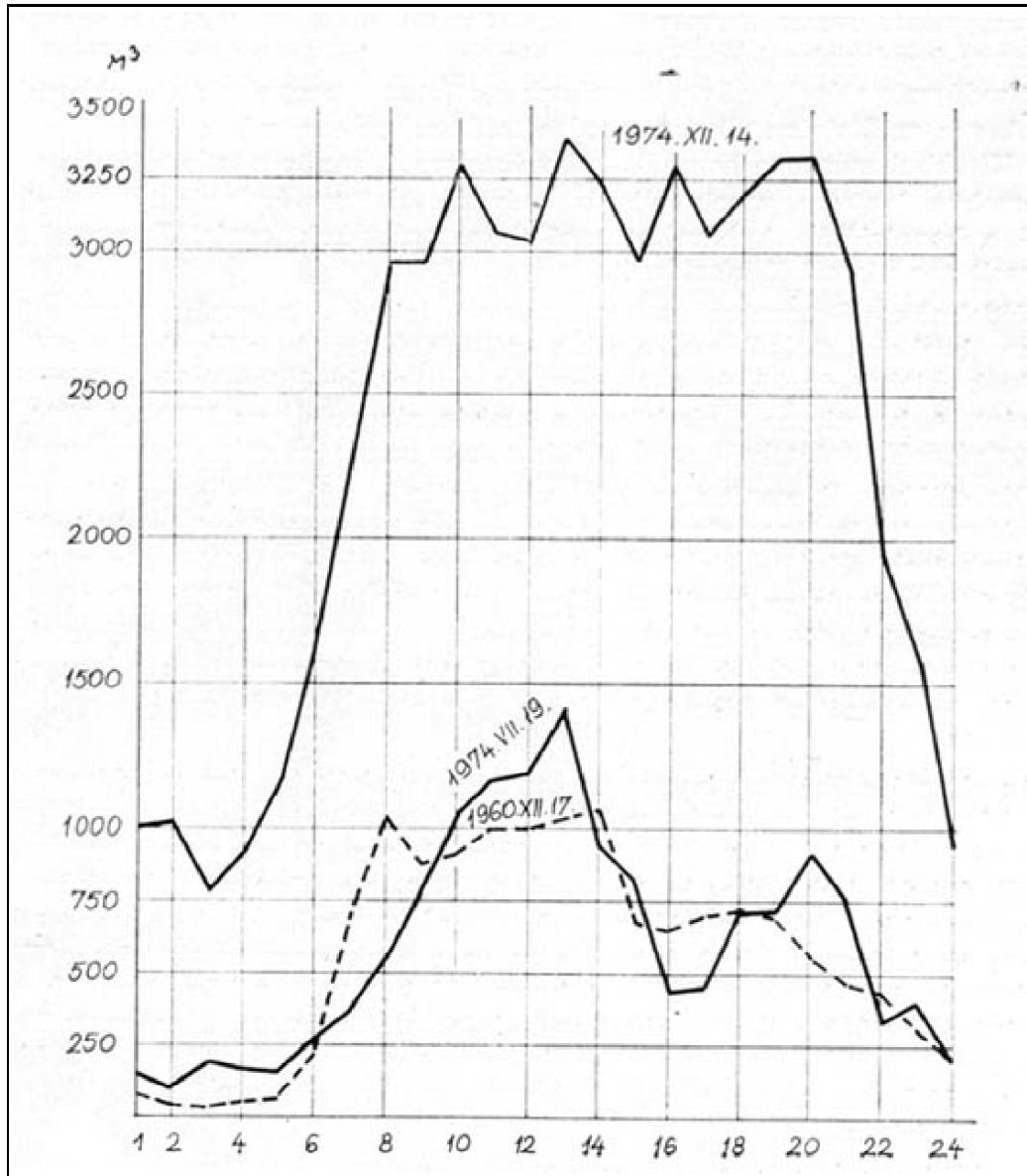
196 Egy táblán elhelyezett üvegmanométerek mutatták az egyes gáztisztítóberendezések összekötő

csővezetékében uralkodó gáznyomást, ezek segítségével könnyen meg lehetett állapítani a kátrány, szénpor vagy naftalin lerakódása által okozott eltömődés helyét, a készüléket vagy csőszakaszt kerülővezeték segítségével ki lehetett iktatni és a tisztítást gyorsan el lehetett végezni.

A villamos világítás a huszadik század elejétől mind jobban kiszorította a gázvilágítást, a fényerő fokozatosan elvesztette jelentőségét és helyébe lépett a főzés, fűtés és vízmelegítés szempontjából egyaránt fontos fűtőérték. Amíg retortás kemencék működtek, naponta 30–40-szer került szénbetöltésre sor; minthogy a gázszívást állandó értéken tartották, a fűtőérték ingadozása jelentéktelen volt. Ezért elégséges volt, ha a fűtőértéket csak időnként ellenőrizték a gáz összetételének mennyiségi vegyelemzésével. Ezt, továbbá a koks és a szén fűtőértékének mérését Sopron város Vegyvizsgáló Állomása, majd az Erdő- és Bányamérnöki Főiskola kémiai tanszéke végezte esetenkénti megbízás alapján.

Az egy kamrába 800 kg szenet befogadó és 1941-ben üzembe helyezett három kamrás gázkemence naponta csak 8–9 töltést igényelt, ezért a termelt gáz mennyisége, összetétele és fűtőértéke szinte óránként változott. Szükségessé vált tehát a fűtőérték folyamatos mérése, hogy a fűtőértéket a gázszívás változtatásával állandó értéken lehessen tartani. Mivel a gáz először a gáztartóba került és ott keveredett a korábban termelt gázzal, a kisebb fűtőértékingadozások kiegyenlítődték és a csőhálózatba egyforma minőségű gáz került. A gázgyár Union-rendszerű billenőgyűrűs (*Ringwaage*) regisztráló kalorimétert szerzett be, amelyben gázlángok melegítik egy gyűrű alakú üvegcső folyadéktartalmát, a folyadék a gáz fűtőértékével arányosan kitágul, vagy összehúzódik és a gyűrű elbillenve jelzi a fűtőérték változását. A műszer egyszerűsége és üzembiztonsága mellett eltöri az a körülmény, hogy nem mér laboratóriumi pontossággal és hogy némi késéssel jelez, de ez a hátrány a tartályban történő keveredéssel teljesen ki is küszöbölni. A kalorimétert két-három naponként a gáz vegyelemzésével ellenőrizték és beszabályozták. Az ismétlődő vegyelemzéssel működő Junkers regisztráló kaloriméter pontosabb ugyan, de rendkívül kényes, gyakran meghibásodik, sűrűn szorul hosszú ideig tartó javításra, ezért üzemeltetése költséges, több példány beszerzése mellett is előfordul, hogy műszer nélkül kell termelni.

A termelés növekedése és a termékek minőségével szemben támasztott mind szigorúbb követelmények szükségessé tették laboratórium felállítását, amire 1961-ben került sor, az akkor üzembe helyezett új tisztítóberendezés épületében. A laboratórium tevékenysége állandóan bővült, a gáz összetételén kívül sor került fűtőértékének, fajsúlyának, ammóniák-, naftalin-, cián-, kénhidrogén-, kátrány- és nedvességtartalmának, a koks hamu- és nedvesség-tartalmának, a szén, kén és a kátrány víztartalmának rendszeres mérésére, a gázban található hidrogén mennyiségének regisztrálására és az útikátrány lágyuláspontjának mérésére. A szennyvízbírság bevezetése miatt mérni kellett a gázvízben található fenolt, cián- és kénvegyületeket. Az 1976. évben indult új vízgőzös benzinbontó üzeme már az üzemanyag és termelvények folyamatos, három műszakra kiterjedő ellenőrzését teszi szükségessé. A korszerűen felszerelt laboratóriumban a következőket mérik rendszeresen: a könnyű benzin alsó és felső forrtpontja, fajsúlyja; a termelt gáz összetétele, égésmelege, fajsúlyja, naftalin- és koromtartalma; a lágyvíz, kazántápvíz keménysége, P lugossága, pH-ja, sótartalma, és vezetőképessége.

19734. Óránkénti gázleadás egy-egy decemberi (1960, 1974) és egy júliusi hétköznapon (1974)

19826. *A csőhálózat.* Az utcai elosztóvezetékek fektetését a múlt században kizárólag a gázmű végezhette és végzi nagy részben ma is. Ennek az ún. saját rezszi munkának előnye a gondosabb kivitel, az alapos ellenőrzés lehetősége, a határidők jobb betartása, viták elkerülése. Idegen vállalatra csak a nagyszabású, erős gépesítést igénylő munkákat bízta a gázmű. Az utcai vezetékek az indulástól a negyvenes évekig karmantyús, öntött vascsőből készültek, a karmantyúkat kátrányos kenderkóccal és ólommal tömítették. Az öntöttvas előnye, hogy a rozsdásodásnak elég jól ellenáll, szilárdsága főleg a nagyobb méretekben kielégítő. A gáz szállítására alkalmas cső a múlt században más anyagból nem készült. Kisebb átmérőben használtak kovácsoltvas gázcsövet is kátrányba mártva és homokba fektetve, amely eljárás kedvező talajban évtizedekig megvédte a csövet a korróziótól. A házakba csatlakozó vezetékek kezdettől a mai napig

kovácsolt vas gázcsőből készülnek.

Védelmükre Sopronban az ötvenes évek elejétől a helyszínen forrón felvitt bitumen burkolat szolgál, ami nincs a szállítás folyamán előforduló sérülés veszélyének kitéve és 25 éves tapasztalat szerint kitűnően véd a korróziótól (36. kép). A harmincas évek közepén kísérletképpen és az 1950-tól 1964. évig végzett gázcsőfektetésekről az előzőekben már beszámoltunk.

Gáz céljára jól megfelel a hengerelt acélcső, mióta a hegesztési varratok roncsolásmentes izotópos vizsgálatának és a cső korrózió elleni megbízható burkolásának technológiája kialakult. A hatvanas évek közepétől már csak acélcsövet fektetnek és ez kerül az előre nem látható fellendülés következtében amúgy is szűkké váló eternitsövek helyére is. A csere azért is szükséges, mert a bontott gáz dúsítására használt propán-bután és könnyű benzin lassan szétroncsolja az eternitsó Gibault-kötésének gumitömítését és ezzel gázszivárgást idézhet elő.

Az elosztó csőhálózat hossza az indulási munkák befejezése időpontjában, 1867. február havában kerekítve 7,7 km, 20 év múlva 11,4 km, a múlt század végén pedig 14,1 km volt. 1918-ig a hálózat hossza 18 km-re nőtt, ennyi volt az 1929. évi újrainduláskor is. 15 év alatt, 1944-ig a növekedés évenként átlag fél km-t tett ki. A felszabadulás után 4 esztendeig a csőhálózati munkák a bombázások által okozott károk kijavítására és a tönkrement szakaszok pótlására szorítkoztak. 1949-ben a csőhálózat hossza 25 km volt, a következő 15 évben évenként átlag 1 km új vezeték került lefektetésre és így a csőhossz 1964-re 40 km-re emelkedett. 1965-ben vett erős lendületet a bővítés, tíz év alatt, 1975-ig kerekítve 65 km-re nőtt a csőhálózattal hossza, ami évi átlagban 2,5 km új vezeték lefektetését jelenti.

Az 1954-ben létesített 1,8 km hosszú középnyomású vezeték és két gáznyomásszabályozó állomás segítségével a csőhálózat 20 évig biztosította a csúcsforgalmi időben a legtávolabb fekvő fogyasztóknál is a szükséges gáznyomást. A hetvenes évek első felében sor került a Széchenyi téren földalatti, a Múzeum utcában földfeletti korszerű és nagyobb teljesítményű, új nyomásszabályozó állomás felállítására és a középnyomású vezeték bővítésére. Az új bontótelepről 3 km hosszú, 500 mm átmérőjű, középnyomású vezeték szállítja a gázt a Kossuth Lajos, Újteleki, Múzeum és Mező utca találkozásáig és csatlakozik a meglévő vezetékhez. Új nyomásszabályozó működik a Somfalvi úti telephelyen és kerül majd felállításra a Bástya utcában. A Bástya utcai szabályozó táplálására a fenti csomóponttól kezdődőleg 1,4 km hosszú, 300 mm átmérőjű, középnyomású vezeték fektetnek le.

199A csőhálózat anyagának fokozatos átalakulását mutatja az 1971. évi állapot, akkor az 59 km hosszú vezetéknek 30%-a öntöttvas, 43,4%-a azbesztcement és 26,6%-a acélcső volt. A régi vezetékek kicserélése acélcsőre azóta is folyamatosan történik.

27. A gázszerelés. A gázgyár már a várossal kötött alapszerződésben biztosította magának a gázberendezések szerelésének és gázcsővezetékek fektetésének jogát. A szerelési munkák díját a szakértő Fährndrich a munkák kezdetén, 1866. szeptember havában összeállította. Gázszerelőkre mindenhogyan szükség volt, már csak a gázmérők felszerelése és cseréje, a gázlámpák és egyéb fogyasztó berendezések javítása és a gázömlések megszüntetése céljára is. A szerelők munkaidejének jó kihasználására és a belső csővezetékek tömör, megbízható elkészítésének biztosítására kívánatos, hogy a gázmű gázberendezések készítésével foglalkozzék.

35. Gázmérőhitelesítő harang (1955)

A múlt században, de a huszadik század első felében is a fejlődés üteme olyan lassú volt, hogy az új fogyasztók gázberendezését eleinte kizárólag és későbbben is túlnyomórészt a gázmű szerelői készítették. 1950-ben azonban megváltozott a helyzet, a növekedés annyira meggyorsult, hogy 1960-ig a gázfogyasztók száma 10 év alatt 2,7-szeresére nőtt. Az ezzel járó sok munka, de az építőipari vállalatok növekedése, gazdasági érdeke, munkájuk folyamatossága is szükségessé tette, hogy gázszerelésre berendezkedjenek. A sok új fogyasztó, gázmérő, gázkészülék és főleg fűtőkályha mind nagyobb mértékben igénybe veszi a gázmű 200 szerelőinek idejét javítási és cserélési munkákra. Ma Sopronban a gázművön kívül 3 építőipari vállalat és szövetkezet, továbbá 3 kisiparos készít gázberendezést; lakótelep vagy nagyobb épület beszerelését a gázmű nem vállalja. Jelenleg a gázmű 10 munkása végzi a javításokat, szolgáltatásokat és ugyancsak tíz fő foglalkozik új berendezések szerelésével.

A belső berendezések Sopronban az első száz évben szinte változatlan anyagból és technológiával készültek. Vezeték céljára a kovácsoltvasból készült, végein menettel ellátott, gázcsőnek nevezett csövet

használták, összekötésükre eleinte szintén kovácsolt vas, majd nagyrészt lágyöntésű idom (karmantyú, ív, leágazó, könyök stb.) szolgált. A gázmenetű kötések tömítése miniumba, későbbben lenolajba mártott kenderkóccal történt. Ez a tömítés a szénből lepárlással és a szénhidrogénből katalitikus bontással előállított gáz céljára jól megfelel, mert azok vízgőzt mindig tartalmaznak. A földgáz nedvességtartalma azonban minimális, a kócot kiszárítja és gázszivárgás keletkezhet. Ennek elkerülésére földgáz céljára a kötések hegesztéssel kell készíteni, ami a szivárgás lehetőségét kizárja. A hegesztésnek további előnye, hogy nincs szükség a száznál többféle idomdarab beszerzésére, tárolására, a menetvágás kényes munkájára. Hátránya viszont, hogy külön szakképzettséget, biztos kezet, rátermettséget, gondos munkát és nehezen szállítható berendezést igényel. Ezért, habár ez a technológia már a harmincas években ismert volt, Sopronban csak az utolsó tíz évben kezdett elterjedni és kezdte kiszorítani a régi módszert.

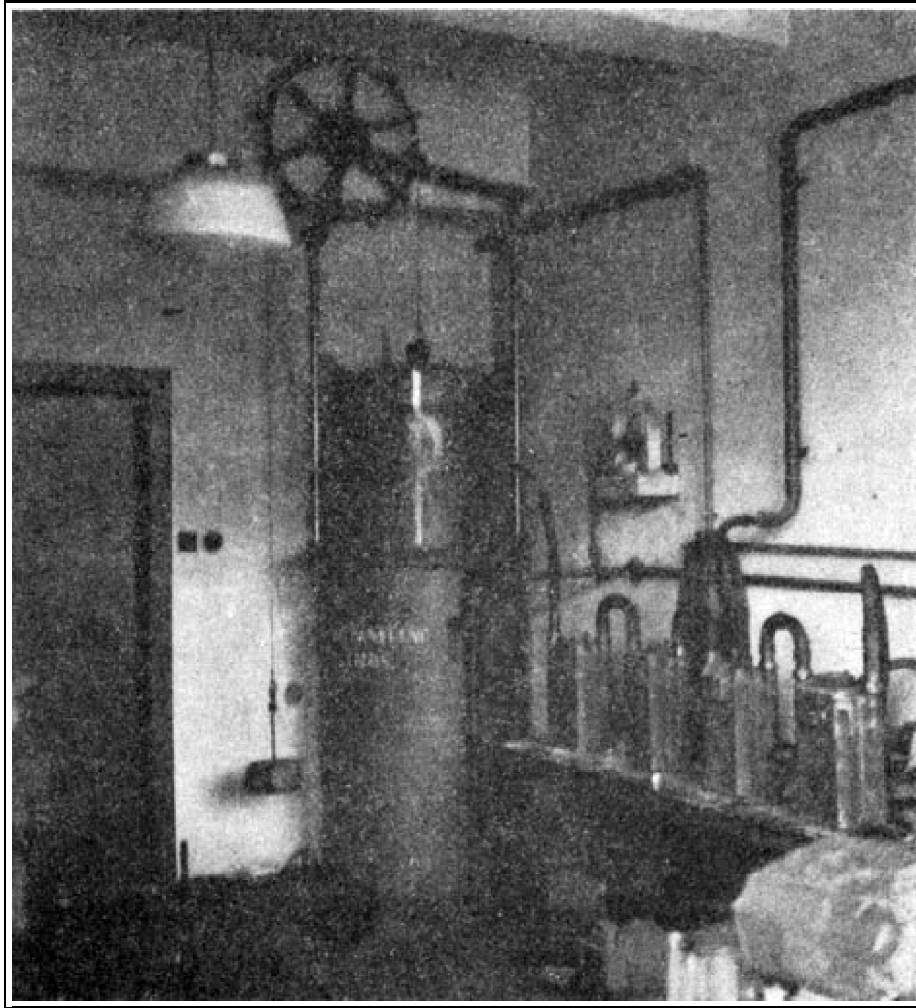
28. A fuvarozás, rakodás. A gázgyártás alapanyagát képező és a rendszerint (az első világháború végéig Németországhoz, majd Lengyelországhoz tartozó) sziléziai szénbányákból származó gázszén a Déli Vasútállomásra érkezett és ott került feladásra a termelt koks egy része is. A Déli állomás 600 méterre fekszik a gázgyártól, így a szén és koks be-, illetve kiszállítását könnyen lebonyolította a gázgyár tulajdonát képező lovaskocsi. A fuvarozott mennyiség növekedése az ötvenes évek végén még egy pár ló, majd 1963-ban vontató és pótkocsik beszerzését tette szükségessé. A gépi vontatás előnyei gyorsan kiderültek, ezért 1967-ben végleg átállt a gázgyár erre a megoldásra és túladott a lovain. A nehéz fizikai munkák csökkentése érdekében további beruházások is történtek: a berakást eleinte szállítószalagok könnyítették meg, majd egy markolóval ellátott rakodógép teljesen gépesítette. 1971-től a kiürítés sem kézi erővel történt már, mert azóta a szállítást nem vontató húzta pótkocsi, hanem billenőszekrényes tehergépkocsi végezte.

A szállítás, rakodás és a földmunkák könnyítése és meggyorsítása érdekében történt beruházások nagyságát jellemzik a járművek és munkagépek beszerzésére fordított (kerékített) összegek:

év	1963	1966	1967	1970	1971	1972	1973	1974
ezer Ft	230	145	500	260	630	480	530	1100

Megjegyzem, hogy fenti tételek 1971-től kezdve magukban foglalják a propánbután palackok széthordására (terítésére) szolgáló tehergépkocsik árát is. 1975 végén a gépkocsi- és munkagépállomány a következő volt: 1 db 5 tonnás, 2 db billenőszekrényes tehergépkocsi, 1 db traktor, 1 db 5 tonnás gázvízgyűjtő, 4 db kis fedett tehergépkocsi (Nysa, Barkas), 1 db mikrobusz, 1 db személygépkocsi, 1 db nagy markoló (Weimar), 2 db univerzális rakodó-ásógép.

29. A kátránylepárlás. A kátrány értékesítése nem mindig sikerült gond nélkül, habár 1943-tól kezdve a kiskamrás kemence már sok könnyű olajat, kevés szénport és vizet tartalmazó, jó minőségű kátrányt termelt. Ezért előnyös [201](#) volt egy pesti vállalkozó ajánlata, hogy az üzem területén felállít egy kátránylepárló kemencét. A kemence 1946-tól kezdve üzemelt és elsősorban útikátrányt termelt, amit részben Sopronban használtak fel. A szivattyúzási és szállítási költségek elmaradása gazdaságossá tette a kis üzemet, ezért érdemes volt 1949-ben átvenni és saját rezsiben üzemeltetni. 1959-ben a Fővárosi Gázműtől kapott terv szerint új kemence épült. A termékek, útikátrányon kívül, a falak nedvesség elleni szigetelésére használt ragacs, szurok, továbbá négyféle kátrányolaj voltak. Utóbbi főleg vezetékoszlopok és vasúti talpfák korhadás elleni telítésére szolgált.

36. Csőszigetelés (1955)

A lepárló kemence 1966-ig volt üzemben, amely évtől kezdve a dunaujvárosi kokszolómű korszerű, gazdaságosan működő kátrányfeldolgozó üzeme bármely időpontban átvette az előírásainak megfelelő, jó minőségű soproni nyerskátrányt és ezzel lehetővé tette a többi téren jelentkező sok probléma mellett legalább a kátránylepárlással és a termékek értékesítésével járó gondok megszüntetését.

30. A propán-bután gáz (PB, azaz C_3H_8 , C_4H_{10}). A földgázból leválasztott és a nyersolajfeldolgozás folyamán nyert propán-bután mennyiségének rohamos emelkedése lehetővé teszi azok számára is a gázfőzés óriási előnyeinek élvezését, akikhez a városi gáz csővezetéken nem juttatható el. A gazdaságosság azt kívánja, hogy a Sopron környéki faluk és Sopron propán-bután fogyasztóinak részére szükséges újratöltött cserepalackok szétosztását és a fogyasztói berendezések szerelését a soproni gázmű intézze, illetve végezze. Ezért készült és került 1970. X. 6-án átadásra a Sopront Győrrel összekötő közút mentén egy PB-palack tárolására alkalmas cseretelep, azóta foglalkozik az ÉGÁZ soproni üzeme PB-vel. [202](#)1971-től 1975-ig a gázmű szállította (terítette) a megtöltött palackokat a 31 községet ellátó 20 ún. minitároló telepre és a 6 soproni minitelepre, ahol a fogyasztók maguk vagy a Tempó útján kicserélhetik a

kiürült palackot tele palackra. Ezt a szétosztást 1975 közepétől a Volán Szállító Vállalat intézi.

Ma is a gázmű szerelői végzik a PB-fogyasztói berendezések szerelését, javítását és rendszeres ellenőrzését. A fogyasztók létszáma 1975 végén a 31 községben 7440, Sopron városban pedig 3800 volt. Ha ebben az időpontban a város telítettségét vizsgáljuk, a 9300 háztartási gázfogyasztóhoz hozzá kell adni a 3800 PB fogyasztót is, és mivel akkor Sopronban kb. 14 500 lakás volt, a lakók 90%-a el volt látva gázzal.

A gázgyártól távol fekvő kis sűrűségű lakótelepek, mint Kőhida, az Egeredi domb, a Kurucdomb, a Sotex szolgálati lakások, a volt Bánfalva és Brennbergbánya a jövőben is szükségessé teszik a soproni lakások egy részének PB-vel történő gázellátását.

31. Beruházások, bővítések. A gázgyár termelése, működésének első 30 esztendeje alatt, olyan lassú ütemben emelkedett, hogy 1897-ben érte csak el az 1868. évinek két és félszeresét. Ezért ez időszak alatt jelentősebb beruházásra aránylag ritkán került sor.

A kétretortás szénleparló kemencét ugyan már 1869-ben háromretortásra kellett bővíteni, amit 1874-ben váltott fel két ötretortás kemence. A gáztartó befogadóképessége 6 évig bizonyult elegendőnek; 1873-ban került sor egy második, 900 m³ űrtartalmú, vízzáras tartó felállítására 24 ezer forint költséggel. 1885-ben 8000 forint költséggel Fährndrich szakértő tervei szerint egybeépített kokszgenerátorral és regenerátorral ellátott kemencék épültek, amelyek fűtésére az eddigi átlagos 30% helyett már csak 24–25% kokszra volt szükség. Az 1891-ben épült nyolcretortás kemencék 100 kg szén gázosításához már csak 22 kg, vagyis 22% kokszot használtak fel.

1882-ben raktár, műhely és lakás céljára készült épület 4120 forint költséggel, 1883-ban még egy kéntelenítő szekrényt, 1884-ben gázhűtőt, 1890-ben pedig gáznyomásszabályozót és koksztrögépet szereztek be. Az 1880. és 1896. évek közötti egyéb beruházásokat az előzőekben megfelelő helyen felsoroltuk. Ezekon kívül 1888-ban voltak jelentősebb beruházások: új üzemi gázmérő, mosó és a gázszívóhoz kerülő nyomásszabályozó 12 ezer forintért, az utcai fővezetékek bővítése, valamint 1,7 km új csővezeték fektetése. A 30 év alatt az utcai csőhálózatot 6,4 km-rel bővítették, így 1897-ben a csővezetékek hossza 14,1 km volt.

1897-től 1919. január 1-ig, kb. 22 évig voltak a gázgyár részvényei külföldiek tulajdonában, az ez idő alatt lefolyt igazgatósági ülések jegyzőkönyvei, valamint üzemi naplók eltűntek. Így ma már csak annyit állapíthatunk meg, hogy nagyobb beruházások 1912-ben voltak, amikor új üzemi mérőt, forgógázmosót, gázszívót és kátrányleválasztót szereztek be és a nagyobbik gáztartó kapacitását 2000 m³-re növelték. A csőhálózat hossza a 22 év alatt 4 km-rel bővült.

A gázgyártás gyakorlatilag 10 évig, 1919 elejétől 1929-ig szünetelt, amikor eztán a villamosmű által nyújtott 200 ezer pengő hitellel a tisztítóberendezéseket, a csőhálózatot és a gázmérőket kijavították, valamint 2 db hétretortás gázkemencét falaztattak fel.

Az újraindulás után 1945-ig jelentősebb beruházási hitelt 1937-ben 2 db kilencretortás gázkemence, 1941–42-ben háromkamrás függőleges kiskamrás kemence (60 ezer pengő), valamint 1944–45-ben négykamrás kemence (70 ezer pengő) felállítása igényelt. A csőhálózat 15 év alatt 7,3 km-rel bővült, a vizes mérők kicserélésére 1900 db új száraz gázmérőt kellett beszerezni.

203A háború által okozott károk helyreállítása 5 évet vett igénybe, ennek eltelte után, az 1950. évben megindult a gázgyár rohamos fejlődése, az 1958. év végéig sor került új, hatkamrás gázkemence (1,5 millió Ft), 4500 m³-es gáztartó (1,5 millió), elektrosztatikus kátrányleválasztó, gázfűvő, két gáznyomásszabályozó

állomás felállítására, a csőhálózat jelentős bővítésére és az új fogyasztók részére sok ezer gázmérő beszerzésére. A földgáz megjelenése, új nagyobb tisztítóberendezés létesítésének további halaszthatatlansága és a gáz iránti újabb igények nagy befektetéseket tettek szükségessé, amiket már csak az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt által biztosított beruházási hitellel lehetett megvalósítani.

Az építési munkák megállás nélkül folytak, az egyes években a következő épületek és építmények készültek el:

1959:	mérőjavító műhely, irodák	270 eFt
	kátránylepárló kemence	100 eFt
1960:	gáztisztító berendezés épülete	1 000 eFt
	iparvágány Somfalvi úti bontótelepre	240 eFt
1961:	kerítés a Gyár utcában	70 eFt
1962–63:	gázbontó épülete	370 eFt
1963:	bontótelep kerítése	200 eFt
1963–64:	kultúrterem, étterem, garázs	340 eFt
1964:	gömbgáztartó alap	120 eFt
1964–65:	gondnoki lakás	250 eFt
1965–66:	műhelyek öltözővel, mosdóval	550 eFt
1966:	gázlefejtő és bontóépület	160 eFt
1967:	bontóépület	300 eFt
	bontótelepkerítés és raktár	510 eFt
	udvarburkolat	280 eFt
1967–69:	gáztartó vasbetonmedence	2 000 eFt
1967:	gáztartó bekötővezetéke	1 440 eFt
1968:	gázfűvő épülete	150 eFt

(a költségek kerekítve vannak)

Az építkezésen kívül az 1959–74. évek közötti 15 év alatt a következő jelentősebb beruházások valósultak meg:

gáztisztító berendezés (1960–61)	2 000 eFt
földgázfejlesztő és nyontáscsökkentő (1962)	530 eFt
levegős bontó (1962–63)	740 eFt
20 000 m ³ -es gömbgáztartó (1965)	3 900 eFt
levegős bontó (pécsi, 1967–68)	440 eFt
vízgőzös bontó (Onia–Gegi, 1967)	37,50 eFt
63 m ³ -mes PB-tartály (1967)	400 eFt
20 000 m ³ -es vízzárás gáztartó (1967–70)	10 000 eFt
gázmérők beszerzése	3 900 eFt
gázmérők beszerzése	3 000 eFt
különféle gépek	4 300 eFt

járművek, munkagépek beszerzése	3 900 eFt
elosztó csőhálózat bővítése	15 000 eFt

204Az építési munkák terveit a Győr-Sopron megyei Tervező Vállalat Soproni Irodája készítette,¹¹⁽¹⁾ a nagyobb munkákat a Győr-Sopron megyei Állami Építőipari Vállalat, a sok kisebb munkát a Győr-Sopron megyei Tanácsi Építőipari Vállalat Soproni Építésvezetősége hajtotta végre. Az állami vállalat készítette a gáztartók különösen kényes és pontos munkát igénylő vasbetonmedencéjét kitűnő minőségben; a 4500 m³-es tartó medencéjének építésvezetője ifj. Becska Ferenc, a 20 000 m³-esé pedig Bruckner Mihály voltak. A megyei vállalat minden munkáját határidőre és kifogástalanul végezte el, hála Szőke Lajos műszaki vezető és Kiss Jenő művezető lelkiismeretességének.

Az Ágfalvi út melletti új korszerű szénhidrogénbontó üzem tervezése 1971-ben, kivitelezése 1972-ben kezdődött, a szerelési munkák 1976 közepén fejeződtek be, amikor sor került, az üzembehelyezésre is. Az Állami Építőipari Vállalat ebben az esetben is határidőre és jó minőségben készítette el az építési munkákat. A létesítmény költségei a terv szerint 135 millió forintot tesznek ki. Az új bontóüzem készítésének elhúzóda mutatta meg, hogy a kivitelezők nagy száma milyen mértékben hátrányos a tervezett határidők betartása szempontjából. A beruházásokat az Ágfalvi úti bontótelep kivételével a gázmű bonyolította le (megrendelés, szerződések, műszaki ellenőrzés, leszámolás).

A csőhálózat bővítése és felújítása túlnyomó részben saját rezsiben történt, mert a tapasztalatok szerint ez a határidők betartása, a költségek és a murka minősége szempontjából is előnyös.

32. Tulajdonos, felettes hatóság, cím. Megalakulása alkalmával a Gázgyár az Oedenburger Gasbeleuchtungs Actien Gesellschaft (Soproni Gázvilágítási Részvénytársulat) néven soproni részvényesek tulajdonában volt, minden lényeges kérdésben a részvényesek évenként egyszer, május hónapban megtartott közgyűlése döntött.

Batthyány Lajos és Géza grófok 1897-ben vásárolták össze a részvényeket, az 1898. II. 26-án megtartott rendkívüli közgyűlés állapította meg a várossal kötött szerződés és részvénytársulat alapszabályainak szövegét, amely szerint az egyesített gáz- és villamosmű új címe: Soproni Világítási és Erőátviteli Részvénytársulat (Soproner Beleuchtungs- und Kraftübertragungs Actiengesellschaft, illetve Societé anonyme d'éclairage et de transport de forte de Sopron). Ez a név nem változott, amikor Batthyányék még abban az évben eladták a részvényeket a Compagnie de Service Urbain nevű belga tőkéscsoportnak, majd akkor sem, amikor az 1910-ben a részvényeket tovább adta a német Gesellschaft für Gasindustrie in Augsburg- és a Dresdener Bankfiliale in Augsburg-nak. 1919. január 1-én került a két mű Sopron város tulajdonába, új neve Sopron város Világítási és Erőátviteli Vállalata. Ettől kezdve sorsukról a város törvényhatósági bizottsága, illetve a város szakbizottságai döntöttek.

Újabb változás 1949. január 1-én következett be, amikor a villamosművet államosították, a gázmű pedig Soproni Gázmű néven a város tulajdonában maradt, felettes hatóságai a Sopron városi, illetve a Győr-Sopron megyei Tanács VB. Építési és Közlekedési, továbbá Pénzügyi és Tervosztályai lettek. Ez osztályok hagyták jóvá az éves terveket, ellenőrizték azok végrehajtását és döntöttek a beruházási hitelek felett, amelyek rendszerint alig voltak elégségesek a legsürgősebb beszerzések és bővítések lebonyolítására. Szakmai kérdésekben a Gázenergia **205**Iroda nyújtott segítséget, 1955-től pedig a Város- és Községfejlesztési, majd 1957-től az Építésügyi Minisztérium Gázosztálya. Ezek évente többször összehívták az ország 14 gázgyarának képviselőit, amely alkalommal megvitatták a felmerült nehézségeket,

kérdéseket, kicserélték a tapasztalatokat és ahol lehetett, segítséget nyújtottak. Különösen hasznosak voltak a Fővárosi Gázmű által rendelkezésre bocsátott adatok, tanácsok, anyagok, kölcsönzött műszerek.

1959-ben, amikor a Kőolajipari Tröszt Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszté (OKGT) bővült, a gázgyárak szakfelügyeletét is a Tröszt vette át. A Tröszt nemcsak elméleti, hanem anyagi téren is jelentős segítséget tudott nyújtani és ez lehetővé tette sok millió forintot igénylő beruházások megvalósítását, a gázleadás és a fogyasztók számának rohamos növelését. 1966-ban a gázgyárak az OKGT kezébe kerültek és megszűnt a tanács felügyelet. 1967-ben összevonták az egyes tájegységeken fekvő gázgyárakat és a soproni gázgyárból a Győrben székelő Északdunántúli Gázgyártó és Szolgáltató Vállalat (ÉGÁZ) Soproni Gázmű Üzemegysége lett. A sopronin kívül oda tartozik a győri és a szombathelyi gázmű is.

33. Biztonságtechnika, tűzvédelem. A gáz termelése és elosztása többféle és nagy területre kiterjedő veszéllyel (mérgezés, robbanás, tűz) jár együtt. A szénleparlással termelt gáz 9–12%, a szénhidrogének bontásából származó gáz pedig 14–20% szénmonoxidot (CO) tartalmaz, ami kétszázszor jobban vonzódik a vér hemoglobinjához mint az oxigén, így hosszabb időn át a tüdőbe jutva ájulást, majd halált okoz. 10% felett már rohamosan nő a mérgező hatása, ezért a bontott gáz ebből szempontból előnytelenebb a kamragáznál.

Ha a városi gáz levegővel keveredik és a levegőben 5,3–40%, gáz van, szikrával vagy lánggal érintkezve a keverék felrobban. Mivel a gáz felhasználása elégetéssel történik, sok esetben tűz veszélye is fennáll.

Balesetet okozhat a gázgyári berendezéseken, az utcai elosztóhálózaton és a fogyasztói készülékeken előforduló hiba. A gázgyárakban csökkenti a veszélyt az állandó felügyelet és a személyzet szakképzettsége. Az utcai csővezeték törése vagy szerelvényeinek meghibásodása a legveszélyesebb, mert a kiömlő gáz különösen a tömör útburkolat alatt messze elszivárog, a lazán betömött csőárkon bejut a házakba, olyanba is, ahová a gáz nincs bevezetve. Végül a fogyasztóknál felszerelt gázkészülékeken is keletkezhet gázömlés, főleg ha a láng kialszik vagy a gázmérő meghibásodik; ez a veszély az utóbbi tíz évben, mióta a készülékeket különleges biztonsági berendezésekkel látják el, erősen csökkent.

A szénből termelt gáz előnye, hogy a tisztítóberendezéseken történt átáramlás után is tartalmaz erős és jellegzetes szagú szennyeződések, melyek a laikust is figyelmeztetik a veszélyre. Sopronban a 30-as évekig sok volt a burkolatlan út és a kockaköböl vagy az ún. vizes makadamból készült burkolat, amelyek nem zártak tömören, így a gázömlések hamar kiderültek, helyüket aránylag gyorsan megállapították és kijavították a hibát. Sok csőtörést okozott az ötvenes és hatvanas években a tehergépkocsik növekvő tengelynyomása és a más, mélyebbre fektetett és a gázcsövet megközelítő közművek árkaiknak nem megfelelő kivitele.

A gázmű működésének első harminc esztendeje alatti igazgatósági üléseken felvett részletes jegyzőkönyvek sem gázrobbanásról, sem halálos gázmérgezésről nem tesznek említést, így valószínűnek látszik, hogy ilyesmi nem is fordult elő. Az 1898. évtől az 1918. évi leállásig terjedő 20 év alatti eseményekről részletes leírással nem rendelkezünk. Az 1929. évi üzembehelyezéstől az 1976. évig az 206üzemben egy, a város területén pedig összesen három, gázömlés által okozott, halállal végződő gázmérgezés történt. Robbanás egy volt fenti időben, ami karamputálással járó sérülést okozott és kisebb összegű anyagi kárt. A gázmű még 1918 előtt beszerzett egy relatív fajsúlymérésen alapuló gázkutató műszert, amely 1929 után is igen hasznos volt, főleg mert a bejelentett gázömlések pontos helyének megállapítását lehetővé tette. A gázgyár ma is rendelkezik hasonló, korszerű műszerrel, azonkívül a Gáztechnikai Kutató és Vizsgáló Állomás műszerkocsija évenként végigvizsgálja a soproni csőhálózatot.

A soproni gázgyár részére már az üzem megindulása előtt, 1866-ban beszereztek egy tűzoltó szivattyút. A gyár építéséhez a törvényhatóság építési engedélye alapján kezdhettek hozzá, amely engedély magában foglalta a városkapitány tűzrendészeti szempontokat figyelembe vevő hozzájárulását. Sopronban akkor már működött hívatásos tűzoltóság, az alapítás évében alakult meg az önkéntes tűzoltóság (Soproni Torna- és Tűzoltó-Egyesület).

A két szervezet jól működött együtt és elég dolga akadt, hiszen 1925 végéig, 60 év alatt 257 kis, 110 közepes, 118 erdő- és 490 kéménytűzet oltott el, továbbá 67 vidéki tűz likvidálásában segédkezett. Az 1894. évtől a mentőszolgálatot és betegszállítást is ellátták.¹²⁽²⁾ Arról, hogy a tüzesetek között volt-e gázgyári vagy gáz által előidézett, nincs tudomásunk. A gyári dolgozók kiképzése 1936-ban kezdődött meg intenzívebben, amikor megindult a légoltalom megszervezése.

A villamosművel közösen alakultak meg a légoltalmi osztagok, amelyek közül a tűzoltó- és mentőosztag volt jelentős a légítamadástól független tüzesetek megszüntetése, illetve a balesetet szenvedettek ellátása szempontjából. A tűzoltóosztag a háború befejezése után sem szűnt meg, kiképzése, gyakorlatai a légó céljára beszerzett berendezésekkel tovább folytak. A Sopronban székelő I. fokú tűzrendészeti hatóság az ötvenes években megkezdte az üzem rendszeres ellenőrzését, a megelőző tűzvédelem előírásainak betartása, a tűzoltóosztag felszerelése és rendszeres kiképzése szempontjából. Új, nagyobb létesítmények (bontó, gáztartó, iparvágány) megvalósítása a BM Országos Tűzrendészeti Parancsnoksága engedélyével történik és időnként az Országos Parancsnokság is ellenőrzi az üzemeket.

Komolyabb lépésekre a munkavédelem és balesetelhárítás terén is csak 1945 után került sor. Eleinte a Köjál és a Vegyipari Dolgozók Szakszervezete vizsgálta az üzemeket az egészségtelen munkakörülmények és a baleseti veszélyek kiküszöbölésére, közölték előírásaikat, ellenőrizték azoknak és a baleseti oktatásoknak a végrehajtását. A hatvanas évek elején a gázmű vezetőit és műszaki alkalmazottait vizsgára kötelezték az Általános Balesetelhárítási Óvórendszabály (ÁBEO) és minden gázgyártással és elosztással kapcsolatos óvórendszabály anyagából.

A központi ellenőrzés erősen fokozódott 1965-ben, amikor megalakult a Nehézipari Minisztérium Vegyipari Biztonságtechnikai Szakértői Felügyelet Gázipari Csoportja. (Háda Sándor vegyész-mérnök, Herter Róbert és Köteles Győző gépészmérnökök, Göndör János vill. mérnök). Első látogatásuk jegyzőkönyve 35 hibát tárt fel, illetve előírást tartalmazott annak ellenére, hogy már ezelőtt sok történt a biztonság növelése érdekében.

²⁰⁷A földgázlelőhelyek feltárása után az egész országban rohamosan emelkedett a földgáz- és PB-fogyasztók száma, erősen megnőtt a baleseti veszély. A nagy nyomás vastag falú vezetékét és tartályokat kíván, amelyek robbanás esetén nagy pusztulást okozhatnak. A propán-bután gázállapotban majdnem kétszer nehezebb a levegőnél, ezért ömlés esetén nem oszlik el, hanem a földön folyva nagy távolságokra, eljut. A földgáz, a PB és a benzinpára levegővel 1:8 és 1:20, 1:10 és 1:50, illetve 1:18 és 1:90 közötti arányban keveredve szikra vagy láng hatására robban. Bontás céljára a szénhidrogéneket levegővel, illetve gőzzel kell keverni és ha arányuk a robbanási határok közé esik, elkerülhetetlen a robbanás. A bontott gáz magas szénmonoxidtartalma miatt mérgezőbb a kőszéngáznál. A földgáz szaktalan, ezért az erős szagú merkaptánnal kell keverni, aminek egy részét egyes talajok hosszabb érintkezés esetén elnyelik. Ezek a körülmények tették szükségessé 1969-ben a VII. számú gáztörvény, majd 1970-ben a Gázipari Műszaki Biztonságtechnikai Szabályzat (GMBSZ) megalkotását. A Szakértői Felügyelet helyébe 1970-ben az Állami Energetikai és Energia Biztonságtechnikai Felügyelet Gázipari Műszaki Biztonsági Felügyelete lépett, amely a GMBSZ alapján elrendelte a Táncsics Mihály utcai 4500

m³-es gáztartó lebontását, továbbá az új vízgőzös bontó üzembehelyezése után a szénlepárló kemencék és a Somfalvi úti levegős gázbontók üzemének megszüntetését. Az új bontó biztonsági berendezései, műszerezettsége, egyes berendezések távolsága egymástól és más létesítményektől már megfelelnek a GMBSZ-nek.

34. Munkásjóléti berendezések, intézkedések. Az első számottevő lépés az 1938–39. években történt, amikor a villamosmérő hitelesítő, raktár és gázmesterlakás céljára készült ún. üzemi épület (37. kép) bombabiztos óvóhelyet, kultúrtermet, étkezésre is alkalmas öltözőt és tusolót is magában foglalt (tervezője: Winkler Oszkár). Igazi jóléti intézkedések csak 1945 után történtek a munkaruha és védőital-juttatás és a majdnem ingyenes üdültetés rendszeresítésével.

A villamosmű és a gázmű 1949. évi szétválasztásakor az üzemi épület a villamosmű tulajdonába került, a gázmű öltöző nélkül maradt. 1951-ben sikerült a gázfűtők részére öltöző és tusolóépület céljára hitelt biztosítani. A létszám állandóan nőtt és a mind égetőbbé váló kérdés 1959-ben oldódott meg, amikor az új gáztisztító épülettel összeépítve készült akkora korszerű tusoló és öltöző, hogy abban mindenki számára jutott hely.

A tervszerű megelőző karbantartás (TMK) számára 1965-ben készült műhelyépület a szakmunkások részére öltözőt és tusolót is magában foglalt, végül 1967-ben a Somfalvi úti gázbontó állomáson is létesült az ott dolgozók részére öltöző és fürdő. Ezzel, ha kissé szorosan is, a sok új munkavállaló számára is volt már hely, az Ágfalvi úti bontóban pedig bőven méretezett öltöző, fürdő létesült, így annak üzembehelyezésével 1976-ban ez a kérdés kifogástalanul megoldódott.

1939-ig a munkások étkezésüket kénytelenek voltak tisztának és higiénikusnak egyáltalán nem mondható munkahelyükön lebonyolítani; az üzemi épületben 1946-ban étkezővé átalakított raktárt 1949 után a villamosmű hozzájárulásával a gázgyári dolgozók is igénybe vehették az Üzemélelmezési Vállalat által szolgáltatott edéddel együtt. Termelési tanácskozások, szeminárium vagy ünnepi összejövetel céljára is rendelkezésre állt az üzemi épület kultúrterme a villamosmű jóindulatából. 1963–64-ben sikerült hitelt biztosítani egy konyhából, étkezdéből, kultúrteremből és garázsból álló épület céljára, amely ma is kifogástalanul ellátja feladatát (tervező: Soproni Tervező Iroda, Forrás Béla.). Az Ágfalvi 208úti új bontótelepen dolgozók részére teljesen korszerű konyha és étterem épült.

Az 1945 óta működő Szakszervezeti Bizottság folyósít szükség esetén a dolgozók részére segílyt és ad beutalást a Tröszt, az ÉGÁZ és a SZOT tulajdonában lévő üdülőkhöz.

35. Munkavédelem. A gázt Sopronban szén lepárlása útján állították elő százötven évvel ezelőtt; ez 1942-ig, tehát háromnegyed évszázadon át retortás kemencékben történt. A gázfűtőknek kellett a szenet betölteniük a retortákba és a visszamaradt kokszt eltávolítani azokból. A szén betöltése különösen nehéz és egészségtelen munka volt. Minden alkalommal 150 kg szenet kellett a vízszintesen fekvő, 3 m hosszú retortába úgy belapátolni, hogy az egyenletesen legyen elosztva, helyet hagyva a gáz áramlásának. A szén poros része az 1000 °C feletti hőmérsékleten azonnal meggyulladt és a gázképződés is megindult; így a fűtő füsttel, gázzal teli levegőben és a retorta sugárzó hőjében töltötte a szenet a retortába. Kigázosítás után kaparóval húzta ki az izzó kokszt egy kétkerekű rácsos kézikocsiba és tolt a kokszolótoronyba, ahol permetező víz hűtötte le erős gázképződés közben.

A soproni gázmű már a század elején beszerzett egy retortatöltőgépet, ez lényegesen megkönnyítette a legnehezebb munkát. A gép 3 m hosszú, két darabból álló, billenthető vályújában a retortaajtó nyitása előtt belapátolták a szenet, majd a vályút betolták a retortába, felbillentették, üresen kihúzták és az ajtót

lezárták. Ez az ügyesen megszerkesztett gép rendelkezésre állt az 1929. évi újra ütembehelyezéskor és 1942-ig működött, mikor a gázmű átadta a szombathelyi gázműnek, ahol még sok évig könnyítette a munkát. A retortákat felváltó függőleges gázkemence kiszolgálása sok szempontból könnyebb volt: a töltőkocsit futómacska húzta fel a kemence tetejére, a kocsiból saját súlya következtében hullt a szén a kamrába. Itt azonban még hevesebb volt a gáz- és füstképződés és a gáz sokszor fellobbant, míg a fűtők a kocsi nyílásán fennakadt szenet bolygatták és a szétszóródott szenet besöpörték a kamra nyílásába.

A tüzes koksiz is magától zuhant a kézikerékkel hajtható koksztöltőkocsiba, ha a kamra falára rakódott grafitban és a rásült salakban meg nem akadt. Ilyenkor aztán vasrúddal kellett a kokszt alulról bolygatni, míg újra el nem indult. Nem volt könnyű és veszélytelen munka. A súlyos koksztöltőkocsi továbbítása kézikerekes hajtóművel nehéz munka volt, ezért 1945 után vitlát szereltetett a gázmű a kemenceház elé: a vitla villamos motorral hajtott dobjára csavarodó drótkötél húzta a koksztöltőkocsit a kemence alól az oltótoronyba, majd a koksztudvarra. Az oltókocsi kosarát csavarhajtás segítségével billenteni lehetett, amivel a kocsi könnyen és gyorsan kiürült. A szén belapátolása a 2 méter magas töltőkocsiba és a kokszt berakása a pótkocsiba szintén fárasztó művelet volt, amit az ötvenes évek végén beszerzett szállítószalagok könnyítettek és gyorsítottak meg. A szilikátból és samottéglákból készült kamrafal házagaiból hosszabb üzem után több helyen kihullott a habarcs és a téglák éle is letöredezett. A hézagokat az 1200 C fokos kamra alatt állva kellett különleges masszával gondosan betömni. Ezt a munkát rendszerint Fűrnhstahl István kemencemester végezte és hosszabbította ezzel meg sok évvel a kamrák élettartamát. A kemenceházi munka veszélyességét fokozta a gázömlés és tűzkeletkezés lehetősége, továbbá főleg télen az, hogy váltakozva a forró kemenceházban és a hideg udvaron kellett dolgozni. A gázmű vezetősége igyekezett a körülményeket azzal javítani, hogy szobát biztosított a fűtőknek, ahol a töltések közben pihenhettek, felmelegedhettek, illetve lehülhettek.

209A bontóberendezések kezelői már tiszta levegőjű, jól temperált helyiségben tartózkodnak, fizikai munkát nem végeznek, de a kényes és nem veszélytelen berendezésekre gondosan kell figyelniük.

Az elosztóhálózat és a csatlakozások fektetését kezdettől fogva a gázmű munkásai végezték, csak a huszadik század hatvanas éveitől készítik a nagyobb munkákat idegen vállalatok. Az első nyolcvan évben csak öntöttvas csöveket használtak és a karmantyúk tömítésére szolgáló juta tömörítése, az ólom beöntése és beverése hosszadalmas művelet volt. A csőfektetés ősszel és télen is folyik, amikor a munkában megizzadt szerelők különösen ki vannak téve a meghülésnek és ízületi betegségnek. Javult a helyzet 1950-ben az azbesztcement nyomócső bevezetésével, mert a Gibault-kötések felszerelése sokkal könnyebb és gyorsabb művelet. Az acélcső hosszabb szálakból készül, így kevesebb a hegesztéssel előállított kötések száma, a cső fala vékonyabb és folyóméter súlya kisebb, mint az öntöttvas cső. Sokat javítanak a munkakörülményeken a csőhálózati munkások számára 1974-ben beszerzett, mosdóval, öltözővel, étkező és irodahelyiséggel ellátott, fűthető, modern lakókocsik.

36. Pénzügyi eredmények. A gázgyártás az első gázgyár megindulásától kezdve jövedelmező foglalkozás volt, a gázgyári részvények mindig keresett értékpapírok voltak, ezért sikerült Flandorffernek a takarékos és óvatos soproni polgárokat rábírni a részvényelőjegyzésre. Az első, 1867–68-as kerek üzleti év alább feltüntetett mérlege világos képet mutat a kiadások és bevételek alakulásáról.¹³⁽³⁾ Az állóeszközök értéke: ingatlanok 30 ezer forint, gépek, berendezések 24 és csőhálózat 48, összesen tehát 102 ezer forint.

Kiadások:	ft	%
gázszen	12 246,88	50,2
retorta alátüzelés	2 924,10	12,-

tisztítóanyagok	402,63	1,7
kemence karbantartása	671,27	2,7
üzemi karbantartás, szerszámok	837,03	3,4
munkások bére	2 294,95	9,4
lámpagyújtók bére	1 105,21	4,5
igazgatási bérek	1 080,94	4,4
egyéb bérek	1 166,66	4,8
leírás	1 390,73	5,7
egyebek	291,28	1,2
összesen:	24 411,68 frt	100,0%

Bevételek:	frt	%
gáz	29 679,41	79,70
kocsz	5 384,28	14,40
kátrány	455,19	1,22
mérőbér	350,73	0,94
raktár, szerelés	1 084,58	2,90
egyéb	326,55	0,84
összesen:	37 280,74 frt	100,0%

210A bevételek 12 869,06 forinttal, tehát 49%-al haladják meg a kiadásokat, ennyi jut kamatra és osztalékra. Ez a kedvező kép a különböző alapok képzése és dotálása ellenére a további évek folyamán sem romlik, amint az 1897–98. évi mérleg adatai mutatják:

Kiadások:	ezer frt	%
gázszén	23,2	45,2
aláfűtés	3,6	7,-
karbantartás	4,2	8,2
munkásbér	4,-	7,8
lámpagyújtók bére	2,5	4,9
illetmények	4,3	8,4
rezsi (alapok dotálása is)	8,9	17,3
egyéb	0,6	1,2
összes kiadás	51,3 frt	100,0%

kamat és nyereség	39
összesen:	90,3 frt

37. Üzemi épület (1939)

Bevételek:	ezer frt	%
Saldo	11,4	12,6
gáz	59,—	65,3
koksz	13,2	14,6
kátrány	2,6	2,9
mérőbér, bérletdíj	0,6	0,7
szerelés, eladás	2,8	3,1
egyéb	0,7	0,8
összesen:	90,3 frt	100,0%

211 Az 1900. évben a forint helyébe a korona lép úgy, hogy egy forint két korona értékével azonos, azonkívül az üzleti évet ettől kezdve nem február 28-ával, hanem december 31. napjával zárják. A villamos áram a világításban mind jobban kiszorítja a gázt, ennek következtében a gázfogyasztás 1899-től 1904-ig 25,6%-al csökken, ilyen arányban kevesebb lesz a koksz- és kátránytermelés is. A villamosmű építési költségei növelik a rezsizámlán jelentkező tőketerhet, a villamos áram kevésbé jövedelmező, így a nyereség számottevően csökken.

A gázmű és a villamosmű közös mérlegében az első években még a gázmű költségei és bevételei

dominálnak, ezért 1901-től 1904-ig a mérlegek eredményei főleg a gázmű működését jellemzik.

Kiadások:	1901. év		1904. év	
	ezer K.	%	ezer K.	%
gázszen	58,-	40,2	48,1	39,7
aláfűtés	14,-	9,7	9,9	8,2
karbantartás	10,4	7,2	7,6	6,2
munkásbér	8,5	5,9	6,6	5,4
lámpagyújtók bére	5,8	4,-	6,1	5,-
illetmények	14,2	9,8	15,5	12,7
rezsi	22,6	15,7	22,-	18,1
hálózat és tartalék	3,6	2,5	2,4	2,-
adminisztráció	7,2	5,0	3,3	2,7
összes kiadás	144,3	100,-	121,5	100,0
kamat, nyereség	60,7	29,6	36,-	22,8
összesen:	205,-		157,5	
Bevételek:				
Saldo	4,5	2,2	4,6	2,9
gáz	120,7	58,9	91,5	58,1
melléktermék	44,5	21,7	26,2	16,6
szereles	2,8	1,4	3,4	2,2
utcai világítás	3,3	1,6	1,4	0,9
villamos áram	25,9	12,6	30,9	19,1
mérő- és készülékbér	3,3	1,6	0,4	0,2
összesen:	205,-	100,0%	158,4	100,0%

Az Ikervárról átvett villamos áram díja a rezsiköltségekben szerepel. A gáztermelés csökkenése megmutatkozik a melléktermékek és a gáz árbevételekben de a gázszen és aláfűtés költségében is. A kamat és nyereség három év alatt majdnem a felére csökken és mivel az erősen megnőtt részvénytőke kamata is nagy, a nyereség ugyancsak összezsugorodott. A gázfőzés gyors térhódítása azonban néhány év alatt a régi fölé növeli a gázfogyasztást, a villanyvilágítás pedig rohamosan terjed, így a két mű eredménye is javulni kezd. A közös könyvelés lehetetlenné teszi a gázmű működésének vizsgálatát az 1929. évi újraindulás után is egészen 1949-ig, amikor a két üzem elvált és a gázműnek be kellett bizonyítania életképességét.

A villamosmű állami vállalat lett, a gázmű Sopron város tulajdonában maradt. A gáztermelés az 1950-et követő tíz év alatt ötszörösére nőtt, a növekedés eredménye megmutatkozik az 1961. évi mérlegben, amely másfélmillió forint 212 nyereséget mutat. Ebben az évben az ingatlanok értéke 10,7, a gépeké és berendezéseké 15,5, az alkalmazottak fizetése 26,2 millió forint: a munkások létszáma 61, az alkalmazottaké 20 fő volt. Az éves mérleg:

Kiadások:	ezer Ft	%
anyag	11 229	68,4

bér	1 468	8,9
közteher, SZTK	146	0,9
illetményadó	219	1,3
forgalmi adó	768	4,7
értékcsökk. leírás	1 415	8,6
fuvar	114	0,7
egyéb	816	5,-
műsz. fejl. alap	247	1,5
összesen:	16 422	100,0%
nyereség	1 494	9,1
	17 916	

Bevételek	ezer Ft	%
gáz	5 454	30,4
kokszt	8 002	44,7
kátrány	242	1,4
kátránytermék	1 129	6,3
saját rezszi, beruházás	167	0,9
saját rezszi, felúj.	137	0,8
eladások	669	3,7
gázszerelés	670	3,7
árkiegészítés	611	3,4
műsz. fejl. a.	247	1,4
mellékdíjak	588	3,3
	17 916	100,0%

A teljes gázmennyiséget szénleparlás útján állították elő, ezért a bevételeknek több mint fele a melléktermékek, a kokszt, és a kátrányból előállított útikátrány és ragacs értékesítéséből származik. Aránylag kevés a bérköltség, nagyságát majdnem eléri az értékcsökkenési leírás.

A fentiekhez hasonló szerkezetű az előző tizenkét év mérlege, nyilván nem tért el lényegesen az 1929–1949. éveké sem. 1961 után a kiadások és a bevételek tételei és arányuk egyre jobban megváltozik. Az anyagok között a gázszen mellett mind nagyobb szerepet kapnak a szénhidrogének és 1976-ban teljesen ki is szorítják a szenet. Ennek következtében a bevételek oldalán a gázleadásból származó összeg mellett fokozatosan lemarad, végül megszűnik a kokszt és a kátránytermékek árbevétele. A rohamosan növekvő összegű beruházások megnövelik az értékcsökkenési leírást, amihez a pazarlasi hajlandóság megfékezése céljából bevezetett eszközlekötési járulék is járul. A kiadások nőnek, a bevételek csökkennek és hogy az üzem veszteségessé ne váljék, az eladott gáz és kokszt után árkiegészítést kap a gázgyár. Az új benzinbontó üzembehelyezése után már ez sem elegendő, a soproni gázmű veszteségessé válik. Az egyes tételek mérlegelésénél azonban figyelembe kell venni az eszközlekötési járulék és az értékcsökkenési leírás jelentős összegét, melyeket az üzem különböző számlákra befizet. Fenti folyamat érzékeltetésére közöljük az 1971. és az 1977. év mérlegét. 1971 végén az ingatlanok értéke 40,3, a gépeké és berendezéseké 48,7, a

járműveké és üzemkörön kívülieké 1,8, összesen 90,8 millió forint volt.

213 1971. év

Kiadások:	ezer Ft	%
anyag	17 278	51,1
PB	1 861	5,5
eladás, különféle	1 165	3,4
bér	4 228	12,5
SZTK-járulék	701	2,1
illetni. és term. adó	489	1,4
eszközleket. jár.	1 894	5,6
értékcsökk. leírás	2 000	5,9
alváll. szlák.	346	1,1
műsz. fejl. alap	441	1,3
nyugdíjjár., tröszt kötelezetts., egyéb	3 365	9,9
nyereség	58	0,2
összesen:	33 826	100,0%

Bevételek:	ezer Ft	%
gáz	10 600	31,3
PB	2 536	7,5
koksz	7 817	23,1
kátrány	1 260	3,7
anyageladás	369	1,1
árkieg. gázért	3 361	9,9
árkieg. kokszért	3 132	9,3
ipari szolgált.	339	1,-
s. rezsi, beruh.	1 663	4,9
szerelési munkák	2 630	7,8
egyéb bevételek	119	0,4
összesen:	33 826	100,0%

1977. év

Kiadások:	ezer Ft	%
anyag	25 171	41,1
PB, egyéb áruk	5 651	9,2
bér	8 483	13,9
SZTK, ill. adó	2 971	4,8
értékcsökkenési leírás	4 458	7,3
eszközleket. jár.	6 512	10,6

fuvar, utazás, egyéb	6 302	10,3
készlet változás, selejtezés	1 220	2,-
műsz. fejl. alap	470	0,8
összesen:	61 238	100,0%

Bevételek:	ezer Ft	%
gáz	18 275	38,2
PB	3 462	7,2
anyageladás	2 405	5,-
ipari szolg.	2 302	4,8
árkieg. gázért	7 747	16,2
s. rezszi, beruh.	7 989	16,7
szerelési munkák	5 423	11,3
szállítás, lakbér, stb.	184	0,4
állóeszk. haszn.	107	0,2
összesen:	47 894	100,0%
veszteség:	13 344	

1977 végén az állóeszközök bruttó értéke a következő volt: ingatlanok 126,2, gépek és berendezések 150,5, járművek 3,2 és üzemkörön kívüli állóeszközök 3,0, összesen 289,9 millió forint. A szénhidrogének megjelenése és növekvő térhódítása következtében a gázgyártás termékeinek eladásából származó bevételeknek különösen 1976 után az összeshez viszonyított fokozatos csökkenését az alábbi számok mutatják:

év	1867	1897	1961	1971	1977
gázgyártási termékek aránya az összes bevételhez	94,1	94,6	82,8	58,2	38,2%

Érdemes az állóeszközök értéke és az egy évi összes bevétel közötti arány változását, vagyis a tőkekihasználást megvizsgálni az elmúlt 110 év folyamán:

Az állóeszközök értéke:

1867	102,0 ezer Ft
1897	146,0 ezer Ft
1961	26,2 millió Ft
1971	90,8 millió Ft
1977	282,9 millió Ft

Az éves teljes árbevétel arányuk:

37,3 ezer Ft	0,365
--------------	-------

90,3 ezer Ft	0,620
17,9 millió Ft	0,683
33,8 millió Ft	0,372
47,9 millió Ft	0,169

214A nagyobb beruházások befejezése után csökken az arányszám, a termelés felfutásával azonban fokozatosan emelkedik. Érdekes, hogy a vízgőzös bontótelep létesítéséig az arányszám nagyságrendje nem változik lényegesen egy évszázad folyamán. Az árbevétel természetesen elsősorban a gáz egységárától függ, különösen 1976 után, amikor megszűnik a szénleparlás és ezzel együtt a melléktermékek értékesítése. A gáz egységára a keresetekhez viszonyítva fokozatosan csökken, amint a munkások órabérével történő összehasonlításból megállapítható.

év	1867	1887	1907	1937	1957	1977
segédmunkás órabére	6 kr.	10 kr.	24 fill.	0,32 P	4,- Ft	13,- Ft
egy m ³ gáz ára	20 kr.	17 kr.	30 fill.	0,32 P	1,14 Ft	1,30 Ft
egy órai munka béréből vásárolható gáz mennyiség m ³	0,3	0,59	0,8	1,-	3,5	10

A táblázatból látszik, hogy az 1945 utáni években a gázár változatlansága (a fűtési gáz árának 82 fillér/m³-ben történt megállapítása bőven ellensúlyozza az 1974. évi 16 f/m³-es emelést) milyen nagy mértékben növeli a reáljövedelmeket. Egyébként a soproni gázmű vesztesége eltörpül a tröszt többi üzemének nyeresége mellett.

37. *A gáz értékelése. Pillantás a jövőbe.* Az emberi élet fenntartásához és fejlődéséhez nem elegendő a nap által a Földre sugárzott hő, hanem szükség van égetés, oxidáció útján előállított melegre is. A ma már számunkra nélkülözhetetlen legnemesebb energia, a villamosáram túlnyomó részét is kalorikus erőművekben termeljük, kivételt csak a víz-, az atom-, az elenyésző teljesítményű nap- és szélenergia képeznek.

A meleg termelésére alkalmas energiahordozók közül a legértékesebb a gáz; előnyeit megkísérlem felsorolni, de a teljesség reménye nélkül. A földgáz és a különböző eljárásokkal előállított ún. városi gáz rendszerint egyszerű tisztítás után levegővel tetszőleges arányban keverve elégethető, sem a gáz, sem az égési termékek nem szennyezik a környező levegőt vagy a felhevített terméket, az előállított hőmérséklet könnyen, pontosan, magas értékre is beállítható, a gáz szállítása és elosztása csővezetéken aránylag kis befektetéssel nagyon gazdaságosan megoldható, földalatti üregekben a gáz már nagy mennyiségben is tárolható, így megszakítás nélküli szolgáltatása biztosítva van, kezelése biztonságos és automatizálható. Fenti tulajdonságok óriási előnyöket jelentenek sok iparágaknak, mert nemcsak költséget, munkaerőt takarítanak meg, hanem a termékek jó és egyenletes minősége is könnyen biztosítható.

A gáztüzelés előnyei azonban a háztartásokban a legnagyobbak, a széntüzelésű konyhai tűzhely igen rossz, gyakran 10% alatti hatásfokával szemben a gáztűzhellyel 60–70, a vízmelegítővel 80% elérhető és a különböző fűtőkályhák is jóval gazdaságosabban (80–85%) működnek, mint a szén vagy a fatüzelésűek. Gázzal nemcsak a szén és hamu kezelése, hordása takarítható meg, hanem a főzés, sütés, melegítés sokkal gyorsabban bonyolódik le, a konyha és a szobák nem szennyeződnek. Mindez, mint már rámutattam,

főleg a dolgozó családnyák életét teszi könnyebbé, emberibbé.

Meg kell jegyezni, hogy a gáznemű tüzelőanyagok mellett a legértékesebbek a folyékony szénhidrogének (nyersolaj, benzin, propán-bután stb.) nemcsak jó égési tulajdonságaik, könnyű szállíthatóságuk és tárolhatóságuk miatt, hanem [215](#) azért is, mert aránylag könnyen és jó hatásokkal átalakíthatók városi gázzá, mint az jelenleg Sopronban is történik.

Napjainkban egyik legnagyobb gond, főleg a nyugati földtekén, az energiaválság. Ennek csak egyik, igaz nagy vihart kavart oldala a gazdasági, eredendő oka azonban a föld gáznemű és folyékony szénhidrogénkészletének korlátolt volta. Az Egyesült Államok jelentős földgázkészletének legnagyobb részét felhasználta már, a Német Szövetségi Köztársaság jelenleg négy országból importál földgázt és épül már a Szovjetunió területén a csővezeték, amelyen át a németek, franciák, osztrákok a második legnagyobb földgázkészlettel rendelkező országtól, Irántól vásárolhatnak földgázt. Nem kedvezőbb a helyzet a folyékony szénhidrogénekkel sem, amelyeket az ipar és háztartások mellett a közlekedés is fogyaszt ijesztően növekvő mértékben.

A második világháború után úgy látszott, hogy az atombontás felhasználása és a további tudományos eredmények örökre megoldják majd Földünk energiaproblémáit. Ma azonban tudjuk már, hogy hasadóanyag-készleteink is korlátozottak és a sugárzó hulladék tárolása sem teljesen megnyugtató, ami miatt a lakosság sok helyen erőlesen tiltakozik az atomerőmű felállítását ellen.

A veszélyes hulladékot nem termelő fúziós energia igába fogásának megoldásán azóta is intenzíven dolgoznak a világ tudósai, azonban tudomásom szerint nincs bizonyíték arra, hogy fáradozásait hamarosan siker koronázza.

A laikusok egy része a nap- és a szélenergiában bízik, mert nincsenek tudatában annak, hogy ilyen erőművekkel már századunk eleje óta kísérleteznek. Az eredménytelenség oka csak részben a magas költségek, fontosabb az, hogy ilyenekkel a nagy erőművek árnyékába sem jutó kis teljesítményeket lehet csak elérni. Sikerral két irányú törekvés kecsegtet. Az egyik, hogyan lehet a szénhidrogéneknél sokkal nagyobb készlettel rendelkező szénből olcsón és sok gázt termelni, a másik a takarékoság.

A Német Szövetségi Köztársaságban már 1976-ban megalkották az energiatakarékosági törvényt, az osztrákok 1978 óta foglalkoznak vele, az Egyesült Államok volt elnökének – Carternek – egyik első teendője volt a takarékosági program meghirdetése. Nálunk megvan a törekvés a lakosság széles rétegeinek gázzal való ellátására, véleményem szerint azonban kívánatos volna az ipar gázfogyasztásának mérséklése még akkor is, ha ez pillanatnyilag áldozatot jelent.

Az ipar érvelése, hogy egyes iparágakat gáztüzelésre kell átállítani, mert az jobb hatásfokú és megtakarítást jelent, csak akkor állná meg a helyét, ha a szénkészletek nem haladnák meg sokszorosán a szénhidrogénekét. Reális képet akkor kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy a kisipar, a nagykonyhák és a háztartások visszaállítása széntüzelésre mennyivel rosszabb hatásfokot eredményezne és nagyobb munkaerő-többletet igényelne, mint ha a nagyipar tenné ugyanezt. Nagy széntüzelőberendezések gépesítése, műszerezése, automatizálása, környezetártalmának megszüntetése, aránylag jó hatásfoka ma már megoldott problémák. Ezért alaposan megfontolandó, hogy egy ipartelep részére a gáztüzelés engedélyezendő-e és hogy az általa kimutatott megtakarítások fentiek figyelembevételével reálisak-e.

Talán tizenöt évvel ezelőtt megkérdeztem a bécsi gázmű igazgatóját, hogyan teszik egyenletessé a gázfogyasztást és gondoskodnak nyári pufferfogyasztásról. Azt felelte: sehogyan, nyáron takarékoskodunk

a földgázzal. Úgy gondolom, hogy nekünk is hasonló utat kell járnunk ahhoz, hogy a soproni gázmű további évszázadokon át szolgálhassa a város lakosságát.

21638. *A nagyecenki gázgyár.* Csenár János a Soproni Szemle 1968. évi 2. számában ismertette Széchenyi István naplójának azon részletét, melyben beszámol 1815. évi első angliai tanulmányújáról. Széchenyit a lótenyésztésen kívül a gépek, főleg a gőzgépek érdeklik, azonkívül minden praktikus újonság, így a WC., a szélkakas, a csapóajtó és a gázvilágítás. Ezekből minél többet szeretne otthon megvalósítani, aminek érdekében meglátogatja a legnagyobb, 25 mérföld hosszú csővezetékekkel rendelkező londoni gázgyárat és megszerzi egy gázgyár modelljét. Naplójában erről a következőket írja: „Egy gázgép modellje van velem. Megszerzése sok munkámba és fáradságomba került, csak erős akaratomon és állhatatosságomon múlt, hogy kieroszakoltam magamnak ezt a gépet s most az volt a legnagyobb gondom, miképp szállítom át a csatornán? De nemcsak gondom volt, hanem rémültem is, mert ezeknek a gépeknek ilyen módon való kiszállításáért halálbüntetés jár. Nem voltam elragadtatva attól, hogy egy gázvilágító masináért akasszanak fel.”

A modellt, miután a vámhivatalnokot 2 font sterlinggel megvesztegette, sikerült a Modeste nevű hajóra juttatnia és a hatalmas vihar ellenére átkelnie a tengeren. „Teherhajónkat a hullámok, amelyek mint a hegyek görgetőztek, úgy dobálták erre-arra, hogy maga a révkalauz is többször felbukott. A matrózok mint a bolondok rohagáltak, az árbócok inogtak, mozgásuktól a kormányos nem tudta a kormányzást kiegyenlíteni. Nyomasztó és félelmetes volt a hangulat. Meg voltam győződve, hogy a vízbe fúlok” – írja Széchenyi. A tervekből sok minden megvalósult, így a kastély termeiben ki- és befelé nyíltak az ajtók, az épületeken vígan nyikorogtak a szélkakasok és a WC, ha nem is a mai modern szerkezettel, de vízöblítéssel működött. Sőt a pálmaház mellett fürdőszoba is készült, 2 méter átmérőjű süllyesztett medencével, zuhanyozó rózsával.

Hosszú éveken át épült és bővült a kastély, jóval több mint százezer forintot felemésztett, míg végül 1840. augusztus 20-án hetven magasrangú vendég jelenlétében felavatták.

A gázvilágítás a többi újítással együtt még nem valósulhatott meg, hiszen akkor Ausztriában egyedül Bécsben, Németországban pedig 1845-ben is csak 9 nagyvárosban működött gázgyár. Széchenyi István utódai azonban nem feledkeztek meg nagynevű ősük tervéről és valószínűleg Sopron város példája is ösztökélte őket, ahol 1866 szilveszterén gyulladtak meg a gázlámpák. Tirnitz József soproni levéltáros találta meg a Széchenyi család levéltárában Friedrich Kunz stuttgarti gáztechnikusnak 1867. VII. 16-án kelt, a nagyecenki kastély gázvilágítási berendezésének elkészítésére vonatkozó ajánlatát. A munka számlája még nem került elő, de a megmaradt alkatrészek és a szájhagyomány arra vallanak, hogy a berendezés az ajánlat alapján valószínűleg még kelezése évében megvalósult.

Az ajánlat a következőket tartalmazza: szénleparló kemence 2 db 50 cm átmérőjű, 12 m hosszú vasretortával, felszálló csövekkel, hidraulikával; álló scrubber (mosó) koksztöltéssel; száraz tisztító (*Reiniger*), gázmérő; 1000 köbláb (kb. 28,3 m³) ürtartalmú gáztartó 4,5 m átmérővel, kátránygödör; két colos öntöttvas vezeték a kastélyépületig 3 vízgyűjtővel, belső gázvezeték 40 db gázlámpával, karokkal, csillárokkal. A berendezés költsége 6000,- frt. Az ajánlat az üzemeltetés várható költségeit is magában foglalja. Átlag 20 db 10 viaszgyertya fényerejű láng átlagosan napi 5 óras égetésének egy évi költsége:

217400 mázsa (kb. 200 métermázsa) Ostrai darabos szén á. 1,- frt	400,- frt
50 mázsa (kb. 25 métermázsa) brennbergi szén á. 40 krajcár	20,- frt
gáztisztítás	20,- frt

-	
egy fűtő munkabére	200,- frt
elhasználódás	50,- frt
6000 frt tőke 5%-os kamata.	300,- frt
összesen:	<u>990,- frt</u>

Fenti szénmennyiségből 180 ezer köbláb (5100 m³) gáz keletkezik. 1000 köbláb költsége 5,5 frt. A láng egy órai fogyasztása 5 köbláb, költsége 2,75 krajcár. A gázgyár később kertészlakásnak használt épületben került elhelyezésre, az épület, a gázkemence kéménye és a pincében a gáztartó kerek alapja ma is láthatók.

A kastély helyiségein kívül gázzal világították annak teraszát, az istállókat, és az udvart is, és gázmotor hajtotta a kertészet öntözésére szolgáló szivattyút. Ragacs Lajos volt uradalmi alkalmazott közlése szerint a gázfejlesztő kemencét minden második héten egy napig üzemeltették és 1930-ig volt használatban. A gázgyárat 1939-ben bontotta le Köninger Lajos soproni bádogosmester; a gáztartó egyik oszlopát és vezetősínét Ógabona tér 16. számú házának udvarán épített szín tetejének alátámasztására használta fel és ma is ott található. A kastély belső gázberendezésének maradványait széthordták a közel 30 év alatt, míg a kastély romos állapotban volt.

A nagyecenki gázgyár története is növeli eggyel azoknak az életünket jobbá és szebbé tevő emberi alkotásoknak számát, amelyeket Széchenyi István hazánkban meg kívánt valósítani. Nem rajta múltott, hanem a monarchia iparának akkori fejletlenségén és anyagi lehetőségeinek korlátain, hogy ezt a tervét nem valósíthatta meg. Utódai azonban nem felejtették el a nagyszerű gondolatot és amint módjukban állt, megépítették a gázgyárat, amely több mint hatvan éven át szolgálta a kastély lakóit, míg a villamos áram eljutott Nagyecenkre is. Nem tudok róla, de nem is hiszem, hogy volt Magyarországon még egy vidéki kastély, ahol követték volna a nagyecenki példát.¹⁴⁽⁴⁾

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hencz József: Sopron város hosszútávú fejlesztési irányelveiről (1981–1995)

218 Hencz József: Sopron város hosszútávú fejlesztési irányelveiről¹⁽⁵⁾ (1981–1995)

1. Az ember, amióta emberré vált, de főként amióta társadalmat alkot, mindig törekedett természetes környezetének átalakítására. A szocialista társadalmi viszonyok különösen magas követelményeket támasztanak, egyben lehetőséget is biztosítanak az ember környezetformáló munkája számára: ezen belül a városfejlesztési koncepciók kialakítására és megvalósítására, az ipar, a mezőgazdaság, a terciér ágazat tudatos, összehangolt fejlesztésére. A városfejlesztés, mint minden progresszív és főként szocialista emberi tevékenység végső soron az élet- és munkakörülmények folyamatos, állandó javítását szolgálja, eleget téve a szocializmus alaptörvénye követelményeinek.

Sopron város az elmúlt századok folyamán élenjárt a várost alakító elgondolások kimunkálásában. Az első építésügyi szabályrendelet 1837-ben jelent meg; 1905-ben már városrendezési tervvel is rendelkezett városunk, amelyet Wälder József városi főmérnök szerkesztett; az 1937. VI. t. c. új, realisabb szemléletű, részletes városrendezési terv megalkotására kötelezte a várost. E tervről emlékezik meg a Soproni Szemlében Bergmann Pál.²⁽⁶⁾ Írásának befejező gondolatát érdemes idézni: „A célt azonban csak úgy lehet

elérni, ha a városrendezési terv a közösségből nő ki, annak szükségességét, helyességét mindenki átérzi és a városrendezés munkájában az egész város résztvesz”. A felszabadulás utáni első városrendezési programról Winkler Oszkár értekezik.³⁽⁷⁾ A terv megvalósulásának jegyei a város mai arculatán nagyban érzékelhetők. E rövid történeti áttekintés után érkezünk el napjainkhoz: a Városépítő Tudományos és Tervező Intézet elkészítette Sopron településcsoport általános rendezési tervét,⁴⁽⁸⁾ illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt Sopron városi Bizottsága elfogadta Sopron város hosszútávú fejlesztési irányelveit.

Célunk az volt, hogy a város szerepkörének megfelelően részt vállaljunk az országos és megyei feladatokból az irányelvek következetes megvalósításának útján, és biztosítsuk a város és közvetlen térségében lakó népesség életszínvonalának emelését. E feladatok megvalósításának lehetőségei – még a mai, a korábbiaknál nehezebb gazdasági viszonyok között is – adottak. Két alapvető veszélytől azonban óvakodnunk kellett. Az egyik, amely lebecsüli lehetőségeinket, a másik, amely túlbecsüli adottságainkat. Nem is beszélve a harmadik rosszról: helytelenül élni a lehetőségekkel. Mi élni, mégpedig helyesen, tudatosan akarunk élni a lehetőségekkel.

Ennek figyelembevételével döntött úgy pártbizottságunk, majd a döntést a városi pártértekezlet is megerősítette, hogy el kell készíteni Sopron város 15 éves hosszútávú fejlesztési irányelveit. Az irányelvek készítésének alapvető ²¹⁹célja, hogy a fő kérdésekben messzebbre tekintsünk előre. Ennek az útnak az ismeretében lehet és kell kialakítani a közép- és éves szintű elképzeléseket.

Az irányelvekben a komplexitást igyekeztünk érvényesíteni, szélesen és nem leszűkítve értelmezni a várospolitikát. Mikroszinten is igaz: a tervszerű, arányos fejlődés követelményének csak úgy tudunk érvényt szerezni, ha megteremtjük az egyes területek (városszerkezet, népesség, munkaerőhelyzet, gazdaság, szolgáltatás, infrastruktúra, lakásellátás, egészségügy, oktatás, szórakozás, művelődés, pihenés, idegenforgalom stb.) összhangját. Hangsúlyozom a fejlesztési elképzelés irányelv-jellegét. Nem volt célunk a rész kérdésekkel foglalkozni. Az egyes fejezeteknél azokra a kérdésekre térünk ki, amelyek a távlatok szempontjából fontosak.

Valljuk, hogy célokat kitűzni és főként megvalósítani csak a város lakosságával – a párt-, társadalmi, és tömegszervezetekkel, a vállalati kollektívákkal, a város minden polgárával – együttesen, a nyílt, alkotó, cselekvő várospolitikai jegyében lehet. Ennek figyelembevételével készültek irányelveink, kezdve attól a mozzanattól, hogy kérdőíves módszerrel megkérdeztük a lakosságot. A mottó ez volt: „Mondja el, milyen legyen városunk az ezredforduló táján?” Az előzetes anyagokat megvitaták a Pártbizottság munkabizottságai, a KISZ városi Bizottsága, a Hazafias Népfront, a tanácsi szervek, a MTESZ és különböző más kollektívák. Megítélésünk szerint a demokratizmus e lehető legszélesebb alkalmazása eredményes volt. Köszönetet mondunk mindazoknak, akik munkájukkal, véleményükkel hozzájárultak a koncepció kialakításához.

Az irányelvek megfogalmazásánál a város sajátosságának és funkciójának megfelelően a következő főbb fejlesztési irányokat hangsúlyoztuk:

Döntő népgazdasági ágazat az ipar, amely a város arculatát alapvetően meghatározza.

A kisebb *ipartelepítéskor* (ipartelep-áthelyezéskor), a *lakótelepek területi elhelyezésénél* figyelembe kell venni a város műemléki, üdülő jellegének és környezetének megóvását.

A város *idegenforgalma* nagyobb az átlagosnál, ami feltételezi a fokozott, korszerű és előrelátó

kereskedelmi és vendéglátó hálózat kialakítását az ellátási kultúra színvonalának jelentős emelését.

Az értékes hagyományokra épülő *kulturális és oktatási ágazat* fejlesztése szükségszerű, melyben alapvető feladat az elavult intézmények korszerűsítése, építmények pótlása, a kulturális tevékenység minőségének javítása, a képzési struktúra és a szakemberigény összhangjának biztosítása.

A város alapvető *egészségügyi intézményhálózata* elavult. Szükséges a korszerű egészségügyi ellátás megszervezése, a tárgyi és személyi feltételek magasabb szintű biztosítása.

A város egyik sajátossága a *műemlékjelleg*. Ez a jövőben építészeti, kulturális, idegenforgalmi szempontból további feladatokat jelent.

Minde feladatok csak akkor válhatnak valóra, ha a rövidtávú tervciklusok céljai – a lehetőségek határain belül – ezzel összhangban lesznek és a megvalósulást társadalmi összefogás segíti. Ehhez szükséges, hogy a város és vonzáskörzetének párt-, állami, társadalmi, tömegszervezeti, üzemi és intézményi vezetői és a lakosság a megfogalmazott feladatoknak megfelelően vegye ki részét a megvalósításból.

2202. *A város területi, szerkezeti és demográfiai helyzetének főbb sajátosságai*

Sopron a megyei településhálózat korszerűsített fejlesztési, tervezete szerint Győr felsőfokú társközpontja, a megye legnyugatibb városa. A középfokú körzetet jelenleg Sopron város, Ágfalva, Magyarfalva, Fertőrákos, Balf, Kópháza városkörnyéki községek és a soproni járás területe képezi.

A középfokú vonzáskörzeten belüli térszerkezet kialakításánál alapvető irányelvként a következőket rögzíthetjük: célszerű mérsékelni Sopron népességének növekedését, többek között a városkörnyéki települések fejlesztésével; feladat a területi munkamegosztás fokozása mind a gazdasági, mind az ellátási funkciók tekintetében; a középfokú központ és az alsófokú központok közlekedési kapcsolatának további javítása szükséges.

A középkori belváros városközponti szerepét a mai napig folyamatosan betöltötte. Az elkövetkező időszak fejlesztési tevékenysége során döntő jelentősége lesz annak, hogy a történelmi városközpont területi kiterjesztését sikerül-e olyan színvonalon megoldani, amely méltó lesz a régi belváros szerkezeti egységéhez, műemléki együtteséhez.

A városközpont fejlesztésével kapcsolatos feladatok a következőkben foglalhatók össze:

A belváros rekonstrukciós tervének korszerűsítését az új, területileg megnövekedett városközpont egészére vonatkozó, részletes rendezési terv keretén belül szükséges megoldani. A városközponti funkciót igénylő létesítmények helyét, ha szükséges, a tervezési időszakon túl is biztosítani kell.

A lakóterületek rehabilitációját úgy helyes végrehajtani, hogy mind az állami, mind a magánérs új építkezések vagy felújítások magasszintű lakóterületek létrehozását eredményezzék.

Az idegenforgalmi vonzásterületbe célszerű bekapcsolni az egész kibővített városközpontot, különösen az északi városrészt. A város speciális vonzerejét jelentő lehetőségeket (természeti, műemléki, kulturális adottságok) szervezettebben kell kihasználni.

A városközponton kívüli területeken az elmúlt 15 év alatt jelentős lakóterületek jöttek létre. Ezek a mennyiségi és minőségi kötöttségek mellett is többségükben jól illeszkednek a meglévő városszerkezethez. Az új lakóterületek fejlesztésének városszerkezeti kapcsolatai a jövőben még igényesebben vizsgálandók,

különösen a városközponthoz viszonyított arányok tekintetében. Magas szinten szükséges biztosítani a városfejlesztés és iparfejlesztés összhangját.

A város meglévő lakóterületei közül a Lövérék üdülőterületből alakultak lakóterületté. Emiatt közvetlenül kapcsolódnak a város üdülőövezetéhez, valamint a gyógyhely-területhez, illetve annak védőövezetéhez. Adottságaik következtében regionális szerepkört is betöltenek az idegenforgalomban.

A Lövérék, különösen a Felső-Lövérék védelmét a jövőben mindenáron biztosítani kell. Egyrészt a tágabb értelemben vett környezetvédelmi szempontból, másrészt mint idegenforgalmi vonzástényezőt. Mindkét szempont egyben arra indok, hogy a terület kommunális ellátása fejlődjék.

A város lakossága 57 800 fő. A koncentráció a prognózisnál nagyobb mértékben nőtt, de elmaradt a hasonló szerepkörű városokéhoz viszonyítva. A növekedés továbbra is a természetes szaporulatból és a városkörnyéki lakosság bevándorlásából adódik. Összességében a növekedés mérséklődni fog, elsősorban a bevándorlás csökkenése következtében. Ez többek között a kommunális beruházások mérsékeltebb növekedési ütemének, valamint a környező községek növekvő [221](#)urbanizációs folyamatának következménye. Kismértékben módosul a lakosság szociális összetétele. A város fő jellemzője a szociális struktúra területén, hogy hosszabb távon is munkásváros marad, annak ellenére, hogy a tercier ágazat nagy ütemben fejlődik.

Sopron és vonzaskörzete népességének várható alakulása:

	Lakónépesség/ezer fő			
	1980	1985	1990	1995
Sopron város	57,8	60,2	62,4	65,5
Sopron város és alsófokú körzete	65,2	67,6	70,2	73,9
Sopron és középfokú körzete	98,9	100,0	102,0	103,0

A középfokú vonzaskörzeten belüli demográfiai változások azt bizonyítják, hogy a központ – Sopron – irányában a IV. és V. ötéves terv időszakában jelentős koncentrálódás érvényesült. A város szívóhatásának egyik oka a 70-es évek munkaerőhiánya, a másik, hogy az infrastrukturális háttér Sopronban az elmúlt 10 év alatt jelentős fejlődésen ment keresztül, különösen sokat javult a lakásellátás.

A jövőben a társadalmi szerkezeten belüli mobilitás mérséklődik és várhatóan a foglalkoztatási ágak közötti mozgás lesz a meghatározó. Jelentősen növekszik a tercier ágazat, csökken az ipar és építőipar, stagnál a mezőgazdaság létszáma. Fel kell készülnünk arra, hogy a foglalkoztatási és képzési struktúrát jobban összehangoljuk és olyan ágazatfejlesztéseket hajtsunk végre, amelyek a kor, nem és képzettség igényeit jobban kielégítik. A munkaerő alapvető forrása az ifjúság, és továbbra is számolni kell a női munkaerő egyműszakos elhelyezkedési gondjával. A munkaképes kornál idősebb aktív keresők számának és arányának növekedése várható, ami megfelel az országos tendenciáknak.

3. A város gazdasági szerkezete

A város gazdasági szerkezetének fejlesztési irányát alapvetően meghatározza Sopronnak az országos településhálózatban kialakult helyzete és szerepe, demográfiájának alakulása, a gazdaságpolitika, gazdaságirányítási rendszer mindenkori követelményrendszere, a meglévő és kialakulható egyéb korlátozó

tényezők.

1. Ipar

A IV. és V. ötéves terv időszakában a város iparában is felerősödtek az intenzív gazdálkodás elemei. A fejlesztések, szervezeti változtatások az intenzív gazdálkodás feltételeit erősítették, növekedési ütemét fokozták (AFIT, SOTEX, Öntöde, textilipar, téglagyár). Napjainkban, de hosszú távon is a leghangsúlyosabb gazdaságpolitikai cél a hatékonyság növelése a gazdaság minden ágában. Ennek egyik legjelentősebb eleme az ipar szerkezetének átalakítása.

A város iparának főbb jellemzői:

a) Az ipar koncentrációja és centralizációja alacsony szintű: pl. a szocialista iparban foglalkoztatottak 15 ezer fős létszámának

22219%-a legfeljebb	600,
15%-a	601–900,
23%-a	901–1200,
30%-a	1201–1500 főt foglalkoztató üzemben tevékenykedik.

A foglalkoztatottság alapján mért átlagos üzemi létszám 686 fő.

b) A város iparára a kis üzem nagyság a jellemző, s meghatározó a gyár, gyáregység, telephely jelleg. Két önálló, minisztériumi irányítású vállalat működik (SOTEX, Ruhagyár). Az AFIT és a Sörgyár tröszt szervezeti formában funkcionál. A többi jelentősebb gyár, gyáregység nagyvállalati szervezethez tartozik. (Elzett, Öntöde, ÉPFÁ, Pamut, Richards, Selyemipar). Az ipari szövetkezetekre jellemző, hogy nagyfokú önállósággal, rugalmassággal tevékenykednek (Vas- és Jármű, Ciklámen, Bútoripari Szövetkezet).

c) Az iparon belül magas – több mint egyharmad – a textilipar aránya. Az ipar az utóbbi évtized fejlődése ellenére alapvetően a századforduló utáni szerkezetet követi. Az ágazati arányváltozás nem volt jelentős.

d) Az értékesítésben jelentős változást jelentett az V. ötéves terv időszakában dinamikus növekvő közvetlen és közvetett exportra termelés (alkatrészek, öntvények, gumiipari és textilipari termékek).

e) A város ipari üzemeinek önállósága csekély, irányítási, információs rendszerük, szervezeti felépítésük általában nem elégíti ki a rugalmas, korszerű, hatékony gazdálkodás követelményét.

f) A foglalkoztatási struktúrára a betanított munka növekvő bevonása, valamint – a hagyományos üzemekben – az idősebb munkavállalók javára történő arányeltolódás a jellemző.

A hosszútávú irányelvek meghatározásakor figyelembe veendő:

a) A népgazdaság fejlődését alapvetően meghatározó gazdaságpolitikai koncepció alapján az intenzív, hatékony gazdálkodás továbbra is elsődleges lesz. Ki kell alakítani azt a termékszerkezetet, amely elősegíti a gazdasági egyensúly létrejöttét, s képes a gyorsabb növekedési ütem megalapozására, illetve megvalósítására.

b) Az iparban az országos átlagnál nagyobb megyei követelményrendszernek kell megfelelni. (A magasabb

követelmények objektív okokból fakadnak.)

c) Az erőforrásoknál célszerű figyelembe venni, hogy a munkaképes korú lakosság száma mérsékelt ütemben nő. A meglévő munkaerő kereslet/kínálat viszonylagos egyensúlya a fejlesztések során akkor nem változik, ha a technikai színvonal fejlesztése, a szervezettség növelése jellemzi a változtatásokat. Ellenkező esetben betanított és segédmunkás hiánnyal lehet számolni, a kvalifikáltabb munkaerő (középfokú végzettséggel rendelkezők) lekötése viszont gondot okozhat. A területi fejlesztések (Kapuvár, Fertőszentmiklós) következtében, valamint az urbanizációs folyamat erősödésével az ingázók számának csökkenése várható. Tendenciájában növekedni fog az infrastrukturális ágazatba vándorlás. Az iparban foglalkoztatottak száma stagnál vagy minimálisan nő. Ezen belül a textiliparban csökken, a nehéziparhoz, gépiparhoz tartozó egységeknél növekedhet a létszám.

Az energiahordozók árának változása, a villamosenergia felhasználásának várható növekedése az ellátó hálózat fejlesztését igényli. Általában növekedni fog a fejlesztésben az infrastrukturális kiadások összege.

223A regionális vízmű belépésével (1984) a vízellátás várhatóan nem jelent korlátozó tényezőt. A vízzel való takarékoság azonban hosszú távon is követelmény.

A nyersanyagok drágulása, a város területi elhelyezkedésének hátrányai, a szállítási költségekben jelentkező hatásuk a holtmunkával való fokozott takarékoságot követeli meg.

d) A város jellege az új fejlesztéseknél megköveteli a hatásos környezetvédelmet. Ezzel egyidejűleg a környezetszennyező üzemeket a városmagból ki kell telepíteni (Elzett, Húsipar, ÉPGÉP, AUTÓFÉM).

e) Az iparszerkezeten belül döntő súlyt képviselő tröszti, nagyvállalati gyárak, gyáregységek fejlődése csak az irányító szervezettel együttesen ítélni meg, fejlesztésük nehezen prognosztizálható. A jelenlegi szervezeti irányítási, ösztönzési rendszer korszerűsítését azonban feltétlenül szorgalmazni kell.

f) Nagy munkaerőt lekötő új ipari üzem létrehozni nem célszerű. A meglévő üzemeket kell modernizálni, s piaci lehetőségeik és eredményességük szerinti fejlesztésüket támogatni. Ágazati bontásban:

– A kohó- és gépipari ágazathoz tartozó Elzett és Öntöde rekonstrukciós fejlesztése indokolt. Az *Elzett* fejlesztési irányát a technikai korszerűsítés jellemezze, minél kevesebb többletmunkaerő lekötése mellett. Erősödjék önállósága. Szélesítse exportpiaci, külföldi kooperációs kapcsolatait, s a gazdaságosság növelése mellett stabilitását a tőkés piacon. Intenzíven törekedjék a hazai ellátás javítására. Az *Öntöde* fejlesztése energiatakarékos legyen. A piac szélesítése és stabilizálása érdekében folytassa a termékszerkezet átalakítását.

– A könnyűipari vállalatok, elsősorban a textil- és ruhaipari vállalatok fejlesztésében helyes figyelembe venni: indokolt a tőkés export/import egyenleg javítása, szükségszerűek a pozitív egyenleg elérését célzó fejlesztések és az ennek megfelelő tőkés exportnövelés dinamikusabb megvalósítása.

– Fontos feladat az építőipar szükségleteinek folyamatos kielégítése (SOTEX). A Pamutipar, Selyemipar, Richards gyárak, gyáregységek fejlesztése a belső tartalékok feltárását célozza. További rekonstrukciójukat, önállóságuk növelését támogatjuk. A ruhagyártás bővítését a mindenkori piaci igényeknek megfelelően kívánatos támogatni, elősegítve a létszámfelszabadító fejlesztések megvalósulását. A textilipari és ruházati vállalatoknál a megkezdett rekonstrukció folytatása a megfelelő minőség biztosítása miatt is indokolt.

– A faipari alágazathoz tartozó üzemek a nyersanyagok hasznosítását minél magasabb fokon végezzék. Helyeseljük az export fokozását, a fa alapanyag megtakarítását célzó fejlesztésüket. Kapjon nagyobb teret a gyártmánykorszerűsítés, minőségjavítás (ÉPFA), a hiánycikkek csökkentésére való törekvés. Fejlesztéseikbe jobban vonják be az Erdészeti és Faipari Egyetem megfelelő tanszékeit.

– Az élelmiszeripari ágazatban új kenyérgyár építése a VI. ötéves terv időszakában; a malom őrlési kapacitásának bővítése; az ÁHV soproni gyára Hátulso utcai részlegének kitelepítése a Győri út mellé és az ott megkezdett fejlesztés befejezése. A sörimport mérséklése és az igények jobb kielégítése érdekében a Sörgyár jelenlegi 430 e hl-es termelési kapacitását évi 1 millió hl-re célszerű fejleszteni a kihozatal javítása mellett.

– Az ipari szövetkezetek fejlesztése elsősorban a tőkés export növelése érdekében történjék. Iperszerű termelésüket ezen belül főként a hiánycikkek felszámolásával kívánatos megvalósítani, szolgáltatási tevékenységük fejlesztése viszont erőteljesen indokolt, (autó- és motorszerviz bővítés, lakossági szolgáltatás, épületgépészeti tevékenység, garanciális ellátás).

224g) Szükségszerű előtérbe helyezni azokat a fejlesztéseket, amelyek lehetővé teszik a szakképzettebb munkaerő foglalkoztatását, illetve biztosítják a középfokú végzettségűek megfelelő elhelyezkedését. Nevezetesen a technikai színvonalat növelő fejlesztéseket, az olyan iparági fejlesztések segítségével (pl. műszeripar, elektronikai ipar), amelynek Sopronban már megvannak a csírái, illetve kifejleszthetők. A fejlesztéseken belül kiemelt szerepet kapjanak a konvertálható árualap növelését s az anyag- és energiamegtakarítást célzó fejlesztések.

A fentieknek megfelelően a szakképzettség fokozása is előtérbe kerül. Alapvető – a termékszerkezet változása következtében – a többszakmás képzés, valamint az átképzés távlati feltételeinek biztosítása.

Követelmény a teljes és hatékony foglalkoztatás megvalósulása. A betanított és segédmunkát nagymértékben igénylő fejlesztéseket csak a hatékonyság növekedésével felszabaduló munkaerőforrás lekötéséig helyes támogatni.

h) Állandóan napirenden tartandó és vizsgálendő annak lehetősége, hogy az ipari nagyvállalatok soproni gyárai, gyáregységei milyen módon és feltételekkel alakíthatók át önálló kis- és közép vállalatokká. Ezzel a rugalmasabb termékváltás és piaci orientáció, racionálisabb gazdálkodás érhető el. Célszerű számításba venni egyes kisebb, konvertálható kapacitással rendelkező egységek más szervezetekhez való csatlakozását. Hosszú távon tehát a decentralizációs folyamat – mint főirány – mellett centralizáció is elképzelhető. A szervezeti változások végrehajtásánál a népgazdasági célok, érdekek az alapvetőek.

i) Minden tervperiódusban, így hosszú távon is támogatjuk és kezdeményezzük az egyes vállalatok széles körű együttműködését s az együttműködés bővítését.

j) A környezetvédelmi beruházásokat és fejlesztéseket az eddiginél nagyobb mértékben szükséges szorgalmazni, különös tekintettel az üdülőváros jellegre. Alapvető feladat a jelenlegi környezetszennyező források fokozatos és tervszerű felszámolása.

2. Építőipar

Az építési feladatok megvalósítását, az új létesítmények létrehozását városunkban elsősorban a Megyei Állami Építőipari Vállalat és a Fertődi Építőipari Szövetkezet végzi. Mindkét szervezet ellátja a lakásépítési, kommunális és ipari létesítmények kivitelezését. A felújítási munkák végzésére az Országos

Műemléki Felügyelőség, a Tanácsi Építőipari Vállalat, a Soproni Építőipari Szövetkezet és az Ingatlankezelő Vállalat rendelkezik számottevő kapacitással. A közmű- és mélyépítési feladatokat oldja meg az Észak-Dunántúli Közmű- és Mélyépítő Vállalat, a Dunántúli Vízügyi Építő Vállalat és a Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat.

A helyi tervezési feladatok többségét az Észak-Dunántúli Tervező Vállalat Soproni Irodája végzi. A szükséges tervezési kapacitás biztosítható. Hosszú távon alapvető feladat a minőségi és gazdaságos tervezési munkák következetes megvalósítása.

A kivitelezésben hosszú távon előtérbe helyezendő a meglévő épületállomány karbantartása, felújítása. Ennek megvalósításához a meglévő kapacitások átállítása szükséges, és a beruházások mellett a felújítási munkákra is fel kell készülni. Fokozatosan jelentkezik a karbantartási igény a korszerű (házgyári paneles) technológiával megvalósult épületek állagmegóvására. Erre jelenleg [225](#)egyetlen vállalatunk sincs felkészülve. A Tanácsi Építőipari Vállalat, az Ingatlankezelő Vállalat és az Építőipari Szövetkezet készüljön fel a házgyári és a hagyományos lakások karbantartására, felújítására.

A műemlék-, műemlék jellegű és városképileg fontos épületek felújítására nagy hangsúlyt kell fektetni. A felújítások kivitelezése során – melyet továbbra is zömében a Műemléki Felügyelőség végezzen – követelmény a fajlagos költségek csökkentése, az épületek jellegének legjobban megfelelő lakástípusok és egyéb rendeltetésű helyiségek kialakítása.

A város területén a Győr-Sopron megyei Beruházási Vállalat 1967-ben létrehozott kirendeltsége működik. Munkájában a beruházó és a kivitelező közötti összhang megteremtése, a kivitelezés meggyorsítása és olcsóbbá tétele legyen a meghatározó.

3. Mező- és erdőgazdaság

Sopron és a vonzáskörzetébe tartozó települések mezőgazdasági struktúrájában meghatározó a termőterület, éghajlat és domborzat, valamint a hagyományok sajátos jellege. Az alapágazatok (növénytermesztés, állattenyésztés) mellett kiemelkedően fontos helyet foglal el a szőlőtermesztés és borgazdálkodás. A mezőgazdaságban kialakult ágazati alaphelyzet jelentős változása hosszabb távon sem várható. A város teljes élelmiszer-, zöldség- és gyümölcscellátása a város vonzáskörzetéből nem oldható meg.

A hosszútávú feladatok irányelvei:

- A szőlőtelepítés növekedési ütemének szintentartása mellett a meglévő terület minőségi állapotának javítása és a korszerű művelési rendszer általánossá tétele indokolt.
- A szőlő fajtakiválasztása és helyes arányainak kialakítása, a hatékonyabb munkaerő-foglalkoztatás szükségessé teszik az egységes szaktanácsadást és a technikai, technológiai fejlesztést.
- A tájjellegű minőségi borok piaci helyzetének javítása, a termelői érdekeltség fokozása, a feldolgozás, a szűk tároló kapacitás fejlesztése szervezeti változást igényel. A szervezeti változás teremtsen meg a szőlészet, borászat teljes vertikumában – a szőlőtermelői, a borfeldolgozási érdekeltség javításán keresztül – az eszközök és szellemi kapacitás hatékonyabb felhasználását, figyelembe véve a termelőszövetkezetek integrációs törekvéseit is.
- A növénytermesztésben a termelőterület csökkenését a nagyüzemi táblaméretek, az optimális

vetésszerkezet kialakításával kell ellensúlyozni, illetve meg kell gátolni a termőföld célszerűtlen felhasználását. A nagyüzemi táblaméreték kialakításán keresztül a növényvédelem, technológiai fegyelem, gépi kapacitás, munkaszervezés hatékonyságának javításával és az önköltségek csökkentésével az ágazat eredményessége jelentősen javítható.

– A rét-, legelőgazdálkodás intenzívebb kihasználásával tovább fokozható a szarvasmarhatartás. Az intenzív rét- legelőgazdálkodásba be nem vonható területek hasznosítását a juhtenyésztés helyes arányának kialakításával kívánatos biztosítani.

226– A mezőgazdasági munkaerő megtartása és a hatékonyabb foglalkoztatás biztosítása végett a melléküzemági tevékenységek fejlesztése szükséges. Ezzel biztosítható a mezőgazdasági termelés időjárás kockázatainak mérséklése és az eredményesség javítása. A melléküzemági tevékenység igazodjék a város ipari és szolgáltatási igényeihez. A mezőgazdasági kampánymunkák lebonyolítása szükségessé teszi a mezőgazdasági egységek és üzemek szervezettebb kapcsolatának kialakítását is.

– A háztáji, kisüzemi gazdálkodás integrált fejlesztése a helyi lehetőségekhez és feladatokhoz kapcsolódjék. A mezőgazdasági egységek biztosítsák, hogy a háztáji és a szakcsoport tevékenységen belül is valósuljon meg a „történelmi borvidékkel” szemben támasztott követelményrendszer: korszerű művelés, fajtakiválasztás stb.

– Az erdőgazdálkodásban, a kitermelési feladatok mellett, jussanak érvényre a tájvédelmi körzetre vonatkozó követelmények, hogy a város és környéke gyógy- és üdülőhelyi funkciójának a jövőben is megfelelhessen.

4. Szolgáltatás

A gazdasági fejlődés, az életszínvonal emelkedése következtében a szolgáltatások iránti igények dinamikus növekedésével számolunk. A lakossági szolgáltatás hosszútávú fejlesztési irányait elsősorban az V. ötéves tervidőszakban létrehozott szervezeti változások alapozták meg. A kiemelt szolgáltatások csoportjába tartozó szolgáltatásfajták fejlődése nem volt egyenletes a városban. A Vas- és Jármű ISZ jelenleg folyamatban lévő fejlesztése legfeljebb 1985-ig biztosítja a szükséges javítási kapacitást. Később majd szakosítással egybekötött további fejlesztés válik indokolttá.

A textiltisztítási kapacitás a megyei átlag alatt van, ezért a lakótelepeken további korszerű tisztító szalonok üzemelését, valamint a begyűjtőhálózat fejlesztését, hosszú távon kismosoda létesítését szükséges célul tűzni. Legdinamikusabban az elektroakusztikai készülékek javítási hálózata fejlődött. Távlati létesítményfejlesztése nem indokolt, elsősorban a felvevőhelyek és a begyűjtőhálózat növelésére kell gondot fordítani. A háztartási kisgépek és tartós fogyasztási cikkek szervizfejlesztését az előzőekhez hasonlóan a begyűjtőhálózat szélesítése a műszerezettségi szint javítása jellemezze, amely igazodjék a gyors ütemű technikai fejlődés igényeihez.

A vas- és fémipari javítási szolgáltatás kapacitása növekedett. E téren az igények kielégítése a jövőben is biztosított. A személyi szolgáltatásban a meglévő hálózat – a lakótelepek kivételével – korszerűtlen, csak kis részük felel meg a követelményeknek. Ezért az egységek korszerűsítése, átszervezése, kultúráltságuk fejlesztése indokolt. A város belső területén a hagyományos személyi szolgáltatás az idegenforgalom növekvő igényeinek figyelembevételével kerüljön bővítésre. Az épülő lakótelepeken az alapvető ellátás biztosítása elsődleges feladat.

Az ágazat szakemberképzése nem kielégítő, jónéhány alapvető szakma kihalása gyors ütemű, ezért az utánpótlás biztosítása fontos feladat. Ennek érdekében a 403-as Szakmunkásképző Intézet képzési szerkezetét a követelményeknek megfelelően kell megváltoztatni.

227A magánérő bevonása a szolgáltatásba alapvetően a területi ellátottság és a hiányszakmák figyelembevételével történhet. A tervidőszakban az ellátás javítása a központi szolgáltató létesítmények fejlesztésével (autó- és motorszerviz), valamint a magánkisipar további bevonásával valósítható meg. A szolgáltatást irányító állami szervek biztosítják a magánkisiparosok telephez (a városhoz, községhez) kötődését.

Hosszú távon a már említetteken kívül szükséges:

- A szilárd települési hulladék gyűjtésének bevezetése, a környezetvédelmi szempontból megfelelő hulladékártalmatlanító hely kiépítése, az ehhez kapcsolódó beruházásokkal együtt.
- A városgazdálkodás és városi szolgáltatás javítása érdekében az e területen tevékenykedő vállalatok koordinációja erősödjék. Amennyiben a fejlődés megkívánja, hozzák létre az egységes irányítás alatt üzemelő városgazdálkodási vállalatot (Köztisztasági Vállalat, Kertészet, Ingatlankezelő Vállalat).
- A város egységes zöldterületi rendszerének meghatározása érdekében a kertészeti üzemek dolgozzák ki a zöldterületi fejlesztés és fenntartás feltételeit, hozzák be a parképítési lemaradást, bővítsék a játszótereket és pihenőhelyeket.
- A temetkezési gondok megoldása érdekében a Szt. Mihály- és a bánfalvi temető bővítése, új köztemető nyitása indokolt. A Szt. Mihály-temetőben meg kell teremteni a díszsírhelyek kialakításának feltételeit.

5. Kereskedelem, vendéglátóipar, idegenforgalom, üdülés, pihenés

Városunk kereskedelmének és vendéglátóiparának az alapellátás biztosítása mellett, a középfokú vonzáskörzetből fakadó feladatoknak, valamint az idegenforgalom növekvő igényeinek egyaránt eleget kell tennie.

A város kereskedelmi ellátása e szerepkörnek jelenleg csak egyes területeken felel meg. A meglévő üzlethálózat nagyságrendjében és minőségében a városi lakosság alapfokú ellátását biztosítja ugyan, de a ruházati és iparcikkek alapfokú ellátása nem mondható kielégítőnek. A kereskedelem ellátóképességét a következő 15 év alatt olyan szintre kell emelni, hogy a bevezetőben megfogalmazott követelményeknek megfeleljen.

A vendéglátás funkciója és fejlesztési iránya hasonló a kereskedelméhez. Szükséges a hangulatos, színvonalas, tömegigényeket kielégítő üzletek kialakítása, az idegenforgalom igényeinek kielégítése, a tartózkodási idő, a szállodai férőhelyek és vendégéjszakák számának növelése.

Sopron idegenforgalmi vonzó, szervező és ellátó központ. Adottságai révén a gyógyüdülési, üdülési területekkel, körzetekkel és gazdag történelmi értékekkel rendelkezik. A város kiemelt, alsófokú körzetével együtt idegenforgalmi tájegységet képez. A jelentős belföldi és átmenő külföldi vendégforgalom fogadása, szervezése és ellátása csak részben megoldott. A belföldi turistaforgalom éves szinten mintegy félmillió, 40 ezer az üdülő és gyógyüdülő, további 120 ezer az egyéb szállásigénylők száma. Mintegy 300 ezerre tehető azok száma, akik egy napot, vagy ennél rövidebb időt töltenek városunkban.

A külföldi turistaforgalomra jellemző a határátkelőhelyen 1,3 millió be- és kilépő vendég. Évi 650 ezer nyugati turistával és szocialista országból érkezett vendéggel célszerű számolni. Az idegenforgalom a tervidőszakban várhatóan tovább növekszik. A fejlesztési feladatok meghatározásánál figyelembe veendő 228 valamennyi megjelenési formája. A külföldi idegenforgalom fontos gazdasági kérdésnek is tekintendő. Az idegenforgalommal foglalkozó szervezetek alapvető feladata a szervezett külföldi turizmus bővítése, a valutabevétel növelése.

A kereskedelem és vendéglátás fejlesztésének iránya az legyen, hogy az alapellátási és vonzáskörzeti funkcióját maradéktalanul betöltse és feleljen meg a növekvő idegenforgalmi igényeknek.

A kereskedelem soron következő fejlesztése elsősorban a mélyen szakosított hálózat kiépítésére irányuljon, aminek kezdeti lépését az IKVA Áruház megvalósítása jelentette. A szakosítás a Lenin körüti, ill. Mátyás király utcai üzlethálózat felújítása és a helyes boltszerkezet kialakítása mellett valósuljon meg.

A Lenin körüttel párhuzamos bevásárlógyűrű kiépítését az elkövetkezendő 15 év alatt kívánatos befejezni, vizsgálva az országos kereskedelmi vállalatok (DOMUS, Centrum, BÁV, Képcsarnok, Iparművészeti Vállalat, SKÁLA COOP, Aranypók, stb.) soproni üzlethálózata létesítésének lehetőségeit is.

Az alapellátás javítását az üzlethálózat helyes területi arányainak kialakításával lehet megalapozni, az ellátottsági mutatók figyelembe vételével. A kereskedelmi hálózat arányos fejlesztése, mint alapkövetelmény mellett kapjon megfelelő súlyt az idegenforgalom speciális szükségleteinek kielégítése.

A vendéglátóhelyeket elsősorban az idegenforgalmi szempontból frekventált területeken szükséges fejleszteni. A fejlesztések alkalmazkodjanak az adott városrész területi sajátosságaihoz, illeszkedjenek be a környezetbe.

A város központi és idegenforgalmi szempontból exponált részein növelni kell a hangulatos, teraszos üzletek számát. Az épülő szállodák szolgáltatása keretében színvonalas éjszakai szórakozóhelyek létesítése kívánatos.

Mintegy háromszorosára szükséges növelni a kereskedelmi szálláshelyek számát, az egész idegenforgalmi térség figyelembevételével. A VI. ötéves tervben jelentős számú szállodai férőhelybővülés várható. Hosszú távon vizsgálni kell a fejlesztés további lehetőségeit (pl. Alsó-Lövérék, Karmelita Kolostor, illetve a távolabbi időszakban a Fertő).

Célszerű a lakosság érdekeltségének megteremtése a fizető vendéglátás fejlesztésében, elsősorban a városon kívüli településeken, de a városon belül is. Tervezni kell és a lehetőségek szerint meg is kell valósítani a camping- és turistaszálló-férőhelyek bővítését.

A szervezett üdültetés területigényeit a SZOT által kedvezményezett formában támogatjuk. A terület rendezési tervének készítésekor ez figyelembe veendő. Támogatni kell a vállalati üdülők létesítését. Vizsgálni szükséges a gyermeküdültetés fejlesztésének lehetőségeit, napközis tábor létesítésének feltételeit.

Sopron üdülési pihenési lehetőségekben jelenleg is gazdag. A város lakossága részéről növekvő igényként jelentkezik a napi, illetve a hétfégi pihenési, kikapcsolódási lehetőségek biztosítása, azaz olyan zöldövezetekre, fürdőkre tervezett létesítmények megteremtése, amelyeket a turistaforgalomban résztvevők is igénybe vehetnek.

Ennek biztosítása érdekében hosszú távon célszerű vizsgálni a Lövér-fürdő második szabadtéri medencéje

megépítésének lehetőségét. A Fertő a hétvégi pihenés egyik bázisává fejlesztendő, növelve a strand befogadóképességét és kulturáltságát, a lehetőségek szerint megvalósítva a tervezett campinget, éttermet, horgásztanyákat, nyaralóegységeket. A Fertő közhasznúbb feltárása érdekében helyesnek tartjuk a társadalmi alapon működő intézőbizottság létrehozását.

Indokolt a Tómalom továbbfejlesztése a partrendezés, a szükséges vízcserre és strandlétesítés után. Hosszú távon célszerű vizsgálni Brennbergbányán, Balfon, [229](#)Fertőrákoson a kollektív üdülési formák megvalósításának lehetőségeit. A lakosság igényeinek megfelelően bővíteni indokolt az aktív pihenés feltételeit, fejleszteni a várost övező hegyvidék pihenésre, sportolásra alkalmas területeit. E feladat megoldásában széles körű társadalmi összefogásra számítunk (pl. a Soproni Városszépítő Egyesülettel).

4. Az infrastruktúra (egyéb) területei

Lakásépítés és lakásfenntartás. Az MSZMP KB 1978. október 12-i határozata megfogalmazta a lakásépítés, lakásgazdálkodás, lakásfenntartás hosszútávú fejlesztési koncepcióját. A határozat szellemében a következő feladatok megvalósítása szükséges városunkban:

1996. január 1-ig közelíteni kell ahhoz a célhoz, hogy valamennyi igényjogosult család lakáshoz jusson. Ehhez a jelenlegi lakáshiány miatt és a várható lakónépesség-növekedésből adódó szükségletek kielégítése érdekében 4300 lakás megépítése szükséges. A lakásépítési területek előkészítése, a gazdaságosan fel nem újítható lakóépületek és egyéb okok miatt szükséges bontások pótlására további 3000–3500 lakás megépítése is indokolt.

A tervidőszakban a lakásépítési területek kiválasztásában a VÁTI és a GYŐRITERV Soproni Irodája által kiadott tanulmánytervek a mérvadók. Ezen túlmenően a városszerkezetről és területfelhasználásról szóló fejezetben rögzített elvek is figyelembe veendőek.

A lakások 80%-a – a gazdaságos területfelhasználás és közművesítés végett – telepszerű, többszintes formában épüljön. Ezen épületeknek a városképbe, a környezetbe való beilleszkedéséről fokozottan gondoskodni kell. Alapvető építési eljárás továbbra is a nagypanelos (házgyári) és öntött technológia alkalmazása. A hagyományos technológiával már csak a családi házak építésénél, emeletráépítéseknél lehet és kell számolni. A telepszerű lakásépítkezéseken biztosítani kell a garzon-, valamint a többszobás lakások arányainak növelését, a másfél és kétszobás lakások rovására.

A területelőkészítési munkák során elérendő cél, hogy a lakásépítés több formája valósulhasson meg, szolgálva a lakossági igények differenciáltabb kielégítését. Vizsgálni kell a városkörnyéki községekben a lakásépítés fokozásának, a munkáslakásépítés kiterjesztésének lehetőségeit.

A lakóházfelújítási munkák során csökkenteni kell az elmaradt felújítások számát. Középtávú tervidőszakonként – az anyagi lehetőségek függvényében – legalább 5–600 lakás felújításáról és korszerűsítéséről szükséges gondoskodni. Hosszú távon többszáz védett épületben kell lakáskorszerűsítést végezni.

A rekonstrukciós munkákkal egyidejűleg indokolt megoldani a műszakilag elavult városrészek rehabilitációját. A lakóházfenntartási tevékenységben érvényesüljön a takarékoság és a gazdaságosság elve. A nagy felújítási munkák során azon bérlők részére, akiknek megszűnt a bérleti jogviszonyuk, állandó elhelyezést kell biztosítani. A feladat végrehajtásához elengedhetetlen, hogy a végleges elhelyezések lehetőségei olyan ütemben álljanak rendelkezésre, ahogy azt a felújítás optimális lebonyolítása igényli.

Az előző feladattal együtt, azzal összefüggésben megteremtendők a felújításra kerülő épületekben lévő közületek átmeneti elhelyezésének feltételei.

A belváros számos épületében – elsősorban a műemléki jellegből fakadóan – a jelenlegi lakások egy része megszüntetésre vár. A korszerűségi felülvizsgálat 230 alatt lévő belvárosi rekonstrukciós terv javasolataival összefüggésben közületek elhelyezését célszerű biztosítani. A lakóépületek felújítása során vizsgálandó az emeletráépítések és tetőtérbeépítések lehetősége, egyeztetve a műemlékvédelmi érdekekkel. A lakásgazdálkodás keretein belül biztosítandó a fiatal házasok, a munkások és nagycsaládosok elsőbbsége, valamint a lakáscserék szervezett lebonyolítása.

Közművesítés. A város környékén végzett hidrogeológiai kutatások bizonyították, hogy a város növekvő vízigényét csak távolabbi víznyerő helyek bekapcsolásával lehet kielégíteni. A város szükségletét a jövőben – betartva az alapvető takarékosági elveket – biztosítja az Országos Vízügyi Hivatal beruházásában épülő Győr-Sopron megyei Regionális Vízmű, amelynek első üteme a VI. ötéves terv második felében mintegy 5000 m³/nap vizet szolgáltat Sopronnak. A regionális vízmű 1987-ben történő belépése 10–15 ezer m³/nap kapacitást jelent. A jövőben számítani lehet a közterületek és községek növekvő vízszükségletére. A regionális vízmű első ütemének belépéséig az 1981–82-es és 1983-as években erőteljes takarékosági intézkedések szükségesek mind az ipar, mind pedig a lakosság részéről. 1985-ig fokozatosan be kell fejezni a meglévő vezetékek korszerűsítését, szükség szerinti cseréjét.

Az elválasztó rendszerű csatornahálózat kialakításának üteme lassú. Jelenleg a szennyvíztisztító telepre érkező szennyvizek sem kerülnek kellő mértékű tisztításra. Hosszú távon fontos feladat az elválasztó rendszerű gyűjtőcsatorna és bekötőhálózat teljes kiépítése, és a biológiai tisztítás megvalósítása. A szennyvíztisztító telep 15 ezer m³/nap mechanikai tisztító kapacitását 35 ezer m³-re szükséges bővíteni, a biológiai derítő megépítésével együtt. Csökkenteni kell az Ikva patak – és a Fertő-menti térség – csatornázási helyzetének javításával a Fertő szennyezettségét.

A csatornarekonstrukció teljes végrehajtása és a szennyvíztelep kiépítése mellett a város még csatornázatlan területeinek bekapcsolása a legfontosabb feladat. A csatornahálózat rekonstrukcióját folyamatosan kell végezni, a MÉLYÉPTERV által készített tanulmánytervnek megfelelően.

A város villamosenergia ellátása az ún. keleti állomáson keresztül Sopronkövesd irányából kapcsolódik a 120 KV-os hálózatba. Az ÉDÁSZ tervei szerint Sopronkövesd felől a VI. ötéves terv során megépül még egy 120 KV-os távvezeték. A keleti állomás távlatban 40/30/20 MVA teljesítményre épül ki. A nyugati oldalon meg kell építeni az új 120/10 KV-os városi táppontot 1×25 MVA-es transzformátorral. Már 1985-ig el kell készülnie a nyugati állomás és keleti állomás közötti új, 120 KV-os vezetéknek.

A középnyomású gázhálózat sugaras rendszerű, egy helyről táplált. Hosszú távon a középnyomású vezetékek sugaras rendszerről körvezeték rendszerre való fokozatos átépítése szükséges a város területén, valamint a Lővérekben. A vezetékek felújítása tervszerűen, folyamatosan történjék. Kedvező döntés esetén gondoskodni kell a földgáz fogadási feltételeiről.

A városban két nagy hőtermelő egység üzemel: a Kőfaragó téri hőközpont és az ÉDÁSZ-Hőerőmű. Az ÉDÁSZ-Hőerőmű az ipari fogyasztókön kívül ellátja az épülő Jereván-lakótelep fűtését és melegvíz szolgáltatását is. Hosszú távon a hőellátás biztosítható a két hőbázis fokozatos bővítésével. Távlatban a két rendszer összekötése kívánatos, bekapcsolva az ellátásba a közbeeső területeket is. A belvárosban indokolt a gázfűtés energiatakarékos megoldásainak kiszélesítése. Meg kell oldani a város tüzelőolaj- és fűtőolaj-ellátását biztonságosabbá tevő 231ÁFOR-telephely kialakítását, ami a vasúton érkező olaj

nagyobb mennyiségű tárolását teszi lehetővé.

Közlekedés. A közúti közlekedés fejlesztésének jelentős közép- és hosszútávú feladatai vannak. A város közlekedésfejlesztési feladatai közül elsőrendű fontosságú a Frankenburg úti felüljáró megépítése és ehhez kapcsolódva a városközpontot tehermentesítő forgalmi gyűrű kiépítése. Ennek keleti és északi része (Győri út kórház előtti szakaszának kiváltása a Rákpaták lefedésével, Fapiac–Híd utca–Bástya utca) a 84. sz. út új átkelési szakaszát is jelenti, a gyűrű egyéb szakaszai (Csengery utcai áttörés a Frankenburg út közelében építendő közútvasúti felüljáróhoz és a Bánfalvi, Ágfalvi, Ady Endre utakhoz) az építendő felüljáróra vezető útvonalak.

Új nyomvonalú út építése szükséges Sopronbánfalva közlekedési problémáinak megoldására, amely út az Ágfalvi útra csatlakoztatható. A hosszútávú fejlesztés későbbi ütemében a Vándor Sándor utca átkötését, tehát a nyugati iparterületek és lakóterületek összekötését kell megoldani. Néhány jelentős, balesetveszélyes csomópont további korszerűsítésre szorul. Az utak minőségének megóvása állandó jellegű feladat.

A VI. ötéves terv elején kerüljön kialakításra a gyalogos belváros. A belváros tehermentesítésére biztosítani kell a parkolók elhelyezését a rendezési terveknek megfelelően. A közép- és hosszútáv során szükséges a kisgarázsok építésére (100–300 db) alkalmas területeket kijelölni és a garázsokat szövetkezeti formában felépíteni.

A vasúti közlekedésben az új GYSEV-személypályaudvar és keleti rendező teherpályaudvar megvalósult. A vasúti átjárók fénySOROMPÓVAL történő ellátása megtörtént. Hosszabb távon jelentős változás nem várható, kivéve a Déli pályaudvart, amely teljes egészében átalakul ipartelepi kiszolgáló pályaudvarrá. Emiatt itt növekszik a tömegközlekedés iránti igény.

A tömegközlekedés fejlődése az utóbbi években nagyarányú volt, mind a szállított utasok, mind a vonalhálózat szempontjából. Hosszú távon foglalkozni kell az autóbusz-pályaudvari decentrumok létrehozásával, az utazás kulturáltságának fokozásával, a zsúfoltság csökkentésével.

Közösségi intézményellátás. Sopron jelentős alsó- és középfokú intézményei mellett országos felsőfokú intézményekkel is rendelkezik (Erdészeti és Faipari Egyetem, Szanatóriumok, kutatóbázisok). Sajátossága az iskolaváros-jelleg. A város közoktatási, közművelődési intézményhálózata az elmúlt 15 év során tervszerűen fejlődött. A fejlődés tárgyi-személyi feltételei azonban elmaradtak a reális szükségletektől, a város infrastrukturális fejlődésének átlagától, de a hasonló szerepkörű városok fejlődésétől is. A közösségi intézményellátás színvonala a város és környéke lakosaira közvetlenül hat, hangulatát jelentősen befolyásoló politikai tényező. Fontos feladat, hogy az infrastruktúra fejlődésén belül az egészségügy és az alsófokú oktatás kiemelt fejlesztésben, ellátásban részesüljön.

Egészségügyi és szociális ellátás. Az egészségügyi fejlesztési terveket a város és vonzáskörzetének (az ellátandó terület) jelenlegi népessége, a népesség-növekedés, születés, bevándorlás, valamint az idegenforgalom és a szanatóriumok ellátásra szoruló betegeinek szükségletei alapján indokolt elkészíteni. A figyelembe veendő létszám – a négy alapszakmában – a kapuvári kórház osztályait is tekintetbe véve – (szülészeti- és nőgyógyászat, gyermekgyógyászat, belgyógyászat, sebészet) 100 ezer fő, a többi szakmában (ezekből a kapuvári kórházban nem működnek osztályok) 120 ezer fő.

A városi kórház 460 beteg ellátására épült: napjainkban 600 beteget lát el. Ennek következtében több szakmai normatívát nem lehet betartani, a szociális igények több szempontból kielégítetlenek.

A kórház rekonstrukcióját és bővítését (műtéti pavilon) megalapozó teljes tervdokumentációját a VI. ötéves terv végére el kell készíttetni. A VI. ötéves tervre előirányzott fejlesztést meg kell valósítani. A teljes – a tervekben meghatározott – rekonstrukció és bővítés befejezésének határideje a VII., illetve a VIII. ötéves tervben irányozható elő. E rekonstrukcióval és fejlesztéssel tekinthető csak megoldottnak a hosszútávú terv időszakában a város és vonzáskörzetének kórházi betegellátása.

A járóbeteg ellátás fejlesztése a kórházi fejlesztéssel összhangban valósuljon meg. Az alap- és szakellátás bővítését a zsúfoltság csökkentése, a magasabb szintű orvosi ellátásra való törekvés indokolja. Az alapellátás megfelelő fejlesztését a már megvalósított lakótelepeken (pl. Jereván), ill. a következő tervidőszakokban megvalósítandó lakótelepeken a lakásépítésekkel egyidejűleg helyes megoldani. A gyógyszerügyi hálózat a normatívák figyelembe vételével fejlesztendő.

A 15 éves terv során szükségessé válik a rendelőintézet rekonstrukciója. A felújított rendelőintézetben a szakrendelések bővítését a körzeti orvosi rendelés kihelyezésével és egyes szakrendeléseknek a kórházba telepítésével kell elérni. Az integráció kapcsán cél az ellátási színvonal növelése, a progresszív betegellátás.

A fejlesztések során figyelembe veendők az iskolaváros-jellegből fakadó feladatok és az üzemegészségügy igényei is. Az üzemek anyagi eszközeit – ahol lehet összevontan is – célszerű a tanácsi pénzeszközökhöz kapcsolni. Az így létesített objektumok lakossági és üzemi hasznosításúak lehetnek.

A KÖJÁL az egészségügyi és más szervekkel együttműködve, – lényeges fejlesztés nélkül – hosszabb távon is képes feladatait ellátni. A következő évek során indokolt a ma még különálló részlegek egyesítése. Szorgalmazni kell egy új, korszerű mentőállomás felépítését.

A városban országos hírű szanatóriumok működnek egységes irányítás alatt. Az itt folyó munkát továbbra is támogatni kell, segítve a szükséges fejlesztések megvalósítását.

A város és környéke lakosságának 23–26%-a nyugdíjkorhatáron felüli. Ez az arány várhatóan tovább növekszik. A család és a közösségek, vállalatok, valamint a társadalom összefogásával kell biztosítani a rászorulókat ellátását. Sopronban szükséges egy nyugdíjsház építése, melyben napközi otthon, orvosi rendelő, gondozói szolgálat biztosítaná a nyugdíjsház lakóinak egészségügyi és fizikai ellátását, szervezett gondozását. A város és környéke több területén kívánatos bővíteni (Balfi út), ill. kialakítani (Sopronbánfalva, Lövérék, belváros, Ágfalva, Kópháza, Magyarfalva, később Fertőrákos) az öregek napközi otthonát. Az idős korúak számának emelkedése következtében növekszik a gondozásra szorulókat száma. Ezért a tanácsi, mozgalmi és társadalmi szervek segítsék elő a Házi Szociális Gondozó Szolgálat fejlesztését. A Balfi úti Szociális Otthont bővítő beruházással kell alkalmassá tenni funkciója ellátására. A megyei fejlesztési tervekkel összhangban célkitűzés, hogy az Elmebetegek Szociális Otthona jelenlegi helyéről elköltözzék, és a szakmai követelményeknek megfelelő új otthon épüljön.

233Bölcsődék fejlesztése: A 15 éves terv során biztosítani kell minden igényjogosult elhelyezését, törekedve a kihasználási mutatók csökkentésére. Ezért az új lakásokkal együtt épüljenek a bölcsődék is. A már működő bölcsődék folyamatos rekonstrukcióját is tervezni kell.

Közoktatási és közművelődési intézmények. A közoktatási és közművelődési intézményhálózat fejlesztéseit meghatározzák a már kiépült intézmények, állaguk, területi elhelyezkedésük a várható demográfiai mozgások, a városfejlesztés, elsősorban az új lakótelepek építése. Kiemelten fejlesztendő az alsófokú oktatási intézmények. A tervezésnél figyelembe veendő, hogy a város demográfiai helyzetén, növekedésén belül az ifjúság létszáma nem egyenletesen emelkedik. Erős emelkedés várható a VI., VII. ötéves tervek

időszakában, kisebb a VIII. ötéves terv során. A növekedés, a hullámhegy az egyes oktató intézményeket más-más évben érinti. A városkörnyéki községek népességnövekedésében, mozgási irányában lényeges változások nem várhatók, kiemelt fejlesztést ezért nem igényelnek.

a) Az óvodai ellátás: A megelőző tervidőszakban, de elsősorban az V. ötéves tervben – az óvodai ellátást megalapoztuk. Jelenleg azonban óvodáink túlszűfoltak: átlagos kihasználtságuk 123%-os. Az egyes tervidőszakokban a lakásépítkezéshez kapcsolódó normatív fejlesztéseket kell tervezni, és megvalósítani, gondoskodni a tervszerű állagmegóvásról, felújításokról, korszerűsítésről. A fennmaradó erőforrásokat a kihasználtsági fok csökkentésére indokolt fordítani. A fejlesztések során meg kell valósítani az üzemek és a tanács együttműködését egyes óvodák felépítésében. Az új óvodák tervezésekor figyelembe veendő a meglévő területi aránytalanságok. A nevelőmunka színvonalának emelése érdekében minden csoporthoz két óvónő tartozék.

b) Általánosiskolák. Az elmúlt tervidőszak fejlesztései ellenére városunkban jelentős tanteremhiány van. Ennek következtében nagy a zsúfoltság az új Jereván-lakótelepen és Bánfalva térségében. Több iskolában két műszakos oktatás folyik. A VI. ötéves terv fejlesztései során 24 tanteremmel bővül az alsófokú oktatási intézményhálózat. Az igényeket ez a fejlesztés nem elégíti ki.

Az elkövetkezendő tervidőszakban tanterembővítés szükséges a Kellner Sándor általános iskolában (az Arany János utcai építkezések miatt). A továbbiakban a lakótelepek építésével egyidejűleg célszerű gondoskodni tanteremfejlesztésről. Az erőforrásokat a demográfiai növekedés mértékéhez igazodva (15%-os emelkedés várható), a többműszakos oktatás megszüntetésére, a szaktantermi oktatás feltételeinek javítására, illetve a tornatermi fejlesztésre indokolt fordítani. A tanteremfejlesztések érdekében az iskolákban lévő lakásokat ki kell üríteni. A tárgyi feltételek fejlesztése mellett állandóan célszerű napirenden tartani a körzethatárok szükséges módosítását, az integrációs munkákat, amivel a terhelési feszültségek felszámolhatók. Az oktató-nevelő munka tartalmi fejlesztése indokolja, hogy az oktatási reform végrehajtása során felülvizsgáljuk a tagozatos oktatás jelenlegi bázisait és a tárgyi, személyi feltételek alapján átcsoportosításokat, hajtunk végre.

Az elkövetkezendő évek során várhatóan emelkedik a kisegítő iskolába utalt tanulók száma. Az emelkedést és a jelenlegi elhelyezési körülményeket is figyelembe véve a fenntartó szervnél (Megyei Tanács) szorgalmazni kell az intézmény bővítését.

234 Az alsófokú oktatási intézményhálózat fejlesztési és rekonstrukciós tervei között fontos szerepet kell adni a Zeneiskola rekonstrukcióját, eszköz- és személyi állományának szükséges fejlesztését, a zeneiskolai oktatás decentralizálását.

c) Középfokú oktatási intézmények. Középfokú oktatási intézményeink beiskolázási és munkaerő kibocsájtási körzetei elsősorban a városra és a járásra, kisebb mértékben a megyére, egy-két intézményünk vonatkozásában az ország területére terjednek ki. Az intézmények száma a felvehető tanulólétszám és a képzés struktúrája – az elmúlt években végrehajtott módosítások után – összességében kielégíti a mai szükségleteket, az egyéni érdeklődést.

Az oktató-nevelő munkához a szocialista szakemberképzéshez szükséges tárgyi-személyi feltételeket fokozatosan alakítottuk ki. A VI. ötéves terv időszakára a rekonstrukciós tervek elkészültek. E munkát a 15 éves terv során tervszerűen folytatni kell.

Az 1980-as évek végén – várhatóan a demográfiai csúcs következtében – a jelenlegi intézményhálózat már

nem lesz képes a megnövekedett igények kielégítésére, ezért egyes intézmények bővítése szükséges. A bővítéseket a beruházási körzet várható munkaerőigényével összhangban helyes végrehajtani, elsősorban azokban az intézményekben, amelyek a kereskedelem, vendéglátóipar, a szolgáltatóipar, egészségügy, valamint egyes kiemelt ipari szakmák számára képeznek szakembereket. A középtávú tervidőszakok során jobb tervező és szervező munkával, a pályaválasztási tevékenység javításával, szorosabb összhangot kell biztosítani a képzési struktúra és a vállalatok munkaerőigénye között.

Az V. és a VI. ötéves tervben végrehajtott kollégiumi férőhelynövelés és az azt követő átszervezések után 1995-ig várhatóan nem lesz szükség újabb férőhelyekre.

A középfokú intézmények fejlesztésére fordítható esetleges rendelkezésre álló összegeket – az évtized végén megvalósított bővítések után – tartalmi fejlesztésre és a korszerűtlen kollégiumok korszerűsítésére szükséges fordítani.

d) Felsőfokú oktatási intézmények és kutatóbázisok. A városunkban működő felsőfokú oktatási intézmények és kutatóbázisok munkájukkal növelik a város vonzóerejét, tekintélyét és szerepét a tudományos közéletben. A város vezető szervei – várospolitikai irányító munkájuk közepette – gondoskodjanak az intézmények munkájához szükséges városi feltételekről, segítsék legfontosabb igényeik kielégítését, fejlesztésüket.

Az intézmények oktatási, kutatási feladatai alapján elsősorban a környezet- és tájvédelem munkálataiban, az egyes üzemek technológiai színvonalának emelésében (faipar) hasznosítható tevékenységük. Szükséges a bázisokon dolgozó értelmiségieknek és hallgatóknak még intenzívebb bevonása a közéletbe.

Az általuk rendezett hazai és nemzetközi konferenciákat, a Nyári Szabadegyetem rendezvényeit támogatni kell. Az egyes intézmények és a város együttműködésének legfontosabb megnyilvánulásait célszerű tervbe foglalni.

e) Közművelődési intézmények, tudományos szervezetek. A város a legfontosabb közművelődési intézményekkel ellátott. Az intézményhálózat azonban a történelmi városrészben helyezkedik el – (területi aránytalanság) – és többsége korszerűtlen. A fejlesztések főirányát a területi aránytalanságok felszámolása, a korszerűsítés és a tartalmi munka színvonalának javítása képezze! A fejlesztések során a Városi Tanács, a közművelődési törvény alapján, igényelje és szervezze meg a vállalati, szövetkezeti, intézményi és tanácsi pénzeszközök optimális, centralizált felhasználását. Irányító munkájával a tartalmi **235**munka fejlesztése érdekében végezzen munkamegosztást és koordinálást a különböző fenntartású közművelődési intézmények között.

Az intézmények közötti szervezeti változtatásokat a tartalmi munka színvonalának fokozásával és a gazdaságossági követelmények egyidejű vizsgálatával kell megoldani. Vizsgálni kell az oktatási-kulturális és egyéb alkalmas intézmények többcélú hasznosítási lehetőségeit. A közművelődési munka színvonalát elsősorban a munkások és az ifjúság körében szükséges javítani. A különböző együttesek, társaságok munkáját összehangoltabban kell irányítani. Kísérje fokozott figyelem a különböző klubok, amatőr csoportok munkáját.

f) A hálózatfejlesztés fontosabb területei és sorrendje. A Jereván-lakótelepen a legfontosabb bázisok kiépítése indokolt (ifjúsági szórakozóhelyek, klubok, üzemi klub, fiókkönyvtár), az intézmények többcélú hasznosításával is. Szorgalmazni kell, hogy a Soproni Ünnepi Hetek rendezvénysorozata és ezen belül a fertőrákosi Barlangszínház rekonstrukciója és működésének pénzügyi feltételei központi forrásból is

legyenek biztosítva. Az üzemek támogatását a következő időszakban is igényeljük. Célszerűnek látjuk egy városi képtár létrehozását.

Elérendő cél a városi „A”-típusú könyvtár kialakítása, így lehetővé válik a Liszt Ferenc Művelődési Központ korszerűsítése. A város életében jelentős szerepet töltenek be múzeumai. Támogatásuk, fejlesztésük indokolt. Központi források segítségével meg kell oldani a levéltár anyagának korszerű elhelyezését. Támogatni kell a filmszínházak rekonstrukcióját, bővítését.

A városban működő különböző tudományos egyesületek, szervezetek széles rétegigényeket elégítenek ki (TIT, MTESZ, Pedagógiai Társaság, Közgazdasági Társaság, Liszt Ferenc Társaság). Feladatuk, hogy szervezeti kereteik között segítsék várospolitikai, kultur- és gazdaságpolitikai céljaink megvalósítását. Vegyenek részt az adott terület programjainak, irányelveinek ismertetésében, a felkészülésben és a feladatok megoldásában. Munkájukat a város vezető szervei támogassák. Helytörténeti folyóiratunknak, a Soproni Szemlének, rangja és tekintélye van az országban és határainkon túl is. Munkáját, s vele a helytörténetet, támogatni és a lehetőségekhez képest fejleszteni fogjuk. Fokozottabb mértékben kell foglalkozni a Sopronban élő írókkal, művészekkel, segíteni gondjaik megoldását. Fejlődnie kell a helyi művészeti élet irányításának.

g) Sport. A minőségi sport bázisa az 1978-ban megalakult városi sportegyesület (SSE). Fejlesztése továbbra is elsődrendű feladatként kezelendő. A külső, – megyei – támogatáson túl továbbra is szükséges a vállalati erőforrások igénybevétele. Az üzemi, intézményi sportegyesületek tevékenységét elsősorban az SSE utánpótlásának nevelése motiválja.

A hosszútávú terv időszakában tovább kell javítanunk az alapvető igények közé sorolható tömegsport, testnevelés, lakó- és munkahelyi testedzés lehetőségének feltételeit. A hiányzó általános iskolai tornatermek és sportudvarok pótlásának szükségessége nem vitatható. Indokolt felkészülni arra is, hogy a jövőben a lakosság nagyrésze lakóhelyén, illetve közvetlen környékén keresi testedzési igényeinek kielégítését. Ennek feltételeit meg kell teremteni mind a létesítményellátással, mind pedig a megfelelő szervezeti keretek kialakításával.

A Jereván-lakótelepen társadalmi összefogással szükséges felépíteni a sportlétesítményeket és a játzóterületekhez kapcsolódó kispályákat. A későbbi lakásépítkezések tervezése során figyelembe kell venni a lakóterületi tömegsport és testedzés létesítményeinek helyiségigényét és gondoskodni kell fokozatos megvalósításáról. A hosszútávú tervidőszakban a tömegsport, a lakóterületi testedzés [236](#)és a minőségi sport fejlesztésében a megfelelő arányok kialakítása szükséges.

A város sportlétesítményeinek többsége a felszabadulást követő évtizedben jött létre. Legfontosabb feladat a Lackner Kristóf utcai SSE-pálya fokozatos továbbfejlesztése munkacsarnokkal, klubhelyiséggel és tekepályával. A szabadterei sportrendezvények és a minőségi sport fejlesztése érdekében a hosszútávú tervidőszak második felében foglalkozni kell egy városi stadion megvalósításának gondolatával is.

5. Társadalmi összefogás, a végrehajtás szervezése

Az elmúlt időszakban a társadalmi munkavégzés a várospolitikai tevékenység jelentős tartalékként, fejlesztési eszközeink kiegészítő forrásaként jelentkezett. A kézzelfogható gazdasági eredményeken túlmenően politikai nevelőmunka, tudatformálás, a közösségi szemlélet kialakításának egyik legfontosabb eszköze. A társadalmi összefogás kiemelkedő példái voltak a fedett uszoda, a 700 éves évforduló társadalmi munkaakciói. Ezek bizonyítják, hogy a lakosság széles tömegeit érintő városi célok

megvalósításáért jelentős társadalmi összefogás valósítható meg. A folyamatos fejlődést mutatja, hogy az egy főre jutó társadalmi munka értéke 5 év alatt megduplázódott. Jelentős szerepet töltött be a fejlődésben a brigádmozgalom szervezettebb felhasználása.

A társadalmi összefogás eredményességének fokozását hosszabb távon is a szervezési, irányítási munka javításával kell biztosítani. A kiemelt várospolitikai célkitűzésekhez kapcsolódnak a társadalmi akciók: a kórház rekonstrukciója, a közúti felüljáró megvalósítása, a gyermek és egészségügyi intézmények fejlesztése, patronálása, a környezetvédelem, a város és üdülőtérületek köztisztasági helyzetének javítása. Indokolt szélesíteni a hagyományos oktatási és gyermekintézmények patronálási rendszerét a szocialista brigádok felajánlásainak erőteljesebb bevonásával. A brigádmozgalom, a kommunista műszakok, a társadalmi munkaakciók szervezettebb előkészítésével, lebonyolításával az egy lakosra jutó társadalmi munkaérték növelését biztosítani kell.

Sopron város 15 éves hosszútávú fejlesztési irányelveit a lakosság legszélesebb rétegeivel megvitattuk. Csak így érhető el, hogy a végrehajtásban is – hasonlóan a koncepció készítéséhez – kialakuljon a megfelelő cselekvési egység. A célok ismeretében bízunk a lakosság, a társadalmi és mozgalmi szervek tenniakarásában és tennitudásában. Alapozunk a város lakosságában élő cselekvő lokálpatriotizmusára is, amely a múlt haladó hagyományaira építve alkotó módon formálja a jövőt.

Az ötéves és éves tervek készítésénél ezen irányelvek megállapításait alapvetően figyelembe kell venni. Ebben igen fontos szerepe van a Városi Tanácsnak. A végrehajtás értékelésére Pártbizottságunk 5 évenként visszatér. Az egyes fejezetekben megszabott feladatok teljesítését ennél gyakrabban is értékeljük. Hisszük, hogy széleskörű összefogással elképzeléseink megvalósulnak. Olyan lesz városunk az ezredforduló táján, hogy nem kell szégyenkezni miatta az utókor előtt sem.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

237 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Földrajzi neveink magyarázatáról (Hozzászólás Kiss Lajos könyvéhez)

Mollay Károly: Földrajzi neveink magyarázatáról (Hozzászólás Kiss Lajos könyvéhez)

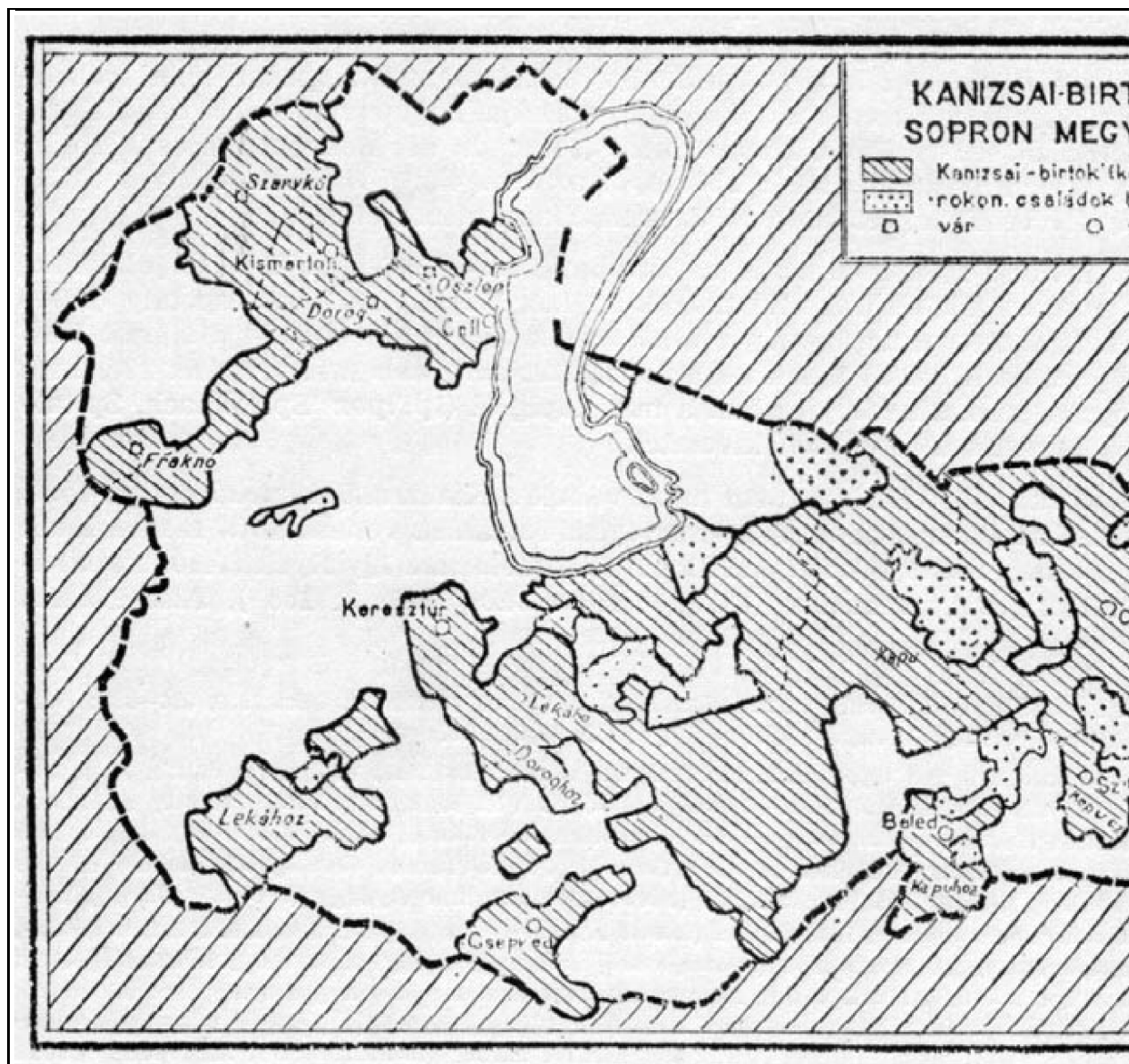
1. 1978-ban az Akadémiai Kiadónál jelent meg Kiss Lajos nagy sikerű könyve, a „Földrajzi nevek etimológiai szótára”, amely hetek alatt elfogyott; ezért 1980-ban változatlanul megjelent a második kiadás is (Bp., 1980², 726 lap). Szakemberek és laikusok körében egyaránt azért volt sikere, mivel érezhető hiányt pótol, mivel nemcsak magyarországi, hanem az egész világról gyűjtött földrajzi (hely-, víz-, térszínforma-, utcanevek) megbízható magyarázatot nyújtott. Könyve a szakember számára még azért is értékes, mert a régebbi és újabb névváltozatok forrását, keletkezését, a magyarázat alapjául szolgáló szakirodalmat is idézi,

hivatkozásaival a több helyen meglévő vagy azonos eredetű helynevek összehasonlításával a névadás társadalomtörténeti hátterének tisztázásához nyújt segítséget. Aki a 6850 szócikket elolvassa, az tudja igazán értékelni a szerző munkáját.

A szótárban természetesen Magyarország, megyénk egyes földrajzi nevei is szerepelnek. Érthetően nem mind, mégis a megyénkben is, az országban is, esetleg többször is szereplő nevek magyarozatával helytörténeti kutatásunk használható szempontokat kap. Még így is néhány Sopron vármegyei név kimaradt: szerepel *Csákány* Somogy, Vas m.), de nem szerepel a régi *Csákány/Donnerskirchen*; van *Dorog* (Hajdu, Komárom, Tolna, Veszprém m.), de nincsen a régi *Dorog/Trausdorf*; található *Bakonygyirót* (Veszprém m.), de nem található *Gyirót/Kroatisch-Geresdorf*; a 16 *Keresztúr* helynév közt szerepel ugyan *Magyarkeresztúr*, de nem szerepel *Sopronkeresztúr/Deutschkreutz*; van *Nyék* (Fejér, Tolna m.), de nincsen *Sopronnyék/Neckenmarkt*; található a Győr vármegyei *Ravazd*, de nem található az elpusztult *Ravazd*; van *Söjtör* (Zala m.), de nincsen az ugyanolyan eredetű *Süttör*; a több *Szécsény* helynév közül hiányzik *Sopronszécsény*. A szerző egyes esetekben kitér a magyarországi nevek német, szlovák, román, szerb-horvát, sőt ókori megfelelőire is, de a Sopron vármegyeieknél nem említi a horvát megfelelőket (pl. Hidegség: *Vedešin*; Peresznye: *Prisika* stb.) A helytörténeti kutatás feladata marad, hogy egy-egy terület összes földrajzi neveit feldolgozza és a történettudomány, valamint a nyelvtudomány számára hasznosítsa (pl. Lövő horvát *Levir* neve azt sugallja, hogy a magyar helynévnek volt *Lövé* változata is, amint a soproni *Lövé* nevű településnek igazolható *Lövő* változata van). Több mint 10 évvel ezelőtt Kázmér Miklós könyvével (*A falu a magyar helynevekben*. Bp., 1970) kapcsolatban szoltam *-falu* utótagú helyneveink tipológiai vizsgálatáról (SSz. 1970, 352–359). Kiss Lajos könyve nyomán most lehetőség nyílik más típusú földrajzi neveink vizsgálatára is.

A helytörténeti kutatás feladata marad továbbá, hogy a helyi viszonyok, a helyi források belterjesebb ismerete alapján egy-egy országos áttekintés, az országos történet számára új adatokat, új szempontokat nyújtson, természetesen a helytörténet sajátos feladatain túl. Így pl. (Nagy-)Lózsra első adatunk nem 1350-ből, hanem 1276/1282-ből való (Wagner, Hans–Lindeck-Pozza, Irmtraut: *Urkundenbuch des Burgenlandes*. Graz–Köln, 1955–1979, 2:94; a továbbiakban: UB.); Pinnyére nem 1326-ből, hanem 1265 tájáról (i.m. 3:263); Acsalagra nem 1773-ból, hanem 1696-ból (Buzás, Josef: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert*. Eisenstadt, 1966–1969, 1:13; SSz. 1980, 225) stb. A *Bősárkány* név a régi *Sárkány* helyett nem 1773-tól, hanem 1696-tól kezdve szerepel, a *Sajtoskál* név a régi *Kál* helyett pedig nem 2381773-tól, hanem 1651-től kezdve (Buzás i.m. 1:13, 249) stb. A (Rába-) *Sebes* név bizonyára nem „a Rábának vagy valamilyen egykori mellékvizének, ágának gyors folyásával kapcsolatos”, hanem inkább a második lehetőségként említett *Sebes* személynévvel függ össze. Nem megnyugtató *Acsatag* nevének magyarozata egy feltételezett **Acsalak*-ból (*Acsa* személynév+*lak*).

A felsorolt adatok nemcsak a nevek megfejtése, hanem még inkább a névadás alapjául szolgáló társadalomtörténeti háttér magyarozata és adatolása szempontjából is tanulságosak. A helytörténeti és az országos történeti kutatás kölcsönösen kiegészítik egymást.

2. Vízneveink közül Kiss a *Fertő*, *Ikra*, *Lajta*, *Rába*, *Rábca* és a *Répcé* nevét, neveit tárgyalja. A *Fertő* német *Neusiedlersee* nevével kapcsolatban helytörténetírásunknak érdemes lesz tisztáznia, miért éppen az egykor Moson vármegyei Nezsider (ma: *Neusiedel* Burgenlandban) német nevéből képeztek, ez a szempont összefügg-e Nezsider cégi magyar *Fertőfő-Szombathely* nevének jelentésével? Az *Ikva* szláv közvetítésű, eredetileg germán ('Tölgypatak') eredetű névnek helytörténeti hasznosításával kapcsolatban tudnunk kell, hogy ez a név eredetileg a Sopronnyék (Neckenmarkt)–Hasfalva (Haschendorf)–Alsópéterfa (Unterpetersdorf)–Küllő (Girm)–Sopronkeresztúr (Deutschkreutz) felől érkező és Nagycenk–Peresztég–Pinnye irányában tovább folyó patakot jelölte, amelybe Nagycenknel torkollik bele az ún. soproni Ikva. Ez utóbbinak *Merenye* (1283: „per nemus et rivum *Merene* vocatum” UB. 2:163) volt az eredeti magyar neve. Ez nem lehet eredeti pataknev, mert a többi *Merenye* (Baranya, Somogy, Zala m.)

helynévvel egyezően (szláv eredetű) puszta személynévből, magyar névadással keletkezett. Mivel a Merenye Sopronkertes (Baumgarten) határában ered, fel kell vetnünk a kérdést, nem Baumgarten (1267–1269: *Pungarth UB*. 1:363) eredeti magyar nevével van-e itt dolgunk, hiszen a hely már a rómaiak idején is lakott volt.¹⁽⁹⁾ A puszta személynévből alkotott helynév csak magyar névadáson alapulhat, még pedig legkésőbb a XII. századból, amit az említett *Merenye* helynevek első adatai (1192; 1216; 1203) is megerősítenek. Helyi analógiaként említjük meg, hogy Kelénpatak (Klingenbach) 1276-tól kezdve adatolt német névvel szemben a falu puszta személynévből alakult eredeti magyar *Ják* nevét 1153-ból tudjuk igazolni (l. alább). A Merenye patak *Ikva* nevére első adatunk 1429-ből való (SoprOkl.²⁽¹⁰⁾ I/2:400), amely szerint csak esős időben telt meg vízzel: „in quoddam fossatum magnum et siccum scilicet meatum aque *Ikwa* vocate tempore pluviali de Sopronio fluentis”. A névátvitelnek azonban már jóval korábban kellett megtörténnie, ugyanis 1199-ből ismerjük *Eyche* (olvasd: *Eike*), Balf és a Fertő közt elhelyezkedő, azóta elpusztult falu nevét (*UB*. 1:36), amely már az *Ikva* német *Eika* (1337: *Eyka*) megfelelőjét tartalmazza.³⁽¹¹⁾ Az *Eika* pataknev végződése miatt a soproni német nyelvjárásban nőnemű volt, ezért a nőnemű határozott névelő könnyen tapadhatott a magánhangzós szókezdetéhez; vö. 1494: „in suburbio civitatis Soproniensis penes fluvium *Tajcha* vocatum” (SoprOkl. I/6: 137). Ez a magyar íródeák által lejegyzett adat olvasata már lehet *Tajcsa* (így Házi Jenő i. h.; vö. még az oklevélben: *Naghluche* ’NagyLucs’), amit egy 1528. évi soproni feljegyzés is igazol: ²³⁹„mull vnnder Sand Leonhartzperg auf der *Tätscha* gelegen” (Gb. 148⁴⁽¹²⁾). A *k > cs* hangváltozást csak népetimológiával tudom magyarázni (pl. a *deutsch* ’német’ szó nyelvjárási *tájcs* ejtésével). Feltűnő, hogy ugyanakkor Sopronban még él az eredeti német változat is, amint ezt egy 1522. szept. 14-i megállapodás 1524. évi soproni német nyelvű feljegyzése tanúsítja. A megállapodás Kanizsai László, a vármegye leghatalmasabb földesura és Sopron városa között a Sopronból Bozon át, a Fertő közelében vezető ún. „alsó út” (*des vnndern wegs halben, neben Holern nachst bey dem see*) vámmentes használatáért jött létre, ezért az *Ikva* menti vámhelyre, azaz Cenkre (*Zingkhndorf*) hivatalosak voltak az „alsó út” menti Homok (*Homogkhen*), Fertőszéplak (*Schrippen*) és Sarród (*Schrollen*), valamint az *Ikva* menti Cenk, Peresztteg (*Bärestagen*) képviselői, de Kanizsai László képviselőjében többek között Pinyéről jelen volt Pinyei Antal (*Pingne Äntel*) nemes is. A mindkét részről meghívottak eskü alatt vallották, hogy a soproniak az „alsó út”-at Boztól kezdve⁵⁽¹³⁾ egészen az Ikváig (*her jhennhalb des wassers, Euka genannt*)⁶⁽¹⁴⁾ szabadon, vámmentesen használhatják; ha azonban az Ikván túlra (*jhennhalb der Euka*) akarnak a Rábában fogott halat (*Raabvisch*) ²⁴⁰vagy más árut szállítani, akkor ezt a cenki vámhelyen⁷⁽¹⁵⁾ be kell jelenteniök. Ha ezt elmulasztják és a vámosok rajtakapják őket, akkor csak a hallal vétkeztek (*so haben sy... nur die visch verfür*), a lóval és a szekérral nem.⁸⁽¹⁶⁾ A soproni kereskedők számára az *Ikva* tehát fontos vámhatár, az „alsó út” pedig fontos kereskedelmi útvonal volt. Nem véletlen, hogy e kereskedelmi útvonal mellett fekvő magyar falvaknak kivétel nélkül német nevük is volt: ezt a némettség vagy a magyarból fordította, mint Boz (1349: *Holern* SoprOkl. I/1:92), Hidegséd (1539: *Khalltenprunn* I. h. II/2: 268)⁹⁽¹⁷⁾ és Hegykő (1419: „zu dem *Heiligen Stain*” I. h. I/2: 166); vagy a magyar helynév helyhatározó esetét vette át, mint Homok (1522: *Hamagkhen* GedB. 391/a), Sarród (1459: *Schrollen* SoprOkl. II/4: 78), Süttör (1457–1465: *Schigtaren* SoprOkl. II/6: 182; I/4: 186, 368; 1459: *Schüttern* I. m. II/4: 78) esetében; vagy pedig a magyar névtől független német nevet használt, mint Széplak (1459: *Schrippen* I. h.) esetében. Széplak fontosságát Sopron szempontjából az is mutatja, hogy erről a vásárhelyről nevezték el az „alsó út”-ra vezető külvárosi utcát (1413: „in der *Schrippergassen*” SoprOkl. II/1: 15), ill. városkaput (1496: *Schrippertor* Gb. 48).¹⁰⁽¹⁸⁾ Az ismeretlen eredetű *Schrippen* helynév tehát legkésőbb a XIV. században keletkezett.¹¹⁽¹⁹⁾

A soproni *Ikva* saját német nevét a városban 1247–1347-ig működött johannita lovagok által az *Ikva* hídján (ma: Ikvahíd 2. sz. ház helyén) létesített ispotály (1393: *spital* SoprOkl. II/1: 144) után kapta: erről nevezték el a hidat (1404: *spitolpruk* I. h. II/2: 298) és a patakot is (1528: „pach bei spitl”; 1542: *spitlpach*

I. h. 207; Gb. 237, 243). Ez a név a soproni német nyelvjárásban a mai napig él (*špi'lpox* 'Spittelbach, Spitalbach'), az *Eika* és változatai viszont kivesztek.

Az eredeti Ikva melletti falvak nem mind voltak a Kanizsaiak birtokában, az 1522. évi megállapodás tehát nem az eredeti Ikva egész folyására vonatkozott. E falvaknak is volt német nevük, ezek is Sopron piaci körzetébe tartoztak. Így Nyék (1410: *Nekkendorf* SoprOkI. II/2: 301), *Harsány (1317/18: *Harsendorf* UB. 3: 105¹²⁽²⁰⁾), Alsó-Péterfa ²⁴¹(1435: *Petersdorf* SoprOkI. I/3: 97¹³⁽²¹⁾), Küllő (1392: *Gürm* SoprOkI. II/1: 7), nem volt a Kanizsaiaké, de Nyék Lánzsér (Landsee) várához tartozó vámhely; viszont Bogyoszló/Keresztúr (1356: *Chreucz* SoprVmOkI. 1:263¹⁴⁽²²⁾), Cenk (1335/1367: *Zinkend[orf]* SoprOkI. I/1: 65), Peresztzeg (1404: *Perestegen* I. h. II/2: 296), Pinnye (1353: *Freindorf* SoprVmOkI. 1:239), Ebergőc (1458: *Vberkuecz* SoprOkI. I/4: 281), Röjtök (1459: *Rwchting* I. m. II/4: 78), Muzsaj (1524: *Mwschy* I. m. II/1: 416¹⁵⁽²³⁾), Nevegy/Szentmiklós (1459: *Sant Niclo* I. m. II/4: 78) és Kisendréd/Petőháza¹⁶⁽²⁴⁾, ill. Endréd (1683: *Andree* TörtTár. 1858, 88) teljesen a Kanizsaiak befolyása alá került, akár egészen bírtak egy-egy falut, akár nem. Az elmondottaknak megfelelően módosítandó Szűcs Jenő „Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon” (Bp., 1955) fejtegetése és térképe Sopron XV–XVI. századi piaci körzetéről, amelyen Cenk nem is szerepel a fontosabb vámhelyek között.

A *Rába*, *Rábca*, *Répcse* nevével kapcsolatban is van még tisztázni való. Igaz ugyan, hogy mind a *Rábca*, mind a *Répcse* egy szláv **Rabica* 'Kis-Rába' átvételéből magyarázható: ezektől függetlenül létezik azonban még a *Nagy-Rába* (1458: „super fluvium *Nagh-Raba*” SoprVmOkI. 2:402) és a Kapuvárott keresztül folyó *Kis-Rába*. A két Rábát forrásaink nem mindig különböztetik meg egymástól, ez esetenként legfeljebb a szövegösszefüggés alapján lehetséges. Az 1651. évi Canonica visitatio jegyzőkönyve Kapuvár fekvéséről azt mondja hogy „Ad Fluvium *Rába*”, az 1659. évi szerint pedig a kapuváriak valamikor „in fluvio *Raba*” halászhattak (Buzás i. m. 1: 247; 2: 39). Ez kétségtelenül a Kis-Rábára vonatkozik. Viszont a Nagy-Rábára vonatkozhat az az adat, amely szerint a soproni tanács 1440. aug. 4-én egyik emberét üzenettel küldte „auf äj *Rab*” (SoprOkI. II/3: 244). Az üzenet nyilván Cziráki Istvánnak, I. Ulászló kapitányának szólt, aki júl. 21-én az Erzsébet-, ill. V. László-párti soproniaknak (Rábamenti) táborhelyéről (*in descensu campestri*) írt levelében esküszegő, megbízhatatlan és hamis embereknek nevezte őket (I. m. I/3: 203). 1973-ban hívtam fel a figyelmet arra, hogy a középkorban *Falbach* (1400: *Falba*; 1432: *Valbach* I. m. II/2: 293; I/3: 47) volt Kapuvár német neve, amelynek első tagját a középkori német *val* 'fahl, falb; fakó, szürkéssárga' szóból magyaráztam, ezt pedig az agyagos talaj színével (vö. a Kapuvár közeli *Agyagos* helynevet), ill. egy agyagos színű folyóvíz nevével hoztam kapcsolatba.¹⁷⁽²⁵⁾ Magyarból történt fordításról itt nem lehet szó, mivel egy feltételezhető **Agyagos ér* nem mutatható ki. Így csak a Kis-Rábára alkalmazott önálló német elnevezés jöhet számításba, esetleg az ugyanolyan eredetű alsó-ausztriai *Fal(l)bach* mintájára, amelyet a soproniak jól ismertek (1390: *Falbach* I. m. II/1: 2).¹⁸⁽²⁶⁾ Ilyen névátvitelre a középkori Sopron vármegyéből több példa is van. Az 1195 táján az alsó-ausztriai Heiligenkreutzból Borsmonostorra (ma: Klostermarienberg) telepített ciszterciek az anyakolostoruk melletti *Sattelbach* nevét viszik át az új kolostoruk alatt folyó patakra (1207: *Sattelbach* Mollay: Acta Linguistica 1961, 76). Az említett Ják német *Klingenbach* 'Kelénpatak' neve etimológiája ('Bach der' Talschlucht: völgyszakadék patakja') miatt nem alapulhat helyi névadáson, hanem csak az egyetlen ausztriai *Klingenbach* pataknévből magyarázható névátvitellel.¹⁹⁽²⁷⁾

²⁴²A Répcse Alsó-Ausztriában ered: miután felvette a Kis-Rábát, már mint *Rábca* folytatja az útját. A *Répcse* változat a *Rábca* változattal már 1220-ban ugyanabban az oklevélben is váltakozik („ad aquam *Rebucha*, ... per *Rabucham*” UB. 1: 77), a XVIII. századig a két változat jelentése nem különül el egymástól. Csányi János német nyelvű soproni krónikájában 1704-ben mindenesetre csak a *Rebze* alakot

használja (TörtTár. 1858, 176, 219). 1257-ből származik az az oklevél, amely szerint a király Bertrand comesnek, a Nagymartoni család ősének *in minori fluvio Rabcha* halászati és malomtartási jogot adományoz, még pedig ott ahol a Bertrandnak adományozott, korábban a szolgagyőri (ma: Galgóc/Hlohovec, Nyitra vm.) várispánsághoz tartozott, a három, *Család (Chalad)* nevű faluban (ma: Pusztacsalád, Csapod, Hövej) fekvő birtokok a folyót érintik (*fluvium contingunt seu ad ipsum perveniunt* UB. 1: 261). Belitzky János²⁰⁽²⁸⁾ a folyó nevét 'a kisebb Rábca-folyó'-nak értelmezi, Hans Wagner, az UB. szerkesztője szerint ez a 'Kis-Rába'. Egyik értelmezés sem megnyugtató. Ha mind a három falut figyelembe vesszük, akkor csak az Ikvába ömlő mai Bereg patak jöhet számításba. E megoldás helyességét bizonyítja az az 1276. évi oklevél, amely két *Család* nevű falut említ a Répce mellett („duas villas ... *Keeth Chalad* vocatas in comitatu Suprvniensi *iuxta fluvium Rabche* sitas” UB. 2: 89). E két falu csak Pusztacsalád és Hövej(család) lehet a Répce pedig a Bereg patak. Az utóbbinak korábbi neve tehát *Kis-Répce* volt.²¹⁽²⁹⁾

A szláv eredeti alapján a Répce német *Rabnitz* neve annál is inkább létrejöhetett, mivel Stájerországban is van *Rabnitz* nevű folyó, amely ugyancsak a Rábába ömlik. A Répce német neve 1271-ben tűnik fel (1271/XIV. sz.: „flumen *Rabinicz*” UB. 2:5).²²⁽³⁰⁾

A Répce név mind a magyar, mind a német nevéből helynév keletkezett. A két hely magyarul *Répce* (1279: „in fluvium *Rebza*..., meta ville dicte *Rebza*” UB. 2:127), majd *Répcefő* (1398: *Rapchafey* SoprVmOkl. 1:529); németül *Rebnitz* (1402/1413: *Rebnich* SoprOkl. I/1: 269), majd *Ober-* és *Unterrabnitz*. Amidőn e területen a németség túlsúlyba került, feledésbe merült a magyar *Répcefő* név (utolsó adat 1496: *Alsorepczefew*, *Felsewrepczefew*), illetőleg felcserélték a német név nyelvjárási ejtéséből alakított *Rámic* (1558: *Felsew-Ramich*), majd a *Rámóc* (1657: *Fölsö Rámócz* Kranzmayer–Bürger i. m. 142, 128) névvel. Mivel a Felső- és Alsórámóc között keletkezett Schwendgraben (1554: *Swengrob* Kranzmayer–Bürger i. m. 142) falunak nem volt magyar neve, a XIX. századi magyar közigazgatás felújította és erre a falura ruházta a középkori *Répcefő* nevet.²³⁽³¹⁾ Ebben az esetben kétségtelenül a víznév az eredeti, a ²⁴³helynév pedig a másodlagos. A *Répcefő* elnevezés csak arra vonatkozhat, hogy a Répce magyarországi szakaszán ez volt az első *fő* 'fontos' település, hiszen sorrendben az első Répcekirály (1279: *Keryl* UB. 2: 127) volt. Ezzel feleletet kaptunk a Nezsider eredeti *Fertőfő* nevének és a Fertő német *Neusiedlersee* nevének hátterére is.

Véleményem szerint a víznév az eredeti *Árpás* esetében is mind a víznév, mind a helynév a vitatott 1086. évi bakonybéli összeírásban fordul elő.²⁴⁽³²⁾ Kiss Lajos szerint a helynév a környéken lakók jellegzetes termelvényével lehet kapcsolatban. Ez véleményem szerint nem fogadható el, hiszen az országban számos helyen az őtörök eredetű *árpa* szóval nevezett termelvény volt a jellegzetes, mégis *Árpás* helynév és víznév a Sopron vármegyéin kívül csak Fogaras vármegyében volt.²⁵⁽³³⁾ Valószínűbbnek tartom, hogy mindkét esetben a víznév volt az eredeti, ez pedig a víz világossárga, azaz *árpás* színével függött össze (vö. még fent Kapuvár német *Falbach* nevét!). A fent említett *Ikva* falu esetében is a víznév volt az eredeti, a helynév a másodlagos.

3. Tájneveink közül a *Hanság* és a *Rábaköz* szerepel Kiss könyvében. A *Hanság* név valóban 1730–35-től kezdve ismert, eredeti neve azonban *Han* volt, amelyről 1558-tól kezdve tudunk (SoprVmOkl. 2: 633). A fent jellemzett „alsó út” miatt a *Hanság* falvai fontosak voltak a soproni polgárság számára, ezért érthető, hogy a német *Waasen* (1682: *Wassen* TörtTár. 1858. 63)²⁶⁽³⁴⁾ elég korán megjelenik.

A *Rábaköz* név nem 1224/1331-től ismert, amint Kissnél szerepel, hanem már 10 évvel korábban (1214/1269: *Rabakuz* UB. 1:66). A Répce és a Rába közti területet a németség joggal nevezi *Raabau*-nak

(1464: *Rabaw* SoprOkl. II/4: 242), hiszen a középkori német *au* egyik jelentése 'von Wasser umflossenes Land; víz határolta terület' volt.

Szerepel a könyvben még a *Rozália-hegység* is.

4. Legnagyobb számban, természetesen nem teljesen, helyneveinket tárgyalja Kiss Lajos. A következőkben csak az általa tárgyalt, illetőleg a fent már említett helynevekre térhetünk ki, valamint néhány olyan helynévre, amelyek példázhatják a helyneveink magyarázatával kapcsolatos módszerbeli, történeti és nyelvtudományi kérdéseket. A még megoldandó feladatukat a Sopron vármegye területén előforduló helynévtípusokon keresztül dióhéjban mutatom be. A vármegye minden földrajzi nevének szakszerű tárgyalása túlnő egy folyóirat keretein és amúgy is csak Györffy György „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” (Bp., 1963-tól) című munkája Sopron vármegyei részének megjelenése után válik lehetségessé (vö. még SSz. 1964, 189).

5. Nyilván a magyar honfoglaláskor itt talált szlávoktól származnak szláv eredetű helyneveink: pl. *Család* (1250–1254), *Gyalóka* (1281), *Maglóca* (1220), *Peresznye* (1194), *Szergény* (1311), *Visz* (1245); és valószínűleg idetartoznak még *Babot* (1224), *Csorna* (1226), *Geresd* (1260/1353), *Ládony* (1234), *Lózs* (1274), *Pereszteg* (1274). Fent láttuk, hogy eredetileg három *Család* nevű falu volt: megnevezésében először *Csapodcsalád* (1308), utóbb (1325-től) *Csapod* különült el, majd *Hövejcsalád* (1429), utóbb (1430-tól) *Hövej*, a harmadik pedig megmaradt mint *Pusztacsalád* (1461-től).²⁷⁽³⁵⁾ Babot neve Sopronban már korábban feltűnik a *Baboti kapu* (1217) elnevezésben.²⁸⁽³⁶⁾ Geresd utóbb ²⁴⁴osztódik, elnevezései is differenciálódnak: *Szunyageresd* (1398), *Jánosgeresd* (1429) és *Kisgeresd* (1405) lesz.²⁹⁽³⁷⁾ Ládony is osztódik: *Berekaljaládony* (1360; 1851-ben már *Berekalja*) és *Alsóládony* (1362; 1697-ben már *Tompaháza*) 1882-ben már *Berekalja-Tompaháza*; *Bánládony* (1439; 1651-ben már *Pórládony*), az előzőekkel együtt 1941-ben *Tompaládony* lesz;³⁰⁽³⁸⁾ *Felsőládony* (1362) viszont *Egyházasládony* (1410), majd *Nemesládony* (1651) lesz.³⁰⁽³⁹⁾ *Pusztaládony* (1438) pedig eltűnik. *Lózs* a középkorban tulajdonképpen Nagylózsot jelenti (bár ezen a néven csak 1895-ben tűnik fel), hiszen már 1430-ból ismerjük *Kislózs* néven a ma Ebergöchöz tartozó majort. A középkori faluosztódások, ill. névváltozatok birtoktörténeti, az újkoriak inkább társadalomtörténeti szempontból tanulságosak. Ezeknek tisztázása helytörténetírásunk további feladatát jelenti.

A magyar honfoglalással kapcsolatos a törzs-, ill. nemzetségnévből keletkezett *Kér* (1230-as évek), *Nyék* (1279), *Osl* (1214/1269), *Veszkény* (1265). A *Kér* nevű falvak is osztódnak: *Kiskér* (1358), *Déneskér* (1378), *Egyházaskér* (1386), *Pusztakér* (1386) és *Szörekér* (1429) nevű településekből végül is *Nemeskér* (1430-tól) és *Újkér* (1406-tól) alakult; de tisztázandó még *Tormáskér* (1433, 1435) helyzete is. A vármegye legnagyobb nemzetségének, az Osl-nemnek felbomlásával függ össze, hogy a XV. században a nemzetségnévet már csak személynévként fogták fel és a *Mihályi*, *Páli*, *Pásztori*, *Tamási* nevekhez (l. alább) hasonlóan *-i* birtokosjellel látták el (első adat 1465: *Oslly* SoprVmOkl. 2: 433; a *Kér* helyneveknek is akadnak ilyen változatai). A gyeprürendszer és a határőrszervezet kiépítésével kapcsolatos *Kapu* (1162³¹⁽⁴⁰⁾), *Lövér* (1265), *Lövő* (1265), *Felsőlövő* (1317), *Röjtök* (1362) és *Röjtökőr* (1223/1228, 1243). A pogány kor emléke *Hegykö* (1362: *Igku*³²⁽⁴¹⁾). A magyarság legrégebbi településeihez tartoznak a bizonyára az első birtokos puszták személynévből alakult helynevek, mint pl. a két *Bogyoszló* (1228; 1245³³⁽⁴²⁾), *Beled* (1230), *Bő* (1239),³⁰⁽⁴³⁾ *Cenk* (amely már 1281-ben *Tótcenk*, nyilván megkülönböztetésül a többi, elkülönült településrésztől³⁴⁽⁴⁴⁾), *Cirák* (1265 k.), *Csákány* (amely már 1327-ben osztott: *Felcsákány*, ill. *Tótcsákány* 1355),³⁵⁽⁴⁵⁾ *Csanak* (1351), *Cseke* (1376), *Dág* (1194), *Damonya* (1239), *Dör* (1220), *Dorog* (1307), *Edve* (1264), *Egyed* (1469), *Endre* (1289), *Gyirót* (1156), *Gyóró* (1241), *Harka* (1245), *Iván* (1234), *Ják* (1153), *Kál* (1234), *Kecöl* (1162), *Mihály* (1198), *Muzsaj*

(1232), *Pál* (1265/1288), *Pásztor* (1301), *Pertel* (1230), *Péter* (1245), *Pordány* (1351), a két *Sárkány* (1222, 1345³⁶⁽⁴⁶⁾), *Sarród* (1312), *Sebes* (1263), *Sobor* (1314), *Sopron* (1125/1185), *Szakony*,³⁷⁽⁴⁷⁾ *Szany* (1333), *Szemere* (1265), *Szergény* (1311), *Szovány* (1277), *Szovát* (1224/1331), *Und* (1225), *Vados* (1227³⁸⁽⁴⁸⁾), *Vica* (1162), *Völcsej* (1230), *Zsidány* (1225; amely már 1397-ben osztott: *Felsőzsidány*, majd *Nagyzsidány* 1647, 1697-től *Horvátzsidány*; ill. *Csamaszsidány* 1412, *Kiszsidány* 1647, 1697-től *Németzsidány*),³⁰⁽⁴⁹⁾ *Zsira* (1225; 1456-ban már *Kiszsira* is van). ²⁴⁵A puszták személynévből alakult, csak a X–XII. századi magyar névadásra jellemző helynevek közül különösen *Harka* és *Ják* esete tanulságos.

A *Harka* név (vö. még *Harkakötöny* Bács-Kiskun megyében) a honfoglaláskori hadvezér-fejedelem Tétény fiának nevével azonos. Harkáról csak annyit tudunk, hogy „a nevéből alkotott helynevek és a tőle eredeztetett nemzetségek szállásviszonyai engednek következtetni, hogy Sopron megyén kívül a Duna-Tisza közti vidéken kapott szállásterületet” (Györffy: István király 60). És ezt a honfoglalás kori magyar történelem szempontjából oly fontos helynevet tudatlan emberek téves indokolásával („német eredetű”) és az érvényben levő törvény megsértésével 1947-ben *Magyarfalva*-ra változtatták! Az 1153. évi pannonhalmi oklevélben szereplő *Ják* helynévről Kiss Lajos is azt írja, hogy „nem lokalizálható”. „Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig” című, 1982-ben az Akadémiai Kiadónál megjelenő munkámban bizonyítom, hogy az oklevélben a Sopron vármegyei birtokok (*Dorog*, *Ják*, *Suesla*, *Höflein*) szokásos észak-kelet–dél-nyugat irányú felsorolása alapján csak az 1276-ban már német *Klingenbach* néven említett falu jöhet számításba, amelynek a mai napig Szt. Jakab tiszteletére emelt temploma van: a birtokos *Ják* neve a *Jakab* ómagyar változata!³⁹⁽⁵⁰⁾

Helyneveink legrégebbi rétegéhez tartoznak még az ún. szolgálónépek⁴⁰⁽⁵¹⁾ elnevezéseiből alakult helynevek, mint *Lócs* (1239),³⁰⁽⁵²⁾ amely a 'vadász' szolgálónépek szláv eredetű, *Nevegy* (1228), amely a '(kender)nyüvő' szolgálónépek magyar eredetű, és a *Szántó* (1245), amely a 'szántóvető' szolgálónépek magyar eredetű elnevezését őrzi.⁴¹⁽⁵³⁾ A szolgálónépek rendszere a XIII. század második felében időszertlenül válik, ezért felbomlik, megszűnik. Nem véletlen tehát, hogy *Nevegy*, amelynek Szt. Miklós templomát már 1274-ből ismerjük, 1376-tól *Szentmiklós* néven szerepel.

6. Időrendben a következő rétegbe tartoznak a patrocíniumból alakult helynevek. Az imént említett *Nevegy*hez hasonló névváltoztatáson ment át az Ikva melletti *Bogyoszló*, amely 1317-ben említett *Szentkereszt* kőtemplomáról 1317-ben már *Keresztúr*;⁴²⁽⁵⁴⁾ valamint az említett *Pertel*, amelynek *Szentkereszt* templomát 1280-ból ismerjük, 1391-től ugyancsak *Keresztúr* néven szerepel.⁴³⁽⁵⁵⁾ Idetartozik még a két *Szentandrás* (1330, 1469): az első (1471: *Vadasvicka*) elpusztult, a második megmaradt. Idetartozik tovább többek között *Kismarton* és *Nagymarton*. Az előbbinek Szt. Márton templomát 1264-ben, az utóbbiét 1493-ban említik. Az előbbi 1264-ben *minor Mortin* 'a kisebbik Marton', amely a magyar *Kismarton* (1388) és a német *Wenig Mertersdorf* (1373) latin fordítása egyaránt lehet. *Nagymarton* 1202-ben még csak azt „a falut” jelenti, amelyet „Martonfalvának mondanak” („*villam quendam que Villa Martini dicitur*”): ez egy nem adatolt magyar **Martonfalva* és egy német *Mertersdorf* (UB. 3:14) latin fordítása egyaránt lehet; de 1264-ben már nyilván megkülönböztetik *Kismartontól*, bár *Nagymartonról* („*de Magno Mortun*”) csak 1302-től kezdve hallunk (1314: „*ville Martini Maioris*”; 1320: *Noghmortun* UB. 3: 74, 127). Németül *Nagymarton* mindig 'Martonfalva' (*Mertersdorf*, stb.) marad, csak 1309–1311-ben Stájer Ottokár Rímes krónikája mondja *Martinsburg-nak* ('Martonvára' 29. 843, 30. 326. sor), amelyet 1926-ban hivatalosan is felújítottak (*Mattersburg*).

²⁴⁶*Kismarton* német neve is változott. 1373-ban várnagyával együtt említik először *Eisenstadt* 'vasból való város' nevét, amely Kranzmayer–Bürger (i. m. 55) helyes megállapítása szerint mint 'megerősített, bevehetetlen város' az ún. óhajnevek közé tartozik. Az osztrák irodalom e névre ugyan 1118-ból is idézi

latin fordításként a *castrum quod ferreum dicitur* 'Vasvár' adatot. Ez az 1118. évre vonatkozó adat Freisingi Ottó 1143–1146 közt írt krónikájában szerepel, tehát csak az utóbbi évekből keltezhető; ezenkívül a legújabb kutatások szerint 'Vasvár megyére' vonatkozik.⁴⁴⁽⁵⁶⁾ Kismarton német nevével kapcsolatban ez az adat tehát törlendő.

Mindezideig megoldatlan Kismarton egy másik neve, vö. 1296: *Mortunzzabou*; 1300: *Zabemortun*; 1327: *Zabamorthun*; 1371: *Zabamortun* (UB. 2: 298, 331; 3: 240; SoprVmOkl. 1: 394). Mind a magyar, mind pedig az osztrák irodalom e változatokat magyar nyelveknek tartja: „Der Ortsname *Mortunzzabou* lässt die Frage offen, ob *zzabou* auf altnagy. *szabad* (frei) oder auf *szabó* (Schneider) zurückzuführen ist” (Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. Eisenstadt, 1963, II. 313). Persze az ómagyar nyelvben egy *zzabou* szó elképzelhetetlen. Van ugyan 'Szabó' személynévünk (1271: *Zobov*; 1294: *Zabou*, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp., 1967–1976), magyar íródeákok azonban ezt sohasem írták *zabe~zaba* változatban; a *szabad* szónak pedig ilyen változata nem volt. Közelebb jutunk a megoldáshoz, ha az előbbi helynévi változatokat német nyelveknek magyarázzuk: *Mortunz-zabou*, *Zabe-mortun*, *Zaba-mortun*. Megállapítható ugyanis, hogy mindegyik adat magyar íródeáktól származik: az 1296. évi a német eredetű Gutkeled nemzetség németül is tudó íródeákjától (vö. az oklevélben: „feoda..., qui communiter *ubermazze* nuncupantur”), még hozzá német oklevélnyerő fél számára, ezért ez az adat a legmegbízhatóbb. A helynév *Mortunz* előtagja a német *Marten* 'Marton' név (1422: *Martensdorf* SoprOkl. I/2: 223) nyelvjárási birtokos esete (vö. még Baumgarten magyar feljegyzésű, 1426. évi *Pamgdorthon* változatát: Csánki i. m. 3: 623). A *zabou ~ zabe ~ zaba utó-, ill. előtag* pedig a középkori német *sabe* 'Sebenbaum; nehézszagú boróka' szóval azonos, amelyet ausztriai helynévi használatból is ismerünk.⁴⁵⁽⁵⁷⁾ Ha ez a magyarázat helyes, akkor ebből az következik, hogy a nehézszagú borókát (*Juniperus sabina*), amely német nyelvterületen mint gyógynövény már a Karoling-korban elterjedt, Nyugat-Magyarországon a középkorban ismerték: ómagyar nevét nem tudjuk (a *boróka* szó első adata 1791-ből való), középkori latin *sabina* neve Magyarországról egyelőre nem adatolható.⁴⁶⁽⁵⁸⁾ A fanév előtagként való használata a 2–4. íródeáknál abból adódhatott, hogy ezek a magyar íródeákok nem értették a birtokos jelzős szerkezetű német helynevet, ezért cserélték fel az összetétel két tagját, természetesen német birtokos jel nélkül.

7. Régi helynévtípust képvisel a természeti adottságokon alapuló helynevek csoportja, mint pl. *Agyagos* 'agyagos föld' (1256), *Bágyog* (1351⁴⁷⁽⁵⁹⁾), *Boz(iás)* 'bodzafás' (1281), *Bük* 'bükkerdő' (1271³⁰⁽⁶⁰⁾), **Hársány* 'hársfás',¹²⁽⁶¹⁾ *Homok* (1274/1342), *Horpács* 'behorpadás, bemélyedés' (1230), *Hövej* 'hév, hó' (1429²¹⁽⁶²⁾) *Kisfalud* (1351), *Kövesd* (1326/27), ²⁴⁷*Kürű* 'kerülő, kanyar' (1245/XV. sz.),⁴⁸⁽⁶³⁾ *Répcéfő* (1398²³⁽⁶⁴⁾), *Söjtör* 'sajtárszerű mélyedés' (1313⁴⁹⁽⁶⁵⁾), *Szár* 'tar, kopasz föld' (1214–40 k.), *Széplak* 'földesúri lakóhely, udvarház' (1246/47 k.), és a két *Szil* 'szilfás' (1200 k.; 1317).⁵⁰⁽⁶⁶⁾

Az idetartozó nevek külön csoportját képezik a víznévből alakult helynevek; pl. *Árpás* (1086), *Hidegséd* (1274/1342),⁵¹⁽⁶⁷⁾ *Ikva* (lásd a 2. pontban), *Rákos* (1254/1429). Ezeknek az eseteknek valószínűleg a fordítottja a fent (2. pont) említett *Merenye* patak, amelynek nevében a ma burgenlandi Baumgarten eredeti magyar nevét sejtjük. A szláv eredetű helynevek között fent (5. pont) nem említettük a ma burgenlandi Somfálvai/Schattendorf eredeti magyar *Suslan* (1153: *Suesla*) nevét, amelynek német fordítása a falun keresztül folyó *Zeiselbach* 'Ürgepatak' nevében maradt fenn (Kranzmayer–Bürger i. m. 139).

A 23. jegyzetben említett középkori *Fertőd* falu neve víznévből *-d* magyar helynévképzővel alakult és átvezet helyneveink következő típusához.

8. Két helynévképzőt említünk. A *-d* képző az ómagyarban a kicsinyítés-becézés (nagyítás) és a valamivel való ellátottság kifejezésére szolgált.⁵²⁽⁶⁸⁾ A kicsinyítés-becézés személynévben jelentkezik, amelyekből

helynevek is alakultak, mint pl. *Csapod* (1308, 1325), *Farád* (1214–40 k.), *Himod* (1408), *Vitnyéd* (1256). Mennyire eleven volt ez a helynévi funkció, mutatja a puszta személynévi eredetű *Endre*, amelyből 1325-ben *Endréd* lett. Nem tudni, vajon a kicsinyítés-becézés vagy a valamivel való ellátottság funkciója szerepelt a *Farkasd* (1274)⁵³⁽⁶⁹⁾ és a *Ravaszd* (1199) helynevek keletkezésénél. Ha a képző a *Farkas*, *Ravasz* 'Róka' személynemekhez járult, akkor az első funkció már a személynév képzésénél érvényesült; ha a közszóhoz (*farkas*, *ravasz* 'róka') járult, akkor a második funkció a helynév képzésénél érvényesült.

Helyneveinkben az *-i* valójában birtokosjel, amint ez *Tamási* esetében igazolható is: ugyanis Rábaközi Pál egykori névtelen birtokát 1301-ben Rábaközi Pál özvegye révén, házasság útján szerzi meg Potyondi *Tamás*, aki után 1322-től a birtok a *Tamási* 'Tamásé' nevet viseli (UB. 3:6, 139, 144). A puszta személynévi eredetű *Mihály* így lesz *Mihályi* 'Mihályé' (1558), *Osl* lesz *Osl* 'Oslé' (1465), *Pál* lesz *Páli* 'Pálé' (1322, osztódva ekkor már két *Páli* van), *Pásztor* lesz *Pásztori* (1558, osztódva már *Alsó-* és *Felsőpásztori*), *Péter* lesz *Pét(e)ri* (1376).⁵⁴⁽⁷⁰⁾ Idetartozik még *Németi* 'Németé' (1318: *Nemithy* SoprVmOkl. 1: 82), amelynek magyar környezettől származó neve vagy német birtokosra vagy német lakosságra utal. Német *Rosenfeld* neve mindenesetre 1307-től ismert.

9. Magyar eredetű középkori helyneveink időrendben utolsó csoportját képezik a személynév + *-fa(lva)*, *-háza*, *-hely* összetételek, mint pl. *Dénesfalva* (1406), *Jánosfalva* (1402); *Chernelháza* (1436), *Jobaháza* (1422), a Kisendrőből lett *Petőháza* (1427), *Simonháza* (1357),³⁰⁽⁷¹⁾ *Vesterháza* (1426);⁵⁵⁽⁷²⁾ *Bodonhely* (1446).

25010. Német eredetű helyneveink pl. *Fraknó* (1346, *Forchtenau*), *Höflány* (1153: *Heulichin*), a *Visz* nevet

felváltó *Kópháza* (1429, *Kolbenhof*), Károly (1279: *Keryl*), *Lánzsér* (1158: *Landeshere*), a *Merenye* helynevet felváltó (?) *Pungart* (1267–1269, *Baumgarten*), a *Szil* német *Rust* fordításának átvételéből *Ruszt* (1393), a *Répcsefő* nevet felváltó *Rámóc* (l. fent a 3. pontot), az eredeti *Cseke* helynevet felváltó *Vimpác* (1663, *Wimpassing*).⁵⁶⁽⁷³⁾

11. Egyelőre ismeretlen vagy bizonytalan eredetű helynevek: *Acsalag* (1696), *Barbacs* (1220), *Berény* (1234), *Csáford* (1402), *Csepreg* (1255), *Csorna* (1226), *Pinnye* (1265 k.), *Potyond* (1256), *Ság* (1265), *Vág* (1263/1326) stb.

12. Külön tanulmányt igényelnek a német és a horvát nevek. Az eddig említett német helynévtípusokhoz (fordítás a magyarból; magyar helyhatározó eset átvétele, önálló német név) az *sz-* hanggal kezdődő magyar helynevek átvételét csatoljuk. Mivel a korabeli németben a magyar *sz-* hanggal azonos réshang nem volt, ezt a magyar hangot a német *tsz-* zár-réshanggal helyettesítették. Az így keletkezett első *Ze-* ~ *Z-* szótagot a német *zu* előljárónak fogták fel és elvonták a helynévből. Vö. magyar *Szántó* > német **Zantau* > *Antau* (1402), magyar *Szovány* > német **Zewan(dorf)* > *Wandorf* (1410 k.), ebből ismét a magyar *Bánfalva*⁵³⁽⁷⁴⁾ stb. Viszont *Dág* esetében a birtokos család magyar *Dági* ~ *Dágiak* nevének átvételekor a szókezdő *d-* hangot határozott névelőnek fogták fel és elvonták: a birtokos család neve így lett *Agendorfer* (1331), a falué pedig *Agendorf* (1368).⁵⁷⁽⁷⁵⁾ A magyar közigazgatás *Ágfalva* neve ismét a németből keletkezett.⁵⁸⁽⁷⁶⁾

13. A belterjes helytörténeti vizsgálattal Kiss Lajos könyvének számos adatát lehetett helyesbíteni. Mégis a könyv nagy érdeme, hogy ösztönzően hat majd a további kutatásokra is.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

251 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Garád Róbert: A Fertő vitorláséletének múltjából

Garád Róbert: A Fertő vitorláséletének múltjából

A Magyar Vitorlás Szövetség, megalakulásának 50 éves évfordulója alkalmával, 1979. dec. 1–9-e közt Budapesten, a Táncsics géphajón, az Erzsébet híd mellett, jubileumi kiállítást rendezett. A Fertői Vitorlás Szövetség ez alkalommal kiállította azokat az emlékeket, melyek „A Fertői Csónakázó Társaság” egykori működésére is utalnak.

A SSz. is közölt olyan tanulmányokat, melyek Fertőrákos és környékének üdülőkörzette való fejlesztését vázolták.¹⁽⁷⁷⁾

A Fertő vitorláséletének megindítása Széchenyi István nevéhez fűződik. A negyedik angliai útjáról a magával hozott „Himfy”²⁽⁷⁸⁾ nevű vitorlását először a Fertőn használta. 1840-ben titkárá, Tasner Antalt

megbízta azzal, hogy egy Mertens nevű nyugalmazott angol kapitánnyal levelezzen a „Himfy” kutter korszerűsítéséről. Az eredeti levél a soproni Thier László gyűjtemény anyagából került a Tihanyi Tájélmúzeum birtokába. A levél arról szól, hogy a „Himfy” vitorlás kutter szerelvényét a gyorsabb futást, jobb kormányzást biztosító „yawl” rendszerré változtassák. A legnagyobb magyar fia, Széchenyi Béla³⁽⁷⁹⁾ 1876-ban írja: „Felejthetetlen édes atyámnak Boz faluban hat evező legénye volt, kiket az ő angol hajómestere betanított”. Már 1854-ben a „Bozi Fürdő Intézeti Egyesület” is működött Fertőbozon. Az akkori idegenforgalom igényei szerint építkeztek is. A „fürdőházból” szép kilátás nyílt a Fertő tóra, a vendégeket, látogatókat társaskocsik szállították. A titokzatos tóra annyira jellemző vízszintingadozás azonban a 23918/8782.⁴⁽⁸⁰⁾ számú és 1855. jan. 13-án megjelent, Fertőrákoson is kihirdetett császári és királyi kompjáratú rendelet megvalósítását is csakhamar megnehezítette. A Sopron és Moson megye közötti kompjárat „egy vitorlás hajó által teljesítendő hajózási rendszert állapított meg”. A komp tekintélyes nagyságú lehetett, mert „az egy mázsán felüli tárgyaktól minden tíz-tíz fontról egy krajczár vitelbér számíttatik”. A vitorlás komphajó hétfő és péntek kivételével „magánymenetekre is igénybe vehető” volt.

A tervek csakhamar időszerűtlenné váltak, mert a tó vízháztartásában előre nem látott apadás mutatkozott.⁵⁽⁸¹⁾ 1867 tavaszán Fertőboz környékén alig volt 2 lábnyi mély víz. Nyáron már teljesen eltűnt a víz, a tó szinte teljesen kiszáradt. A mélyebb meder ²⁵²vonulatoknál csillogott itt, ott sekélyes víztükör. „Ez évben oly annyira sekély lett a víz, ... hogy a marhákat a tón keresztül hajtották, sőt gyakran kocsikkal is jártak rajta keresztül”.

Az 1880-as években a tó vízszintje újra annyira megduzzadt, hogy 2–3 méteres átlagvízmélységgel kellett számolni. Így a Fertő újra felkínálta a vitorlázási lehetőségek kihasználását. A Halászkunyhótól K-re a mosoni Fertő part közelében 1882-ben aug. 9-én reggel az erős szélben felborult Lenk Emil Júlia nevű yachtja, melynek elindulásánál a halászkunyhói halászok egyike, aki az osztrák haditengerészetnél szolgált,⁶⁽⁸²⁾ „aggodalmas arccal figyelte a yacht útját”. A mentési körülményeket Szilvász Márton „A Fertői Csónakázó Társaság” későbbi elnöke 1907-ben írt „visszaemlékezéseiben” részletezte.

A Fertőn kialakult a vitorlásélet. 1884-ben már könyvatos kiadvány rögzítette „A Fertői Csónakázó Társaság” elkészült szabályzatát.⁷⁽⁸³⁾ Ez a kézzel írt és könyvatos eljárással sokszorosított okmány többek közt a házi rendet, a csónakházi lobogók használatát, a „nem tisztességes egyének bevezetésének tilalma” fejezeteket tartalmazza. Továbbá itt olvashatók a leltári feladatkörök, a „vagyonnali bánásmód és károk”, a „működési jogosultság”, a „hajók szerelése”, az „egyenruházás”, a „vezér”, a „kormányos hatásköre” stb. pontos leírásai. A „csónakázás körül általában használt kifejezésekről”, a „menet és házi rendszabályok elfogadott” szokásairól is pontos tájékoztatást kapunk. Az akkori edzők már felhívták a csónakázók figyelmét arra, hogy a „hullámoknak a csónak mindig orrával irányozandó”.

Még az 1884. év hónapjaiban „A Fertői Csónakázó Társaság Vitorla Verseny Szabályai”,⁸⁽⁸⁴⁾ a „Leltár” című nyomdai kiadványok is megjelentek.

Kivonatossan az alábbi sporttörténeti adatokat ismertetjük:

A „Leltár” vitorlás hajóinak néhány egysége külön tanulmányt érdemel, azonban ezzel a vázlattal is kiegészíthetjük és összehasonlíthatjuk a múlt és a jelen tapasztalatait.

A „Rudolf” vitorlás yacht 1884-ben Pólában készült. Ára 900 K volt és a társaság tulajdonát képezte. A szerelvényt alsó rudas nagyvitorla, orrvitorla, oldalvitorla képezte.

A „Júlia”: „Sloup” rendszerű vitorlás csónak. 1882-ben Balatonfüreden építették. 450 frt-ba került. A

tulajdonos Lenk Emil volt. „Ágas és alsó rudas” nagyvitorlával, orrvitorlával rendelkezett.

A „Medea”: „Sloup” rendszerű vitorlás yacht fedett kivitelben. Súlya 3 tonna volt. Kajüttel is rendelkezett. 1884 tavaszán készült Bécsben. 500 firt-ba került. A társaság tulajdonát képezte. Szerelvényei: Nagyvitorla „felső váltó ruddal”, orrvitorla „fel és kihúzó kétágú kötéllel”. A kajütben asztal „lábbal”, függöny és „kép” is tartozott a leltárhoz. A hajótöke felett vastörmelék mint hajósúlyt tároltak.

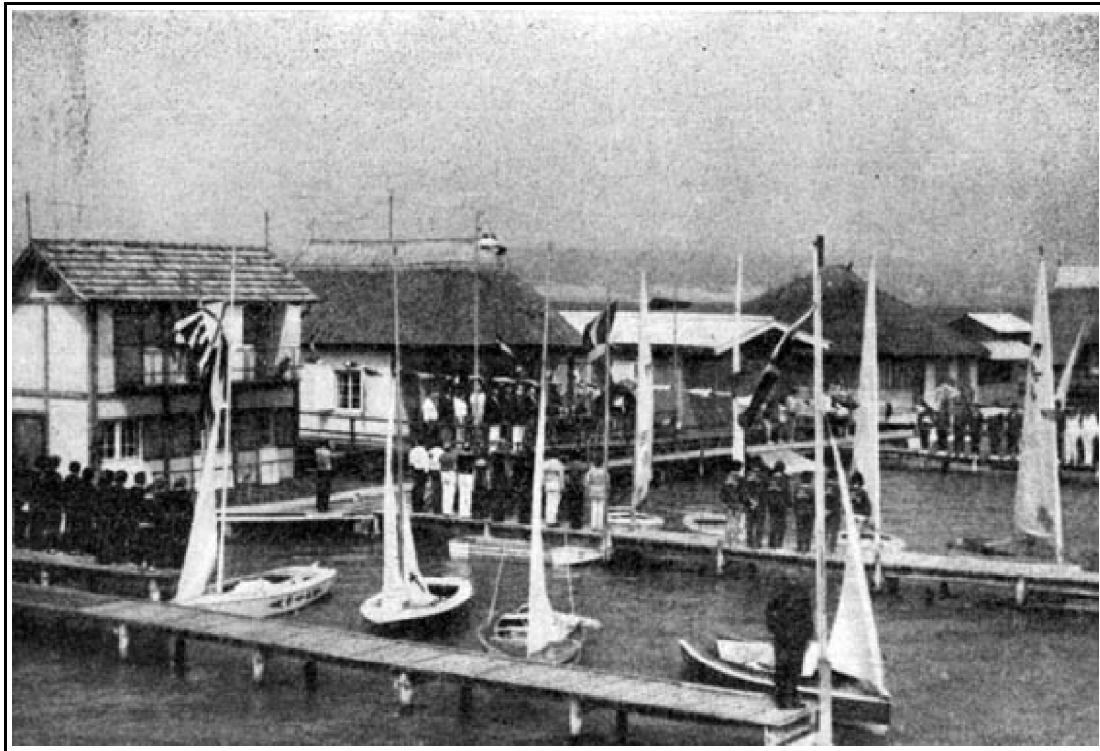
A „Lissa”, „Elsa”, „Fantom”, „Fecske”, nevű csónakok evezésre szolgáltak és a korabeli rajzok és leírások érzékeltetik használatukat.

A különféle kormányok, vödörök, evezők számának, részleteinek közlését mellőztük.

A „Hajóház”. A leírás a „hölgy és férfi öltöző” felszerelési tárgyait, a hajólámpákat, a szélmutatót, a futammérőt, a logg-használatot foglalja össze. A vázolt vitorlás hajók és csónakok sporttörténeti érdekességeit a Fertői Vitorlás Szövetség által szervezett szakmai továbbképzéseken kívánjuk részletesen ismertetni. Az így nyújtott kép is igazolja a Fertő jelentőségét és az akkori sportolók felkészültségét.

253A „Leltár”-ban szereplő hajók abban az időben⁹⁽⁸⁵⁾ közvetlenül a mai Halászkunyhó előtti nádas öbleiben horgonyoztak. A vízmélység a Halászkunyhó előtt 1884-ben meghaladta a 10–12 lábnak megfelelő 2, illetve 2,5 métert. Bármennyire meglepő a mai ember számára, azon a területen több tonnás vitorlás hajók közlekedtek. Akik ismerik a jelenlegi Fertő-táj adottságait, azok érdekes összehasonlításokat tehetnek. Az ifjú vitorlás nemzedék kiképzésében ezeket a történelmi emlékeket kívánjuk a fejlődés és nevelés szolgálatába állítani.

A meglévő, tárgyalt vízmélység, az osztrák–magyar monarchiai adottságok, az Adriával szerencsésen kialakult földrajzi kapcsolatok, a flumei építkezések és természetesen a soproni kezdeményezések lehetővé tették a szakirodalom szerinti első vitorlás verseny, azaz regatta rendezését. A regatta lebonyolításához a tárgyalt versenyszabályok már rendelkezésre álltak és a tagok ismerték a nevezési és ellenőrzési előírásokat. A kidolgozott szaktáblázatok a különböző hajótípusok futamidő viszonyosságait is tartalmazták, hogy az eltéréseket és az esetleges óvásokat jogilag rendezni lehessen. Az 1884-ben érvényes monarchiai előírásokat már a Fertő tavi regatta rendezésénél is figyelembe vették. A szabályzatot dr. Szilvássy Márton,¹⁰⁽⁸⁶⁾ „A Fertői Csónakázó Társaság” elnöke látta el kézjegyével.

A versenyre 1884. júl. 13-án került sor.¹¹⁽⁸⁷⁾ A pályát a Halászkunyhó előtt bójákkal tűzték ki háromszög alakúra. A négy km-nek megfelelő távolságot kétszer kellett körülvitorlázni, hogy az uralkodó szélviszonyoknak megfelelő vitorlakezelési feladatokra sor kerülhessen. Már ezen a versenyen is osztrák és magyar hajók találkoztak egymással. Az osztrák résztvevők a „Medea” és a „Lia”, a magyarok a „Rudolf”, a „Júlia”, a „Fantom” hajókkal álltak rajtához. A futam a jelzett napon du. 3 óra 17 perckor kezdődött. A versenyt a magyar „Rudolf” nevű vitorlás kitűnő dizpozícióban, 4 óra 25 perckor, lelkes éljenzés közt megnyerte. Nem ismerjük a meteorológiai viszonyok akkori részleteit. Arra a körülményre azonban utalhatunk, hogy a tárgyalt „leltár” szerint csupán a „Rudolf”, a „Medea” és a „Júlia” nevű vitorlások rendelkeztek megfelelő ²⁵⁴vitorlázási adottságokkal. A regatta találkozót nagyszámú nézőközönség élvezhette, mert a Halászkunyhó melletti „Tóveranda” akkor már a vendégek rendelkezésére állt. Ez a létesítmény Printz Ferenc¹²⁽⁸⁸⁾ kezdeményezésének helyességét és a már akkor is tevékenykedő „Fertő barátok” áldozatkészségét igazolta. A vendégek szórakoztatását a kivevényelt helyőrségi katonai zenekar biztosította. A verseny befejezése után az elnökségi tagok a „hajótelepet mozgósították és városunk szépjeivel a nyílt Fertőre eveztek és vitorláztak”. A nagy napon bonyolódott le az „evezősök próbálkozása” is. „Brenssel és Helly bécsi, Laubheimer és Simay magyar versenyzők az „Elza” nevű „futó csónakon próbát tettek, hogy a két csónakázó egyesület tagjainak evezése megegyező-e”. A végső kiértékelésre sor került és megállapították, hogy „az evezés teljesen összevágó volt, úgy az ütenyre, mint a húzás hosszúságára és mértékére nézve, s a csónak fürge gyorsasággal hasított a habokat”.

A regattaestet felköszöntők, méltató beszédek tarkították és a Halászkunyhó, valamint a Tóveranda környéke kivilágítva szolgált az ünnepséghez szükséges keretként.¹³⁽⁸⁹⁾

A csak vázlatosan ismertetett vitorlás élet az elkövetkező években is társadalmi szerepre törekedett. Erre

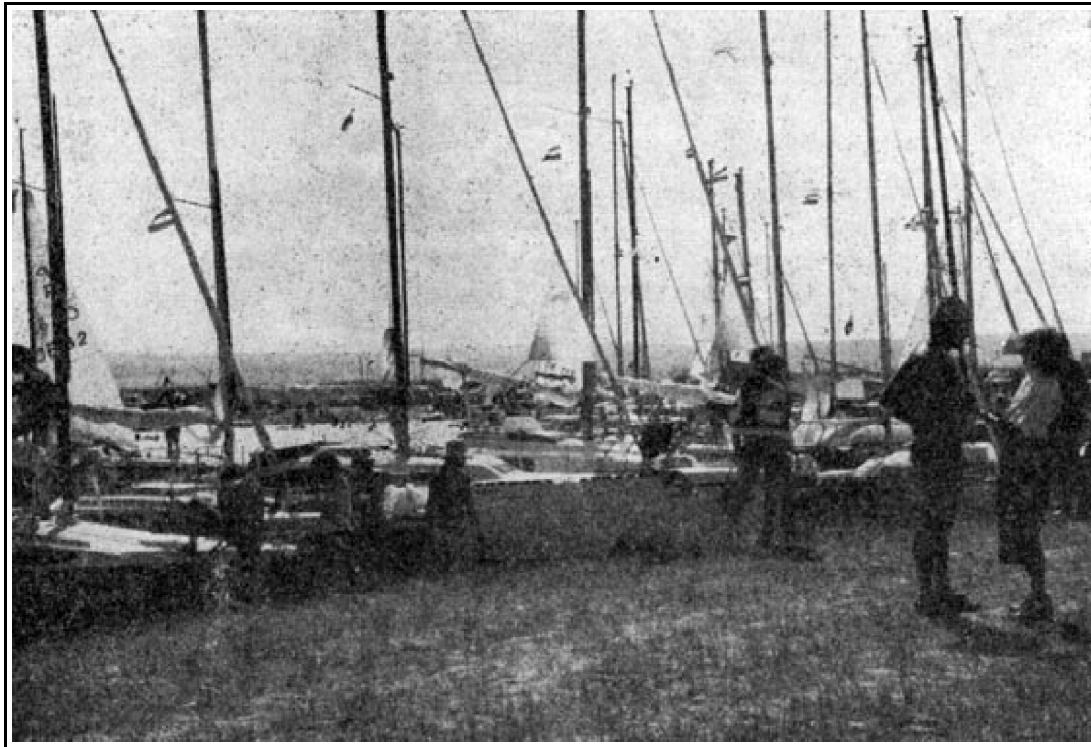
utal az 1886. febr. 6-án 21 órakor kezdődött „Regatta bál”, mely mint „jelmezes táncvivalom” az akkori Kaszinó kistermében reggelig tartott és városi eseménynek számított. Amikor a terem már egészen megtelt, „megnyitoul rázendítette Munczi Lajos¹⁴⁽⁹⁰⁾ bandája azt a vérpezsdítő Rákóczi indulót, utána pedig a csárdást”.

A báloktól függetlenül a társasági tagok a kor szellemének megfelelően nagy gondot fordítottak az öltözködésre. A hajókba, csónakokba csak egyenruhában volt szabad belépni. A „működés” közben a fehér egyenruhához fehér sapka és kaucsuk talpú cipő tartozott. A csónakokban „evezni felgyürközött karokkal, fővegben és egy ingben” szoktak.

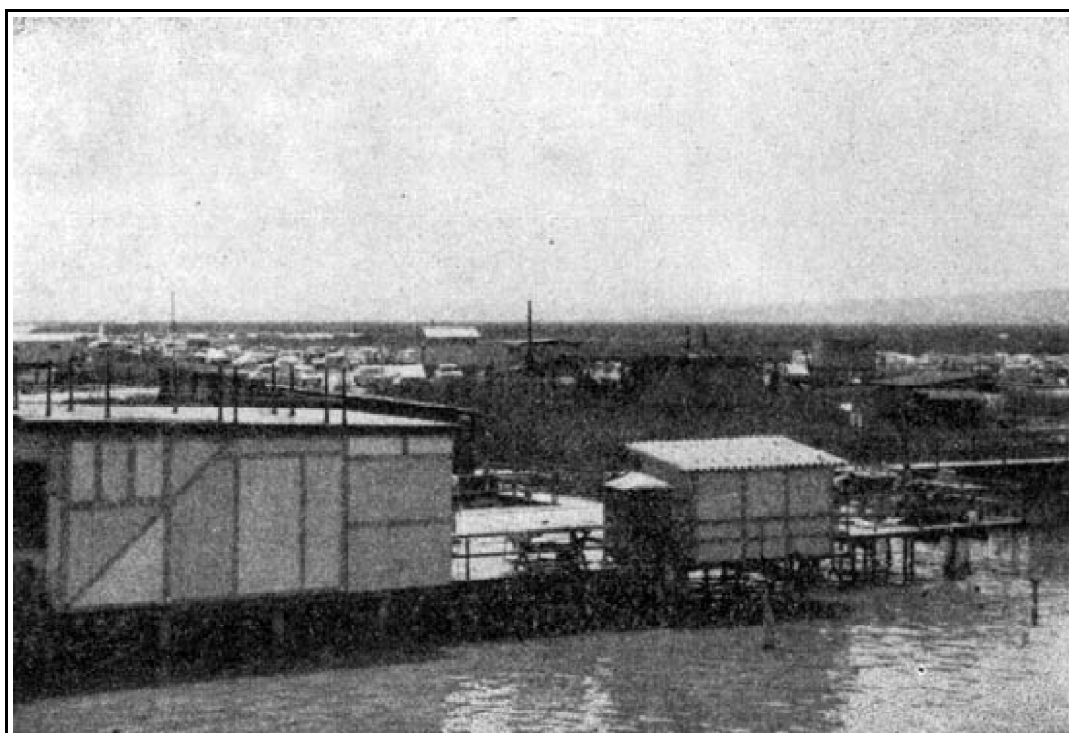
Ezt a szép társadalmi sportéletet¹⁵⁽⁹¹⁾ azután újra megzavarta, majd megszüntette a tó kiszámíthatatlannak látszó vízszintingadozása. A század végi Rába-szabályozási munkák,¹⁶⁽⁹²⁾ a Hanság csatorna megépítése megzavarták a vízháztartási egyensúlyt. „A Fertői Csónakázó Társaság” feloszlott és az Oedenburger Zeitung 1907. évi 184. számának mellékleteként megjelenő beszámoló („Nach 25 Jahren”) bánatos részleteket közöl a volt elnök, Szilvásy Márton tollából. Összefoglalta az évtizedek tapasztalatait, leírta a „Júlia” nevű vitorlás egykori viharos útját, felborulását, a mentési részleteket. Beszámolt arról, hogy a csökkenő vízszint következtében „a hajók a Halászkunyhó fészereibe kerültek: négy évig várták a társaság tagjai a vitorlázási feltételek megjavulását. A múlt idő azonban könyörtelenül kiszárította, elkorhasztotta a szép hajókat. Azok eltűntek az utókor számára. A Printz Ferenc városi tanácsos buzgólkodása folytán felépült romantikus megjelenésű tóveranda is elkorhadt. Még 1914-ben lebontották, anyagát értékesítették. A Halászkunyhó területéről pedig visszahúzódott a Fertő vize. Egyre hosszabb és szélesebb csatornaásással lehetett már a kisebb tavakat, a fertőrákosi öblöt csónakkal elérni. Kialakult a mai helyzethez hasonló nádvilág, mely más ruházatba öltöztette a régi környezetet.

A Fertő vitorlásélete azonban megint kialakult. Egyrészt a Pólában, az Adrián egykor szolgálatot teljesítő volt tengerészek, másrészt a Fertőt újra felfedező fiatalok nem sajnálták a fáradságot, hogy gyalogolva, izzadva, cipelve sok mindent, élvezzék a tó szépségeit.

²⁵⁵A tengeri élményeket ápoló volt tengerészek bajtársi asztaltársasága az Újteleki utcában az ismert Schuparth-féle vendéglő hátsó udvari termében rendezte havonta az összejöveteleket. A társaság elnöki tisztét Töpler Lajos nyugalmazott fregattkapitány vállalta. Nos, néhány név még színesebbé teszi az ismertetést: Kasichnitz József,¹⁷⁽⁹³⁾ Henkmert Reinhold, Höbaus Alajos, Köninger Lajos, Jauk Antal, dr. Pokorny Róbert, Sümeghy János, Wiedemann Jenő és még mások, ápolták azok emlékét, „akik nem mosolyogtak a tengerkereső honvágyon”. Az egykori „Helgoland”, „Budapest”, „Montfalcone” hajókon szolgálatot teljesített bajtársak a vendéglői fehér asztal mellett a beidegzett „zászlójelekkel” társalogtak, valamint előadásokat rendeztek, sőt, 1938 telén a Kaszinóban műsoros bált tartottak. Eljátszották az egyenlítői áthajózás ősrégi szertartását, a tengerész újoncok megkeresztelését.

Az 1927–30-as évek közt már elkészült néhány házilag épített vitorlás. A „Hany Istók”, a „Hét Sváb”, a fertőrákosi Rákos patak torkolatánál várta a vitorlázókat, akik Fertőrákostól a hajókig részben gyalog, részben cülnizve, stánglizva¹⁸⁽⁹⁴⁾ jutottak el. Ha ketten, hárman abban az időben vitorlázni akartak, akkor legalább az alábbi szerelvényeket kellett vállon a teljesen csupasz vitorláshoz kivinni: A teljes vitorlázatot, a kötélzetet, ²⁵⁶a horgonyt, a hátizsákot, az ivóvizet, az élelmet, a meleg ruhát, a „stánglit” (amely nélkül azelőtt a tavat megközelíteni bajos lett volna). A kisebb vitorlásokhoz még az árbócot és a kormányt is ki kellett cipelni, mert az őrizetlen hajókat nemcsak a sirályok, hanem az arra stánglizó nádvágók, halászok is nem egyszer „megtisztelték”. Ezek az akkor magától értetődő nehézségek sürgették az 1930-ban megkezdett cölöplétesítmények megépítését. Az akkor is szükséges társadalmi munkákat részben a cserkészek, részben a leventék vállalták. A fertőrákosi határban, a Rákos patak torkolatától északra a cserkészek, délre a leventék építették fel, majd évről évre bővítették ezeket a vízi létesítményeket. A csónakházak cölöpökre kerültek és hihetetlenül találékony technológiákkal később még vasúti kocsik is lebegtek a nád és a víz felett. Általában télen a jeget áttörve verték le a cölöpöket és tavasszal felépültek a vízszintes és függőleges szerkezetek. Az anyagszállítás általában a vízben történt a már részletezett stángli használatával. Az évtizedes tapasztalatok szerint a Fertőn való közlekedés legbiztosabb és leghangulatosabb járműve ma is a cülni, mozdatója pedig a stángli. A Fertőn stánglizó versenyek is voltak. Sok humorral, ötletességgel zajlottak le ezek a találkozások. Voltak nagyon gyakorlott stánglizók akik minden nehézség nélkül eljutottak Rusztra vagy a Halászkunyhóhoz és a viharok sem zavarták útjukat.

1931 tavaszán a Báthori cserkészek első cölöpháza már elkészült. A vitorlás élet is fellendült. Az elkövetkező években már több mint negyven kajütös, úszonyos vitorlás hajónak jutott kikötő és csónakház.

A sokszor csak lebegő mólók pedig minden irányban kiépültek a hajók megközelíthetése érdekében. A vitorlások zömét még mindig a sportolók maguk építették Sopron egyes külvárosi pajtáiban. A hajótípusok egyre jobban megfeleltek a korszerű követelményeknek. A vitorla szerelvények is követték az előírásokat. A balatoni kapcsolatok akkor is segítettek a sportélet kiszélesítését. Az „Olga”, az „Anny”, a „Vándor”, a „Kalóz”, a „Vezér”, a „Meteor”, a „Gutenberg”, a „Pajtás”, az „Anonimus” az „X”, „Y”, a „Garabonciás” stb. vitorlások neveit mint sztárokat emlegették a vitorlázó berkekben.

1940-ben már nemzetközi versenyek rendezésére is sor került. Egyik-másik vitorlás egyénileg is felkereste azokat az osztrák vagy magyar (balatoni) kikötőket, ahol versenyeket rendeztek. Mi, soproni vitorlázók nagyon szerettük a túra vállalkozásokat. A kajütös, általában hat méter hosszú és közel két méter széles-hajókban mint egy-egy mozgó hétvégi létesítményben lehetett élni és a természet adta szépségeket, a [257](#)függetlenséget élvezni. Az egész tó rendelkezésre állt és a Fertő menti régi települések meglátogatása mellett a volt „Madárvárta” környékét szerették azok, akik a tó élővilágát kívánták zavartalanul megfigyelni. A viharok és éjszakázások idején a „Szunyog sziget” kedves nádkunyhója nyújtott szállást és menedéket.

A leventék is felépítették a cölöpökön álló aránylag nagy csónakházukat. Náluk a közösségi szellem keményebb és szervezettebb volt. A sport és a nevelés érdekében ők evezősversenyeket is rendeztek és a kajakokat maguk építették. A leventéket társadalmi munkával magán személyek is segítették és az ifjúsággal együtt vitorláztak. Adler Sándor „Júlia” nevű vitorlása mellett a „Peiso”, a „Plutó”, a „Poseidon” stb. hajók is a leventéket szolgálták.

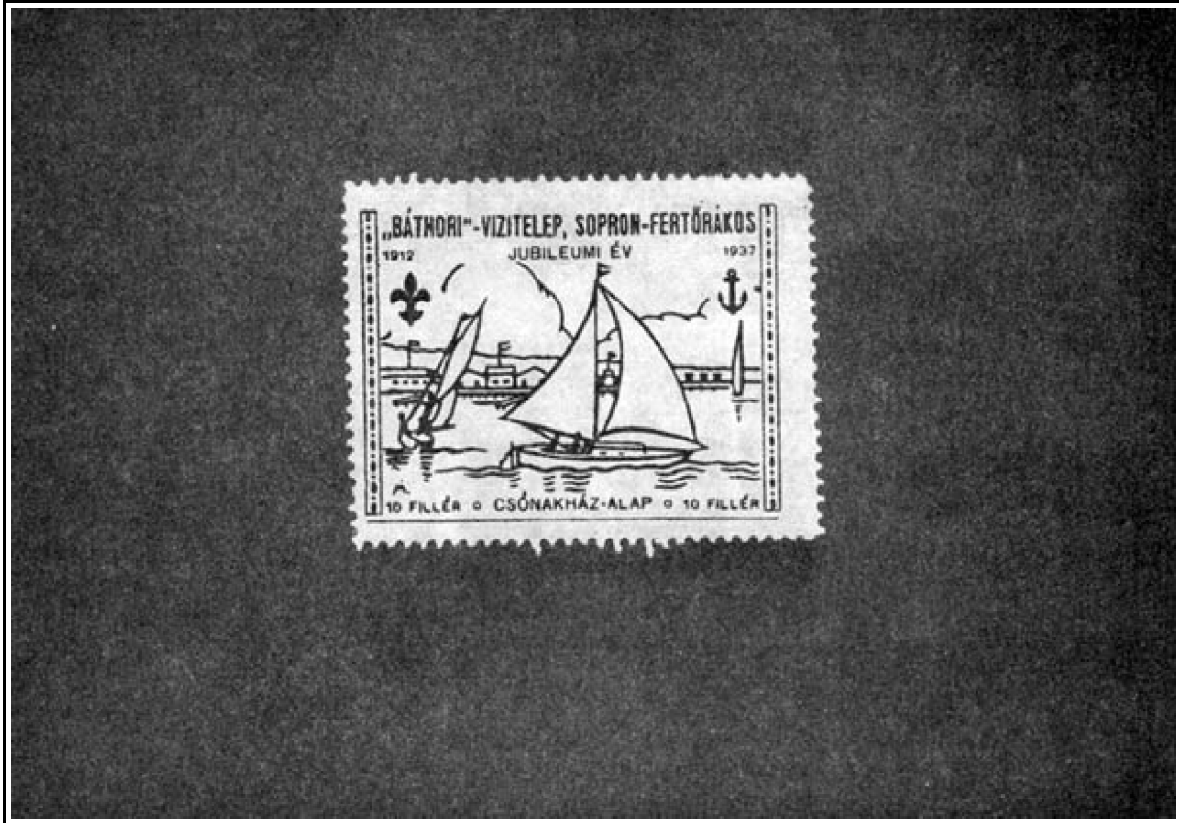

Úgy a cserkészeknél, mint a leventéknél nagyon jól képzett előadók foglalkoztak a szakmai részletek oktatásával. Télen a városban rendezett összejöveteleken ápolták a Fertő hagyományos értékeit és felkészültek a következő évi munkákra. Ezeket a feladatokat a lelkesedés, az alig értékelhető anyagi lehetőség határozta meg. Egyéni áldozatvállalással mindenki különösebb adminisztráció nélkül megvalósíthatta elképzeléseit.

1941-ben sok előkészítés után megalakult a „Fertői Vitorlázó Egyesület”. Elkészült az új alapszabály, rendelkezésre állt a tagság névsora és budapesti, illetve balatoni segítséggel a versenyszabályok is kialakultak. A versenyeket a rákosi öbölben és a nezsideri vizeken is megtartották. A soproni nehézépítésű vitorláhajók hátrányosan küzdöttek az osztrákok gyárilag készültjeivel szemben. Így gyakran alkalmazták az illetékes versenybírók az azt a kiértékelési formát, mely a befutási, sorrendi helyzetet bonyolult átszámításokkal az egyes hajók teljesítményének megfelelően értékelte. [258](#)Az akkori versenyzők igazolhatják, hogy ezeken a versenyeken kevesebb volt az óvás, a sportszerűtlenség és idegesség. A

részvétel volt a lényeg. Kevesebb statisztikával mindannyian ismertük az egyes hajók technikai részleteit.

Ezek az akkori regatták nagy, egészséges sportcsaláddá formálták időnként a résztvevőket. Még emlékezünk arra, hogy a nezsideri versenypálya eléréséhez már egy nappal előbb el kellett indulni és útközben viharban, szélcsendben az egész versenyflotta együtt örült és dolgozott.

5. Jubileumi Fertő-bélyeg 1937

1944 eseményei átmenetileg újra lehetetlenné tették a Fertőn a vitorlázást. A Fertő hatalmas víztükre felett elhúzott légszákokra tüzeltek a légvédelmi gépágyúk. Majd később a Liberátorok gyülekeztek a tó felett és a vadászgépek nem egyszer lángolva zuhantak a légi harcok után a nádasok és öblök elhagyott területeire.

A nagy viláégés után már 1948–49-ben üzemek és magánosok próbálkoznak az újjáépítéssel a Rákos patak torkolatánál, de addigra a régi vitorlás kikötők lefürészelt cölöpeit, elkorhadt mólóit egészen benötte a nád és a sás.

1957. júl. 7-én a Műszaki és Természettudományi Egyesületek (MTESZ), a Magyar Hidrológiai Társaság (MHT), az illetékes szervek képviselői (Zárai Károly, Bognár Dezső) és az érdekelt tíz soproni nagyüzem által szervezett gépkocsi karaván a fertőrákosi Virágos majorhoz érkezett, ahol a megjelentek a határőrök segítségével a Fertőn helyszíni szemlét tartottak. A résztvevők számára az elkövetkező napok, hónapok azután sok társadalmi munkát tartogattak. A részletek felsorolása itt még nem időszerű, azonban az tény, hogy az egyetemi tanároktól (Vendel Miklós, Varga Lajos) kezdve a gyárakban dolgozó művezetőig megmozdultak a Fertő szerelmesei. Fábján Lajos, Tompos Ernő, Hárs József és nagyon sokan mások

kidolgozták a változatos tennivalókat. **259**A MTESZ előadótermei mindenkor rendelkezésre álltak megbeszélések és előadásorozatok céljára egyaránt. Az akkori soproni Tervező Iroda együttese is elősegítette a tervek megvalósítását.

1957 szeptemberében Tarnai Oszkár és Richly Sándor által megszervezett postások már lerakták az előregyártott főmoló alapjait tartó beton kútgyűrűket. Mindezt tisztán kézi erővel! Októberben a Sotex együttese felállította az első csővázast, alig tíz négyzetméter alapterületű csónakházat. 1957. okt. 14-én a MTESZ összes helyiségében megnyílt az első „Fertő és vidéke kiállítás”, amelyet évenként megismételtek. Az üzemekben előadásokat tartottak és nagyon sok munkahelyen a szakszervezetek támogatásával megalakultak a vitorlás szakosztályok. Még novemberben a Magyar Vitorlás Szövetség elnöke és titkára a tanácsházán tájékozódott az együttműködési lehetőségek részleteiről, 1958. jan. 7-én pedig a hivatalos alakuló közgyűlés résztvevői megtöltötték a Soproni Ruhagyár kultúrtermét. Az első megválasztott elnökség tagjai már néhány nap múlva a befagyott Fertő jegén szervezték és végezték a cölöpverési munkálatokat. Tavasszal, amikor Balatonfüreden vitorlát bontottak, a soproni sportolók is képviselheték a Fertő érdekeit.

A lelkes munkálatokat átmenetileg határbiztonsági intézkedések lassították, azonban a vitorlázók által Budapestre, a belügyi szervekhez küldött küldöttséget meghallgatták és az érdekelt hatóságok – részletes jegyzőkönyv alapján – a vitorlázási feltételeket megnyugtatóan rendezték.

Az 1960-as évektől kezdve a jelenleg is működő, különféle átszervezések után kialakult Fertői Vitorlás Szövetség szervezi a vitorlás életet társadalmi munkával, sporthatósági felügyelettel.

Az elmúlt évtizedek beruházásai teljesen átalakították a Fertőnek a Rákos patak melletti arculatát. A tanácsi beruházások még folynak, a részletek kidolgozása a jövő feladata.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Berecz Dezső: Nagy színészek soproni kezdései

Berecz Dezső: Nagy színészek soproni kezdései

Se szeri, se száma azoknak a neves színészeknek, akik mint társulatok szerződött tagjai vagy mint vendégszereplők a soproni színpadon megfordultak. Ezúttal azokkal kívánok foglalkozni, akik pályájuk kezdetén jártak Sopronban s csak később emelkedtek a legelsőkhöz.

Így Somló Sándor (1859–1916) huszonegyéves korában, 1880 tavaszán Beődy Gábor társulatával került Sopronba s először Szigeti József A nagyralátó c. népszínművében lépett a soproni közönség elé. A Sopron szűkszavú tudósítója szerint fesztelenül mozgott. Szigligeti Fenn az ernyő, nincsen kas c. darabjában már lekötötte a figyelmet s „egész lénye fokozatosan rezdíté a meghevülő érzelmeket”. Pry Pálban (J. Poole) testestül, lelkestül van a színpadon s hozzáteszi a tudósító: mint mindig. A Rosenkranz és Guldenstern c. akkor divatos darabban, melyet a bécsi Michael Klapp írt, kitűnt, hogy szorgalmas, törekvő, nemes ambíciójú színész, határozott tehetség, csak a nyakát ne tartaná mindig ferdén.

1881 tavaszán Somló visszatért Beődyékkel mint „szerelmes színész” s a Sopron kritikusa teljes elismeréssel fogadja, amikor L'Arronge Jótékony nők c. darabjában fellép: „Kis szerepében is kitűnt elegáns játékaival, szép színpadi alak, kellemes organum, természetes mozdulatok, minden mesterkéeltségtől

mentes.” Később dícséri Almaviváját, alakítását a Proletároknak (Csiky), A betyár kendőjében (Abonyi Lajos). Lindau Pál Lea grófnő c. darabjában pedig jelenetei kifogástalanoknak mondhatók, „alakítása megközelíti Náday-ét”. Jutalomjátékában Rómeót eleganciával játszotta, taglejtése, szavalata sikerült, az erkélyjelenet és a befejező jelenet volt az előadás fénypontja. ²⁶⁰Megjegyzés a Sopron, hogy a suttogó részek nem voltak mindig érthetőek, igaz, hogy a karzat sokat zajongott. „Igen törekvő fiatalember, aki kétség kívül igen szép eredményeket fog felmutatni.” Hozzáteszi, hogy Somló ugyancsak Rómeó szerepében mutatkozik be május 26-án a Nemzeti Színházban.

Somló azonban csak jóval később, 1893-ban került a Nemzeti Színházhoz, de azért elmondhatjuk, hogy a Sopron kritikus (valószínűleg Újvári Béla) meglátta a tehetséget és jóslata is bevált. Somló Sándor valóban törekvő, szorgalmas, bár erősen deklamáló színész volt. 1902 és 1908 között a Nemzeti Színház igazgatója lett, majd ezt követően a színiakadémiát vezette. Szorgalmasan forgatta a tollat is, színdarabokat írt és több pályadíjat nyert. Nem tartozott a nagy igazgatók közé, abban az időszakban állt a Nemzeti élére, amelyre vonatkozóan Jászai Mari azt írja emlékirataiban: a Jóisten egyre nagyobb luku rostából potyogtatja az igazgatókat.

Fenyvesi Emil (1859–1924) egykorú volt Somló Sándorral, 1876-ban lépett színpadra, pályáját hosszú vidéki színészkedéssel és tüdőbajjal kezdte. Az Életrajzlexikon (Bp., 1969.) szerint 1878-ban Sopronban működött. Ez tévedés lesz, mert 1878 tavaszán Gedöfny Andor társulata játszott Sopronban s a színházzal elég részletesen foglalkozó Sopron c. hetenkint kétszer megjelenő lap Fenyvesi nevét nem is említi. Hacsak nem tartozott a társulat névtelenjei közé.¹⁽⁹⁵⁾

Fenyvesi 1885-ben Jakab Lajos győri társulatának volt tagja, mint jellemző színész és „társalgási szerelmes” vagyis drámai bonviván. E társulat ez év tavaszán egy hónapig, őszén pedig közel 3 hónapon át szerepelt Sopronban. A tavaszi szereplés során Fenyvesi az Aranyemberben (Jókai) mutatkozott be. Újvári Béla, a Sopron kritikus, aki írásait „R” betűvel vagy „Referens” álnévvel jelzi, tartozkodóan ír Fenyvesiről: „Rokonszenves megjelenéssel és hanggal rendelkezik, de annak a feladatnak, melyet Timár Mihály szerepe a színész elé szab, csak egyes részekben tudott megfelelni. Különösen az utolsó képek erős drámai modulációkat kívánó helyein hiányzott hangjából a kifejezés férfias ereje és biztonsága. A szerep után, mely kézzel foghatólag nem neki való, még nem mondhatunk véleményt.” Fenyvesi játszott a Buborékokban (Csiky) és A csókon szerzett vőlegényben (Szigeti), de a Sopron csak a nevét említi. A Vadgalamb c. népszínműben (Gerő Károly) tört meg a jég. Újvári szerint sokkal jobb volt, mint az Aranyemberben: „Általában tehetséges fiatalembernek látszik, kiből idővel igen jó színész válhatik, de modoros, himbálózó járásáról le kell szoknia.” Fenyvesinek volt még két szerepe Rákosi Jenő Magdolnájában, illetve Berczik Árpád Protekció c. darabjában. A kritikus, ha szűkszavúan is, de dícséri: „általában véve jól játszott” és „ezúttal csak jót mondhatunk róla, sok igaz vonást talált el.” Hozzáteszi, hogy majd máskor megírja, mit tart e különben tehetséges fiatal színész játékában kivetendőnek, erre azonban nem került sor.

Ellenben következett április 30-án Az ember tragédiájának soproni bemutató előadása, melyen Fenyvesi Ádámot alakította s a Sopron kritikája szerint önmagát múlta felül, bár e nagy feladatra még nem minden tekintetben mondható rátermettnek. A paradicsomi jelenetben és mint Tankréd, s mint Kepler igen jó volt, a forradalmi jelenetben azonban hiányzott belőle a dantoni erő. A lap gratulál az előadáshoz, de keserűen jegyzi meg, hogy a közönség fukarkodott a tapssal, mivel vagy nagyon meghatódott vagy pedig nem értette a művet.

Jakabék szeptember végén a Ditrói-házaspárral és más tagokkal megerősödve vonultak be az első három

hónapos magyar szezonra. Fenyvesi a Buborékokban ismételte meg tavaszi alakítását s a Sopron megállapítja, hogy határozottan jó volt, sokat haladt. Szép sikere volt Dóczi Lajos Utolsó szerelem c. darabjában, de beszéde érthetetlen, mimikája fanyar, járása himbálózó, írja Újvári. Szerinte a Csókban (Dóczi) mint Navarra királya is hadart, az Aranyemberben azonban beszéde már érthetőbbé [261](#) vált, mimikája is kifejezőbb, alakítása nyugodtabb, sokkal jobb, mint a tavaszi előadáson volt.

Újvári, aki eddig csak igen óvatosan dicsérgette Fenyvesit, ettől kezdve nagyot változtatott véleményén vagy az is lehet, hogy Ditrói rendezői keze egyengette Fenyvesi tehetségét. Bemutatásra került Jókai új darabja, a Fekete gyémántok, ebben Fenyvesi Salista herceget alakította. kitűnő volt, írja Újvári, játékosan könnyed, jellegzetes és élénk. A Vasgyáros (Ohnet) címszerepében is egységes alakítással szolgált, csak a járását kell még szabályoznia és komorságát itt-ott enyhítette volna pl. amikor az esküvőről hazatérnek. Volt az előadáson Fenyvesinek egy elszólása is: „megvetlek” mondta feleségének a más értelmű „megtörlek” helyett. A Don Caesar de Bazan (D’Ennery) címszerepéhez Újvári már gratulál Fenyvesinek azzal, hogy a szerepet Lendvaytól látta a Nemzetiben. „Fenyvesi megmutatta, hogy szív, értelem, ízlés van benne, főnem, diszkrét humorral játszott.” Dobsa László Hunyadi László halála c. történelmi drámájában is jól ábrázolta Hunyadi Lászlót, tépelődésében éppen úgy, mint haragjában. E darab később V. László címen fordul elő.

Sikere volt Fenyvesinek ifj. Dumas Denise c. darabjában. Sardou Jó barátok és Válgunk el c. vígjátékában, a Cifra nyomorúságban (Csiky). II. Rákóczi Ferenc fogságában (Szigligeti), ebben Bercsényit játszotta, megismételték az Aranyembert s rajongói koszorúval jutalmazták. Ismét színre került Az ember tragédiája, Éva szerepében Jászai Marival, Ditrói rendezésében. Ádámot Fenyvesi játszotta, aki Újvári szerint jobb volt, mint a tavaszi bemutatón, volt benne ritmus, melegség, meggyőző erő, de a forradalmi jelenetet nem bírta hanggal. Erre a visszatérő kifogásra hadd jegyezzem meg, hogy Fenyvesi sohasem volt hangoskodó színész. Utalok Bálint Lajos Művészbemutató c. (Bp., 1964.) könyvében olvasható jellemzésre: „Fenyvesi hangja gazdag modulációképes, de fénytelen és mindig fojtott, néha, ha feladata úgy kívánta, egész a színtelenségig.”

Játszotta még Rómeót „kellemesen olvadó lágysággal” sajnos üres ház előtt, pedig Ditróiné is ellenállhatatlan bájjal alakította Júliát. Fenyvesi jutalomjátéka Csikynek egy gyenge darabja, a Stomfay-család volt, tisztelői melegen ünnepelték, babérszörpöt, két virágcsokrot, egyéb ajándékokat és egy 50 forinttal bélelt borítékot kapott, miként erről a Sopron hűségesen beszámol.

A Sopron tárcarovatában „Echo” (Latkóczy Mihály) Útilapu c. színházi csevegésében szellemeskedik a búcsúzó társulat szerepléséről. Egy részlet: „Fenyvesinek csak egy rossz szokása van, hogy nagyon szereti maga után becsapni az ajtót, különben tetőtől-talpig gentleman s meg vagyok győződve, hogyha esetleg Budapestre kerül és szerencsecsillaga a kerepesi úti palotába vezeti, képes lesz a Kammonban²⁽⁹⁶⁾ napról-napra kifizetni a feketéjét. Poétikus természet, kinek a hársfalvi levegő csak azért adott vissza színt, kedvet, egészséget, mert ott lehetett kényelmesen bolyongani és szőni koszorúba a jövőről szóló terveket.” Ma már alig érthetjük a célzásokat, csak következtethetünk erélyes mozdulataira, zárkózottságára és talán arra, hogy a feketekávé árával néha adós maradt. „Referens” is beszámol a társulat működéséről mondván, hogy Fenyvesinek is szép alkotásai voltak: „ha el nem bírta magát, még sokra viheti.” A jóslat bevált s elmondhatjuk, hogy a korabeli sajtó felismerte az oroszlánkörmöket s csak abban hibázott, hogy az oroszlánbögést is hallani akarta. Fenyvesi még közel egy évtizedig bolyongott vidéki színpadokon. A Nemzeti Színház csak 1894-ben szerződtette, de valamire való szerepet nem kapott. 1896-ban nyílt meg Ditrói vezetése alatt a Vígszínház, oda szerződött Fenyvesi Emil s ott emelkedett a legnagyobbak közé.

Ditrói Mór (1851–1945) modern felfogású s már jőnévű rendező volt, felesége Eibenschütz Mária

(1856–1939) pedig tehetséges és már ünnepeelt drámai szende, amikor Szeged, Nagyvárad, Kolozsvár és más vidéki városok után 1885 őszén Jakab társulatával [262](#)Sopronba kerültek. Nem voltak kezdők, így mostani témámba nem tartoznak bele szorosán, emléküik mellett azonban mégse mehetek el szó nélkül. Jakab előzetes jelentésében Ditrói mint hős, jellemszínész, mint a drámák, vígjátékok, népszínművek „művezető” rendezője szerepel, Ditróiné pedig mint drámai és társalgási naiva.

A Sopron kritikusa már a Sárga csikó „összevágó és szabatos” előadásáért Ditrói ügyes rendezését dicséri s észreveszi az összjátékra való törekvést, hozzátéve, hogy ez a helyes irány. Az összjáték szó helyett a „jó ensemble” kifejezést használja. A Sárga csikó volt, az ünnepélyes megnyitó előadások után, a társulat tulajdonképpeni bemutatkozása. A lap tudósításai akkoriban nem igen foglalkoznak a rendező munkájával, Ditróit azonban több ízben kitűnő rendezőnek nevezik. Az ember tragédiájának már említett előadásáról „Referens” azt írja, hogy minden tekintetben kitűnő volt, becsületére vált úgy a rendezőnek, mint a társulatnak, s Ditrói kiváló rendezéséhez sok szerencsét kíván. Ditrói mint színész csak a játékidő végén lépett színpadra három alkalommal. Csiky Nórájában Maróthy-t játszotta, a Sopron szerint igen jó volt s nyíltszíni tapsot is kapott. Játszott felesége jutalomjátékán, de a sajtó nevét nem említi, amikor pedig saját jutalomjátékán (Sardou: A jó falusiak) gyenge ház előtt szerepel, egy szóval intézi el: „rokonszenvesen” játszott. Bárdi Ödön utal A régi Vígszínházról írt könyvében (Bp., 1957.) arra, hogy a zseniális rendező bizony gyenge színész volt, bár színészkedésével szívesen dicsekedett.

Ditróiné Szigeti Falusiak c. vígjátékában lépett fel először, s kedves megjelenésével, természetes játékaival meghódította a soproniakat. Játszotta Marittát a Csókban, Noémit az Aranyemberben, Evelinát a Fekete gyémántokban, Denisét (Dumas), Norát (Csiky), Júliát. Jutalomjátékán Hertz elfelejtett dán író René király leánya c. darabjában telt nézőtér ünnepelte, tisztelőitől koszorút s egy karkötőt kapott. Ezt követte Újvári Béla A gyermek c. egyfelvonásos darabja szintén Ditróiné felléptével.^{[3\(97\)](#)} Az összefoglaló beszámolóban „Referens” azt írja, hogy „a vígjáték és dráma legkiemelkedőbb alakja Ditróiné volt, aki művésznő a legfinomabb értelemben”.

Ditrói 1887-ben lett a kolozsvári színház igazgatója, felesége ekkor visszavonult, nem szerepelt többet. Majd Ditrói mint a Vígszínház művészeti igazgatója megalkotta ennek a színháznak sajátos naturalista játékszíni stílusát. Ditróiek mindketten magas kort értek meg, öregségükben sokat nélkülöztek. Ditrói ekkor is hű maradt a színházhoz: a Renaissance-színház épületében volt trafikja.

1890 és 91-ben két olyan színész volt tagja Somogyi Károly társulatának, aki később a Nemzeti Színház első sorába emelkedett. Az egyik Dezső József, a századforduló híres-neves bonvivánja, aki „édesen léha és könnyelmű Liliomfi volt, szellemes, leleményes, született Figaro, mint Lear király bolondja pedig elragadó”,^{[4\(98\)](#)} a másik Pethes Imre, a magyar naturalista színjátszás egyik legnagyobbika.

A 23 éves Dezső József (1867–1915) már nem volt egészen kezdő a pályán, amikor 1890 elején Sopronba került, előzőleg Pécsen működött. Ez évről a magyar sajtó példányai már nem állnak rendelkezésre, de Csatkai még hivatkozik rájuk. Színháztörténetében olvassuk, hogy a drámai együttes kitűnő volt, a prózai előadások iránt azonban sokkal kisebb volt az érdeklődés, mint az operettek és népszínművek iránt, melyekben Pajor Emilia és Honti Mari aratta a sikert. A Rómeó és Júlia előadása a korabeli bírálat véleménye szerint nem volt egybevágó. Csatkai a drámai együttes műsorát is közli; színre került Csiky Gergelynek Proletárok és Jóslat c. darabja, Szigligetivel II. Rákóczi Ferenc fogsága és a Két pisztoly, Az utolsó szerelem (Dóczi), Király és pór [263](#)(Lope de Vega), A király házasodik (Tóth Kálmán), Szigetvári vértanúk (Jókai), Endre és Johanna (Rákosi), a szép Hegyesi Mari^{[5\(99\)](#)} vendégszereplésével pedig Rómeó és Júlia, a Vasgyáros és A lowoodi árva (Ch. Birch-Pfeiffer rémdrámája). Megjegyzendő, hogy 1890. jan.

15-én szólalt meg először Sopronban Ibsen, játszották a Nórát Laczkó Arankával és Dezső Józseffel „értetlen és kisszámú közönség előtt”.

Az Oedenburger Zeitung a magyar társulat bemutatkozásáról írva Endre és Johanna előadását jelentéktelennek mondja, Dezső József Endréjéről annyit ír, hogy csak recitált, de nem játszott. Magdolna előadása (szintén Rákosi) jobban tetszett neki, a magyar társulat eddigi legjobb előadásának tartja, ebben Dezső József melegszívű szerelme alakított. A német nyelvű lapban ezt követően „Heinrich”⁶⁽¹⁰⁰⁾ levélformájú, csipkelődő összefoglalásai foglalkoznak a magyar színészekkel. Ezekben azt olvassuk, hogy Dezső József minden fellépése egészséges tehetségéről tanúskodik. Az Utolsó szerelemben felemelő dikcióval szolgálta a hatást, Romeójából azonban hiányzott a megfelelő erő és a dikció súlya. Csak ennyit tudunk Dezső József 1890. évi soproni szerepléséről, de bizonyosra vehető, hogy a fentebb ismertetett prózai műsorban sok más értékes feladatot is ellátott s Ibsenben is megfeleltetett.

1891-ben visszatért Sopronba a Somogyi társulattal, de csak ápr. 1-ig maradt a társulat tagja. A sarjtó általában jó véleménnyel van róla. Sikere volt Murai Károly akkor divatos szerző Huszárszerelme és Virágfakadás c. vígjátékaiban, Dreyfuss Egy kis vihar c. egyfelvonásosában, a Hún utódokban (Várady Antal), a Cifra nyomorúságban (Csiky), Gabányi Árpád Apósok c. darabjában, a divatos Serge Panineban (Ohnet), ennek címszerepét „erőteljesen játszotta és a fejlődés minden részletét öntudatosan alakította.” Sudermann A becsület c. drámájában művészi alakítása kitűnő volt. Játszott népszínműben is, operetben is, sőt a Boccaccióban még énekelt is.

Jutalomjátékán, melyre már febr. végén sor került, két magyar egyfelvonásos volt a műsor: Báلكirálynő (Berczik Árpád) és a Virágfakadás, továbbá Bauville dramolettje, a Gringoire. A Sopron csak a Virágfakadást dícséri, szerinte a Gringoire címszerepe meghaladta Dezső József erejét, a Báلكirálynőben pedig csak részben dolgozta ki a jellemet, pályatársai is készületlenek voltak s „a jeles ötleten felépült bohóság kenetlen tengelyű szekérré változott, a tapsvihár azonban így is elegendő bátorítást jelentett a fiatal, törekvő színész számára”. Az Oedenburger Zeitung szerint Dezsőnek olyan ünneplésben volt része, amely csak primadonnának dukál, babérkoszorúk, virágcsokrok hullottak feléje. Hozzáteszi, hogy Dezső Józsefnek ezen az estén elég alkalma nyílt arra, hogy szeretetreméltóságát és tehetségét bebizonyítsa, Gringoiret is tehetségesen oldotta meg, de „túlágosan szép férfi ahhoz, hogy a végső jelenetet meggyőzően ábrázolhassa”. E megjegyzés magyarázata ennek a szívesen játszott dramolettnek tartalmában van. Gringoire költő, szegény és csúf, nincs egyebe, mint a lant. A királyról írt gúnyverse miatt halálra ítélik, de kegyelmet kap, ha a város legszebb leányzóját meghódítja. A lány meglátogatja börtönében s ott egy pompás párbeszédben Gringoire művészi tudásával, szellemi értékével elfeledtetni szegénységét, csúfságát s a lányt szerelemre gyűjti. Dezső Józsefnek nem a hódítást, hanem a csúfságot volt nehéz elhinni, írja a német nyelvű lap.

A Sopron ez időben közli Dezső két magánjelenetét. (Később is szívesen foglalkozott irodalommal, két színművét a Nemzeti Színház is bemutatta.) Április 1-én Krecsányi Ignác társulatához távozott (Pozsony–Temesvár) s a hónap végén mint ennek a társulatnak tagja teljesítette próbafellépését a Nemzetiben, ahol nyomban szerződtek a korán elhunyt Benedek Lajos örökébe.

Dezső József mint soproni színész többször szerepelt az irodalmi körben, az 1892. évi évkönyvben ír is „visszaemlékezést”, de a szereplések részletei ma már nem állapíthatók meg.

²⁶⁴1894. márc. közepén Komjáthy János társulatánál vendégeskedett, eljátszotta régi szerepeit a Huszárszerelmeben és a Virágfakadásban. A régi Dezsőt láttuk, írja a Sopron, annyi szeretetreméltósággal,

játszi pajkossággal, finom eleganciával játszott, hogy a tapsvihar nem akart elülni. Másnap Scribe és Legouvé Nők harca c. vígjátékában aratott újabb sikert. 1897. április 22-én és 23-án a vidéki hírlapírók nyugdíjintézete javára rendezett műsoros esten szerepelt, Rákosi Szidivel és Palotai Piroskával⁷⁽¹⁰¹⁾ együtt, Berczik Árpád Egy szellemdús hölgy c. egyfelvonásosában.

Nádasy József színiigazgató meghívására 1906. márciusában tért vissza Dezső József ismét Sopronba magával hozva feleségét, Ligeti Juliskát, a Nemzeti Színház egyik legkedvesebb színésznőjét. Első este a Stomfay-család került színre (Csiky). A Soproni Napló ezt írja: „Dezső Jóska, nekünk mindig Jóska marad, tárt karokkal fogadjuk, régi kedvence a soproni közönségnek, felesége pedig egy pillanat alatt meghódított bennünket egyszerű játékával, közvetlenségével, bájával.” Az Oedenburger Zeitung is örömmel üdvözli Dezsőéket, akik brillíroztak. Még a helybeliek is jók voltak, írja, szinte nem is éreztük, hogy vidéki színházban vagyunk. Másnap három egyfelvonásos került színre: a Regényesek (Rostand), Megjött a papa (Erdélyi Zoltán) és Egy szál mirtusz, melynek szerzője Dezső József. A Nemzetőr írja, hogy a vendégművészek mesterien játszottak és Dezsőt, az eszményi bonvivánt mint szerzőt is nagyban ünnepelték. Harmadik este Dezső eljátszotta Liliomfiját, mely a Nemzetiben is legfőbb alakítása volt, humora elragadó. Ligeti Juliska pedig eleven csintalansággal, őszinte keresetlenséggel hódította meg a közönséget.

Dezső Józseffel egyidőben 1890-ben és 91-ben Pethes Imre (1864–1924) is tagja volt Somogyi társulatának. Csatkai színháztörténetében megírja, hogy Pethes a társulat jan. 4-i kezdése után szerződött Somogyihoz s először febr. 19-én lépett fel a Proletároknak. Szerződtetéséhez a sajtó gratulált. Másodszor febr. 21-én lépett fel a Szigetvári vértanúk Szelim basájának szerepében. A Színészeti Lexikon (Bp., 1920.) azon adata tehát, hogy Pethes 1890 áprilisában Győrött lépett először színpadra Szelim basa szerepében, téves. Az Oedenburger Zeitung a két szerepléssel kapcsolatban azt írja, hogy Pethes tehetséges színész, szép organuma van, azonban mégis felrója, hogy Sopron a kezdő színészek kísérleti állomásává lett. Pethes ez évi más szerepléséről nem tudunk, bizonyára voltak feladatai. 1891-ről se tudunk sokkal többet, mivel Pethes betegsége miatt csak a soproni szezon vége felé vonult be Somogyiékhöz. Először az Uzsa gyöngy c. jelentéktelen darabban lépett fel s a Sopron szereplését nem tartja méltathatónak. Ápr. 15-én Ádámot alakította, e szerepben tűnt fel az akadémiai vizsgaelőadáson. A Sopron úgy véli, hogy Pethes nem tudta a jellem igazi valóját kidomborítani s a képek közti összefüggést érzékeltetni. Az Oedenburger Zeitung kritikusa szerint Pethes ábrázolása hatásos volt, egyes jelenetekben azonban elgyöngült. Sikere volt a Nagymamában s a Vasgyáros címszerepében is a helyén volt, de félszége, valamint partnernőjének ügyetlensége rontotta a hatást, írja a német nyelvű újság. A Sopron részletesen foglalkozik az utóbbi szereppel: Pethest elegáns megjelenés, szép alak, kifejező arc, élénk szem jellemzi s jó tulajdonsága, hogy szeret tanulni, szerepét alaposan meggondolta, gyakran elpróbálta s nagyon jól megtanulta. Kár, hogy a lámpaláz miatt sokszor zavarban van, kezét, lábát gyakran nem tudja hova tenni. Bizonyos, hogy szorgalmas, józan, odaadó munkássága legyőzi a hibákat, hiszen csak rövid ideje van színpadon, s mire visszatér hozzánk a társulat legjobbjai közé sorolhatjuk. – E sorokat megint Újvári Béla írta (-i.) jelzéssel s lám elmondhatjuk, hogy az oroszlánkörmököt ismét felismerte.

Pethes még 1892-ben is visszatért Somogyiékkal, de még mindig nem tartozott a társulat elsőrendű tagjai közé. Tehetsége csak lassan bontakozott. Kirobbanó sikerről nincs szó, a sajtó, „játszott még” jelige alatt, azokkal együtt emlegeti, akik dícséretet ²⁶⁵érdemelnek. Részletes elemzést nem találunk. Maguk a kritikák is megsoványodtak, az egy helyen használt „1. s.” jelzésből következik, hogy nem Újvári a tudósító. Pethes játszott A fény árnyai (Szigligeti), a Huszárszerelem, a Harag (Dálnoky), az Agglegények (Sardou), Cecil házassága (Csiky), Munkányi (Csiky), Bagdadi hercegnő (Dumas) c. darabokban, az Aranyemberben

Kadosát, a Sárga csikóban Bakaj András alakította, s a kritikus egy-egy dícsérő szót nem sajnál tőle, de többet ritkán ír róla. Francillonban (Dumas) csak szenvedélyességében volt az, aminek örömeinkre sokszor láttuk, írja a Sopron. Elektrában Orestest játszotta s a lap azok közé sorolja, akik nemes hévvel szavaltak. Ismét színre került a „Tragédia”, Ádámot ismét Pethes játszotta s a szűkszavú tudósító csak annyit jegyez meg, hogy az előadás pontosabb volt, a szereplők jobbak voltak, mint tavaly. A makrancos hölgy-ben csak kisebb szerep jutott Pethesnek, Petrucchiót, Pethes későbbi nagy szerepét ezúttal Somogyi játszotta. Színre került Dobsa Lajos V. László c. történelmi drámája, a Sopron szerint Pethes a címszerepben újabb bizonyítékát adta törekvésének, szerepének hatásos részeit elég figyelemmel aknázza ki s a jellem ingadozásait igyekezett művészi kifejezéssel ábrázolni. Prielle Kornélia ez évi vendégszereplésekor színre került két Csiky-darabban (Nagymama és Buborékok) s az Ahol unatkoznak c. francia vígjátékban (Pailleron) Pethes is játszott. A soproni szezon végeztével Somogyi Károly a szegedi színházat vette át, Pethes Imre pedig Aradra szerződött.

Aztán még soká működött vidéken, csak 1902-ben került a Vígszínházba, egy év múlva pedig a Nemzetibe, ahol a naturalista színjátszás egyik legnagyobb művésze lett. Mint ilyen tért vissza Sopronba 1923-ban Bodonyi Béla színigazgató meghívására, s márc. 9-én Timár Mihályt játszotta az Aranyemberben, 10-én pedig Hamletet. A sok vendégjárásban kimerült közönség érdeklődése gyenge volt, ünneplésben azért nem volt hiány, a sajtó elismerése pedig teljes.

Pethes a maga sajátos útján jut el az egyszerűség tiszta forrásvízű művészetéhez, írja a Sopronvármegye, továbbá: a legjobb Hamlet volt azok közül akiket Sopronban láthattunk. Ez utóbbi mondatnak azért van különös jelentősége, mivel ez év januárjában Ódry Árpád két estén játszotta Hamletet, s „leszállt a színpadi költemény legmélyéig”, februárban pedig Rüttigné Makó Aida⁸⁽¹⁰²⁾ kísérletezett Hamlet címszerepével annak feminin jellegét hangsúlyozva.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

266 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Faragó Sándor: A Rábaközi Múzeum második évtizede (1971–1980)

Faragó Sándor: A Rábaközi Múzeum második évtizede (1971–1980)

1. Első közleményünket (SSz. 1973, 219–237.) úgy summáztuk, hogy „az első tíz év volt a legnehezebb, az alapítás, a megindulás tíz éve.” Erre az alapra épült rá és lett teljesebb a múzeum. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy erre az időre már senkit sem kellett megnyerni a múzeumügynek: nyugodtan állíthatjuk, hogy városunkban a múzeum már szervesen beépült a közművelődésbe.

A második évtizedben feladatunk elsősorban a belső, tartalmi munkára irányult. Anélkül, hogy az

általánosan és változatlanul is tartó gyűjtési munkánk ütemét visszafogtuk volna, szorosán ügyeltünk arra, hogy az általánosan is érvényes párt- és állami határozatok mellett a helyi, városi szempontok legyenek munkánk mozgatói. Állandóan szemünk előtt kellett tartanunk, hogy munkánkat itt, ebben a városban kell végeznünk.

A megalapozás után felvettük a kapcsolatot a Kapuvárról elszármazottakkal, s így sokakat nyertünk meg – lokálpatriotizmusukra apellálva – hogy juttassák el a városra vonatkozó, vagy saját munkásmozgalmi múltjukat bizonyító dokumentumokat, tárgyakat. Két nevet kell különösképpen kiemelni: Soós István és Pátzay Pál nevét.

2. Soós István 1973-ban látogatott haza a Magyarok Világszövetségének meghívására Buenos Airesből. A Tanácsköztársaság megdöntése után, szabadulva a sopronkőhidai börtönből, Bécsbe, majd Argentínába emigrált, ahol azonnal bekapcsolódott az ottani munkásmozgalomba, s lett annak nemzetközileg is ismert egyénisége. 1956 óta tartotta kapcsolatát a várossal, személy szerint a múzeum igazgatójával. Rendszeresen küldte haza hosszú életének dokumentumait. Gondolunk itt pl. a spanyol internacionalistákkal folytatott levelezésére, jelvényekre és igazolványokra, az általa szerkesztett újságokra egyaránt. 1973-ban hazalátogatott: két hetet Kapuvárott töltött. Nem jött üres kézzel: több száz lapot kitevő önéletrajza, fényképek százai, magnetofon-felvételek gazdagították a múzeum gyűjteményét. Nem kisebb jelentőségű adatközlése az 1919-es Tanácsköztársaság kapuvári eseményeiről sem, hisz korábban nem tisztázott kérdéseket lehetett megnyugtatóan és hitelt érdemlően dokumentálni. (Csak közbevetőleg jegyezzük meg: megható, hogy ötven esztendő után is tökéletesen, idegen akcentus nélkül beszélt anyanyelvét.)

Amikor visszautazott, kapuvári földet vitt magával, hogy – jelképesen bár – de majdan hazai földben pihenhessen. Visszatérve Buenos Airesbe írta: „Itthon, én már sose leszek otthon!” Kapuvárott való tartózkodása idején közölte, hogy egy kis családi háznak egy része őt illeti. Ezt a pénzt, 10 ezer forintot, a múzeumnak szánta. Tárgyalásaink során olyan döntés született, hogy az összeget hosszú lejáratú, kamatozó betétkönyvbe kell elhelyezni, mint Soós-alapítványt.

2671. A múzeum bejárata

Úgy rendelkezett, hogy az összeg hova fordításáról a Városi Pártbizottságnak mindenkori első titkára, a Városi Tanács mindenkori elnöke és a Rábaközi Múzeum igazgatója együttesen határozzanak. A határozat a következő: „Meg kell hirdetni minden év október 1-ével, Kapuvár várossá nyilvánításának napjával a kapuvári középiskolások részére egy pályázatot, melynek tárgya a kapuvári forradalmi múlt, vagy forradalmi jelen kutatómunkájának eredménye legyen. Minden évben kerüljön kiosztásra ezer forint. A díjak odaítélése, a díjak kiosztása március 21-én, a Tanácsköztársaság kikiáltásának napján történjék meg.” Azóta, évről-évre, a Forradalmi Ifjúsági Napok 268központi ünnepségén a múzeum igazgatója nyújtja át a díjakat. (1980-ban még bensőségesebbé tette a díjkiosztást az a tény, hogy azon megjelent az alapítványtevő unokaöccse: Tolnay Kálmán ezredes is, aki minden pályázónak egy-egy általa írt és az illetőnek dedikált könyvet ajándékozott.)

3. 1975-ben a múzeum életében két jelentős dolog történt. Megjelent a Párt KB határozata a

közművelődésről, másrészt Kapuvárott döntés született az állatorvosi rendelő megszüntetéséről, egyúttal arról is, hogy az épületegyüttest a múzeum kezelésébe kell adni. Mindkét döntés kihatással volt a múzeum további életére, fejlődésére.

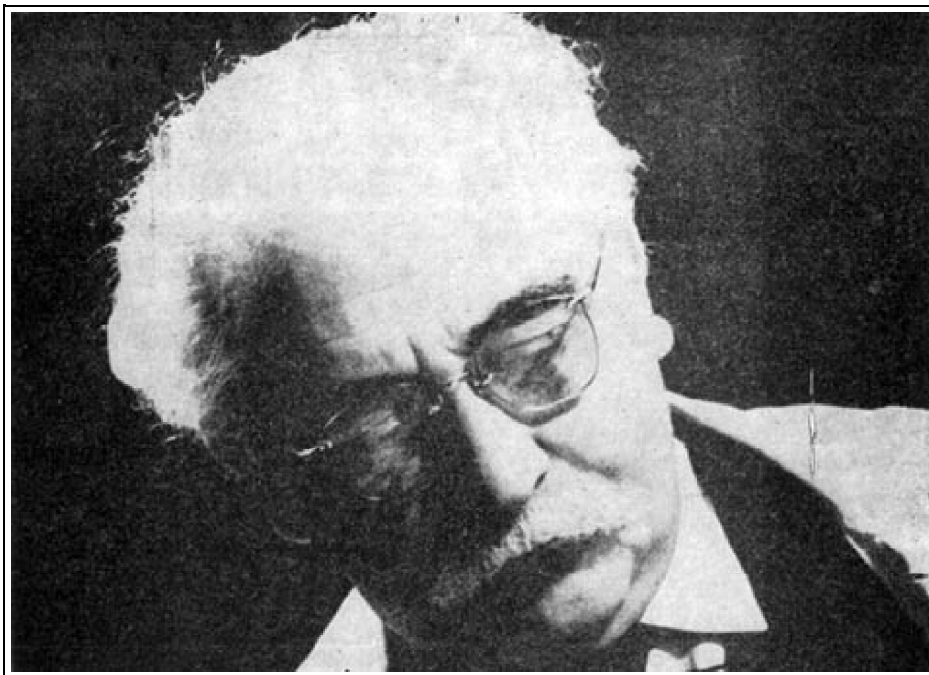
2. Soós István (1900–1974)

Az első a múzeum tartalmi munkájára vonatkozott, hisz előtérbe került a múzeumi közművelődés is, azon belül a munkásművelődés ügye. Természetesen először is az objektív feltételt kellett biztosítani. Ahhoz ugyanis, hogy a múzeumban rendszeresen összejöveteleket lehessen tartani, az adott alapterületen belül, ki kellett alakítanunk az ehhez szükséges előadótermet. Két korábbi irodánkat megszüntettük, kisebb helyiségekbe költöztettük; közfalat vettünk ki és így kialakítottuk könyvtár-előadótermünket. Körben, a könyvtár részére polcrendszert állítottunk be, s így biztosítottunk 30 fő részére ülőhelyet. (Az így kialakított előadótermünk 25 m².)

Azóta rendszeressé váltak a legkülönbözőbb rendezvények, hisz mód nyílt arra is, hogy pl. az iskolai összefoglaló órákat, szakköri foglalkozásokat, vetélkedőket, brigád-összejöveteleket, a Baráti Kör összejöveteleit ott tarthassuk meg. Ez csak a kívülálló számára kis jelentőségű, azonban mi tudjuk, tapasztaljuk, hogy a tartalmi munka, melyre a bevezetőben utaltunk, minőségileg megváltozott, jobb lett.

269 1975-ben megszületett a döntés arról, hogy a volt állategészségügyi állomás épületét (miután annak

funkciója idejét múlta) az állomás megszüntetése után a Rábaközi Múzeum hasznosítsa. Már évtizedek óta élő kapcsolat volt városunk nagy fiával, díszpolgárával, Pátzay Pállal, aki korábban több alkotását szülővárosának adományozta és kilátásba helyezte, hogy megfelelő helyiség biztosítása esetén nagyobb szoborgyűjteményt adományoz a városnak, illetve a Rábaközi Múzeumnak. Így történt, hogy az egész objektumot Pátzay Pál állandó szoborkiállításának kialakítására adták át. Maga az épületegyüttes évszázados fák (kocsányostölgy, páfrányfenyő, stb.) karéjában van. Két különálló épület. Az egyik, a tulajdonképpeni kiállítás, két kisebb kiállítóhelyiségből és egy nagyobb csarnokból áll. A melléképületben hat raktárt alakítottunk ki.

3. Pátzay Pál (1896–1979)

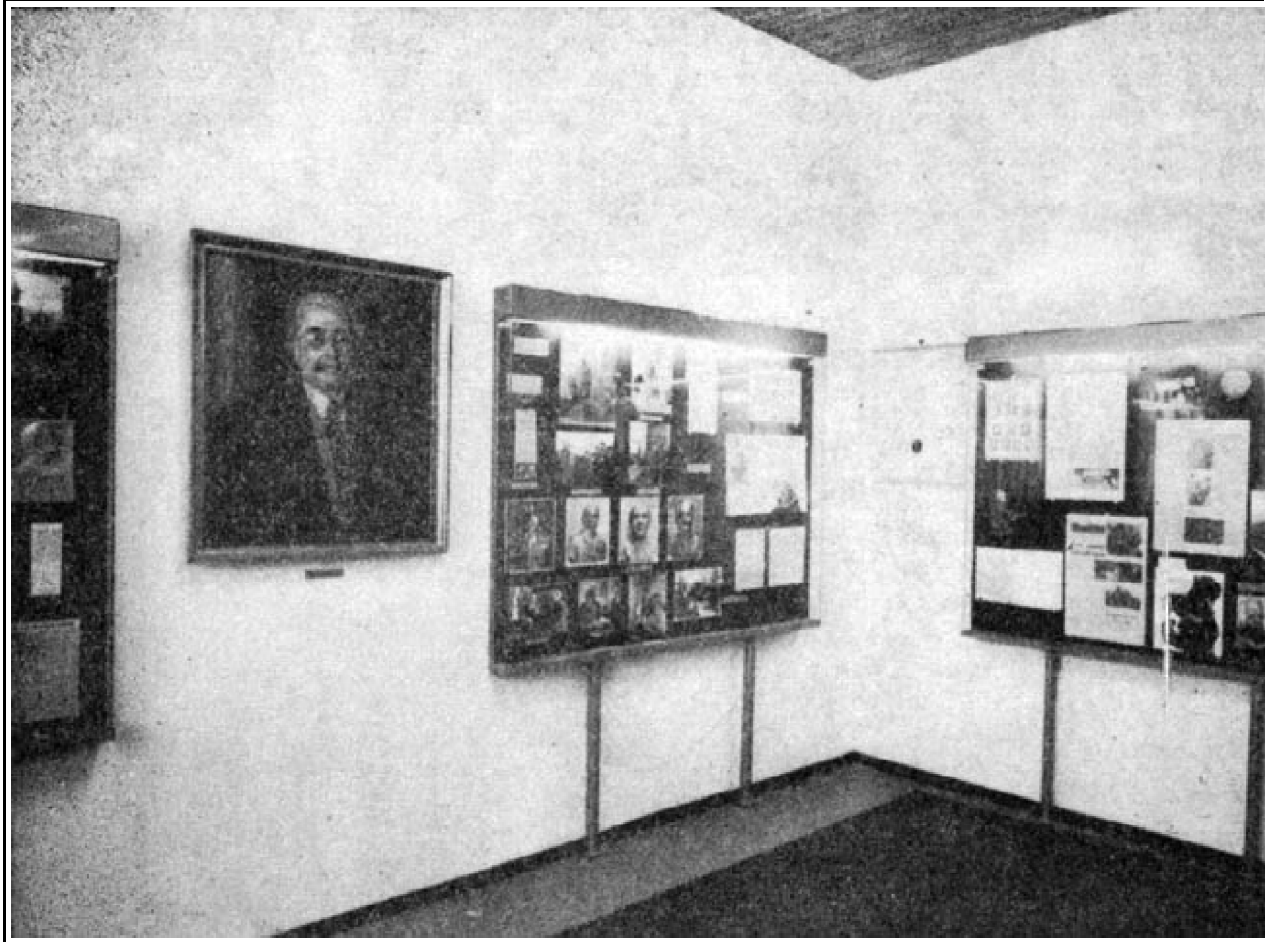
A felújítási munkák még a nyár folyamán megkezdődtek. A földem a kiállítási helyiségekben ünnepélyes faburkolatot kapott, a padozatok pedig ún. félmeleg burkolást. 1976 tavaszára elkészült az átalakítás, megtörtént a parkosítás. (Külön meg kell emlékeznünk arról a nagy társadalmi munkáról, melyet a Tanács dolgozói végeztek. Szabadidejüket feláldozva ásták fel a betonkemény kavicsot, szállították a termőföldet, egyengették, hengerezték, ültették be, hogy az olyan legyen, ahogyan azt az ugyancsak társadalmi munkában Dr. Gerlei Györgyné kertészmérnök megtervezte. Ott volt a Tanács minden dolgozója tanácselnöktől a hivatalsegédig.) Kapuvár várta a Pátzay-szobrokat!

A nyár folyamán megkezdődött a gipsz szobrok Kapuvárra szállítása. Ekkor készültek el a szobrokhoz szükséges talapzatok és megkezdődött a kiállítandó anyag megtervezése. A szobrok összeállításának művészt igénylő munkáját (patinázást stb.) Kiss László szobrászművész, Pátzay Pál munkatársa végezte el.

270Pátzay mester több alkalommal is lejött Kapuvárra, s így közvetlenül tudta irányítani, elsősorban elviekben, a szobrok színezésének és felállításának munkálatait. Javaslatának megfelelően azt az alapelvet követtük, hogy azok az alkotások, amelyeket kőben, vagy márványban kiviteleztek, fehér színt, amelyek

pedig köztereken bronzban állanak, patinát kapjanak.

Ügyeltünk arra, hogy ezek ne azonos színű patinát kapjanak. Így aztán színben is elütően mindegyik egymástól függetlenül önálló látvánnyá vált.

4. Részlet a Pátzay-kiállítás első terméből

1976 szeptemberében ünnepelte ország-világ Pátzay Pál 80. születésnapját. A Magyar Nemzeti Galériában Pogány Ö. Gábor főigazgató nyitotta meg egész életművét bemutató kiállítását, majd egy hónappal később: 1976. október 23-án Szaló Lajos, a Megyei Tanács általános elnökhelyettese Kapuvárott megnyitotta a Pátzay Pál nevet viselő állandó szoborkiállítást. Az új létesítményt Dr. Nagy András, Kapuvár Város Tanácsának elnöke vette át, majd Pátzay tartott soha nem feledhető tárlatvezetést.

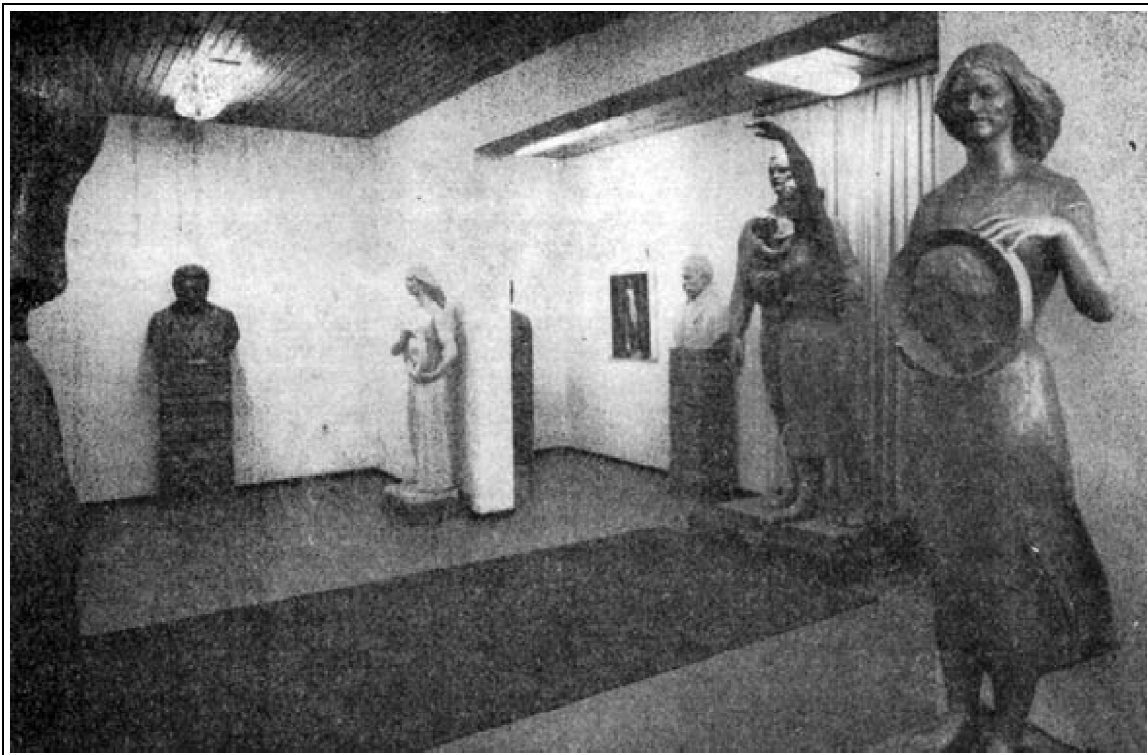
4. Utaltunk már arra, hogy a kiállítás három részre tagolódik.

Idéznünk a kiállítási vezetőből: „Az 1. teremben – a bejárattal szemben – a kortárs Herman Lipót Pátzay-portréja fogadja a belépőt. Itt családi vonatkozású emlékeket (nemesi diploma, mesterlevél) és a kapuvári diákéveket felevenítő fényképeket, dokumentumokat állítottunk ki. Pátzaynak az országos hírnevet a Székesfehérvárott felállított *Huszár- emlékmű* hozta meg. Eredeti fényképfelvételek, plakátok emlékeztetnek erre. A faszizmus előretörése idején alapító-aláírója volt a történelmi emlékbizottságnak. Az

eredeti Petőfi-jelvényt, melyet a nagy háborúellenes tüntetéskor Pátzay viselt, itt állítottuk ki. E terem vitrinjében láthatók a művészeti író Pátzay könyvei és cikkei. A 2. teremben kortárművészek, írók terrakotta portréit helyeztük el. A vitrinekben kiállított érmek Pátzay művészetének újabb oldalát mutatják. Fölötte a részére adományozott Diplome d'Honneur a franciák elismerését juttatja kifejezésre. A csarnokban Pátzay Pál köztereken elhelyezett szobrait csodálhatjuk meg.”²⁷¹Az ünnepi megnyitón megtelt a múzeum parkja, ott volt mindenki Kapuvárról, öreg és fiatal egyaránt. Eljöttek számosan Budapestről, Győrből és Sopronból is a Mester egykori tanítványai és tisztelői.

Ezzel az újabb létesítménnyel több lett, gazdagabb lett a Rábaközi Múzeum, több és gazdagabb lett Kapuvár, de az egész megye is. (Kár, hogy a fűtés máig sem megoldott, így azután a gyűjtemény csak április-október hónapokban üzemeltethető.)

5. Az ünnep után szólnunk kell az ezt követő dolgos hétköznapokról. A raktárrendezés nagy munkája következett, hiszen sok ezer tárgyat kellett átszállítani korábbi helyéről az újonnan kialakított raktárakba. Heteken át darabonként, kézben fogva szállították az I. sz. Általános Iskola tanulói a hatalmas anyagot. (Egyetlen darab sem károsodott!) Az ezt követő hónapokban sem szűnt meg Pátzay bőkezű ajándékozása. Újabb és újabb alkotások kerültek gyűjteményünkbe, többek között a Munkácsy, Kopernikusz, Bernáth Aurél, Bocskay, Lenin stb. szobrok. Ezeknek összeállítását és patinázását már Domonkos Béla szobrászművész végezte.

5. Részlet az életmű-kiállításból

Most rövid kitérőt kell tennünk. Az egykori Pátzay-növendékek találkozót szerveztek a Mesterrel a FÉSZEK-ben. Meghívót kapott erre a múzeum igazgatója is. Az ottani nagyon megleghangú beszélgetés során fogalmazódott meg az elhatározás: levéllel fordulni az alkotó növendékekhez – tapasztalva

Mesterükhöz való ragaszkodásukat – ajánljának fel egy-egy alkotást a Rábaközi Múzeum részére. Az elhatározást tett követte: mentek-jöttek a levelek, s így a mai napig 23 darab alkotás (kisbronzok, terrakották, érmék) gazdagította gyűjteményünket. (1981 nyarán ezekből és az ezt követő alkotásokból: „Tisztelet a Mesternek!” címmel kiállítást rendeztünk).

1979-ben elhunyt Pátzay Pál, a magyar szobrászművészet egyik „nagy örege”. Végakarátának megfelelően szülővárosának temetőjében pihen. (Alig 2–300 méternyire a múzeumától). A temetés után, özvegye átadta a Mester kitüntetésait, személyes, ma már történelmi fontosságú dokumentumokkal együtt. A következő alkalommal Pátzay 272 finomművű íróasztalát és karosszékét adományozta a múzeumnak, az otthon hangulatát árasztva kiállításunkba.

A szülőváros, Kapuvár, s annak múzeuma nem feledi, nem engedi elfeledni a Pátzay-nevet. Együvértározásunk jeléül 1980 júniusában lepleztük a szülőházán elhelyezett márvány emléktáblát.

A folyamatosság kedvéért léptünk kicsit nagyobb időben, hiszen feltétlenül szólnunk kell arról a Honismereti Táborról, melyet a Hazafias Népfront Megyei Bizottsága Kapuvárra szervezett 1978 júniusában. 27 diák két héten keresztül tanult és gyűjtött múzeumunknak. (A tábor vezetője a múzeum igazgatója volt.) Három csoportban dolgoztak a fiatalok, Kücsány József néprajzkutató (Sopron, Liszt Ferenc Múzeum) vezetésével Mihályi és Kisfalud községekben tárggyűjtést végeztek; Szabó Péter (Győr, Xantus János Múzeum) történész-csoportja Kistölgyfa-majorban életmód-kutatást és szociológiai felmérést végzett; Hoffer Imre (Osli, Ált. Iskola) tanár irányításával egy csoport a még hagyományos kapuvári parasztházakban végzett tárgyi gyűjtést. Az eredmény: több száz tárgy, fotó és kézirat. A diákoknak délelőtt előadásokat tartottak az egyes szakterület legjobb ismerői, majd ebéd után a „Lenin”, illetve „Tordasa” MGTSZ jóvoltából autóbuszokkal mentek ki gyűjtőterületükre. Újra beigazolódtott, hogy az ilyen és ehhez hasonló akciók kettős célt szolgálnak: nagyon sok tárgy bekerül méltó helyére, a múzeumba, másrészt a fiatalok olyan ismeretanyaghoz jutnak, amely kiegészíti iskolai tanulmányaikat.

6. Nem lenne teljes az ismertetőnk, ha nem szólnánk arról, hogy negyedévenként változatlanul (stencilezve) megjelentetjük „Múzeumi Levél” című köriratunkat., Hetven példányban készítjük, ezt megküldjük a Baráti Kör tagjainak, városunk vezetőinek, iskoláknak és brigádoknak, szóval mindazoknak, akikkel nekünk állandó, folyamatos és élő kapcsolatunk van.

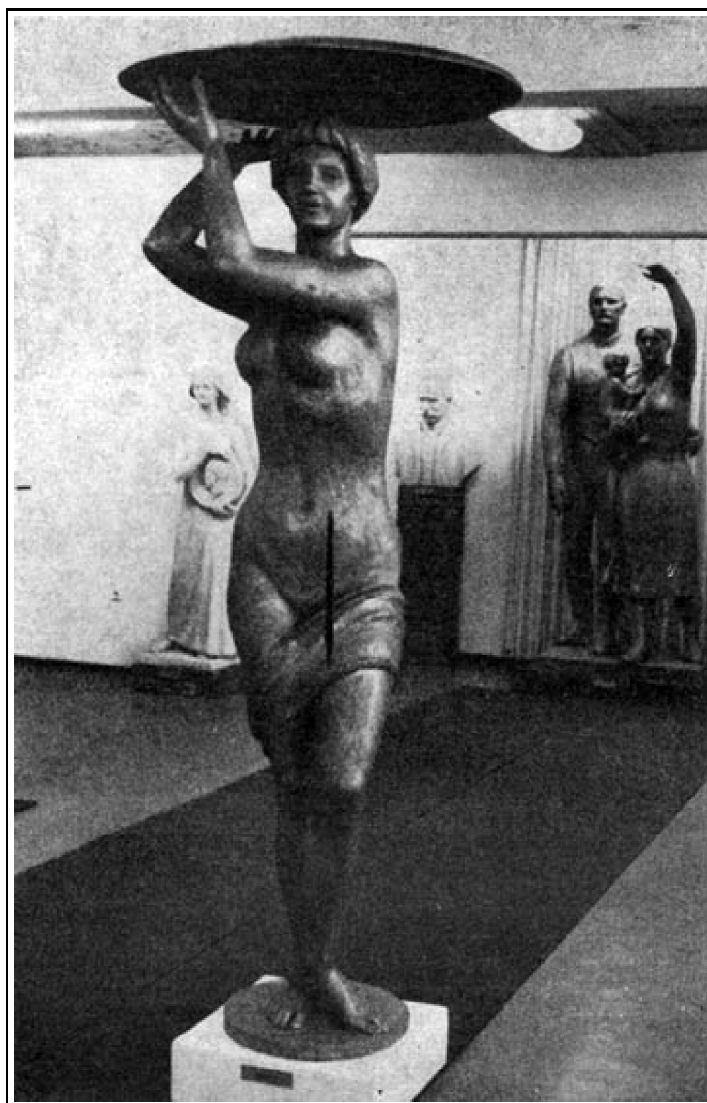
A beszámoló évtizedének utolsó esztendeje nem kis jelentőségű eseményt hozott számunkra. Az 1980. évben a Megyei Tanács anyagi támogatásával megvásároltuk Osliban a Szaiff-féle madárgyűjteményt, összesen 135 darabot. Újabb feladatot jelentett a természettudományi raktár kialakítása. Megszüntettünk egy műhelyt, majd a Városi Tanács anyagi segítségével elkészítettük a szükséges polcrendszert. A múzeum bejárata impozánsabb lett, hisz közvetlenül a főbejárat melletti falsíkon helyeztük el a vörösmárványból készített emléktáblát, mely az 1848/49-es szabadságharc kapuvári hőseinek nevét örökíti meg.

A második évtized a kiteljesedés időszaka volt. Tervünk változatlan: szolgálni sajátos eszközökkel a kapuváriak közművelődésének ügyét.

I. A gyűjtemény gyarapodása

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	A kezdettől összesen:
Régészet	2	48	88	131	6	26	–	37	2454
Numizmatika	5	3	–	8	8	–	–	–	1208

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	A kezdettől összesen:
Term. tud.	809	–	–	1	1	–	–	135	952
Néprajz	54	43	85	91	56	313	158	217	3058
Képzőművészet	5	32	4	22	10	10	27	9	1135
Iparművészet	1	2	–	–	1	–	–	2	194
Helytörténet	65	189	53	254	75	52	60	93	2163
Összesen:	941	317	230	507	157	401	245	493	11 164

2736. Részlet a Pátzay-kiállításból

274II. A látogatottság alakulása

1973:

16 264

1974:	14 859	
1975:	11 433	
1976:	14 360	
		Pátzay-kiállítás
1977:	15 538	+ 5573
1978:	11 162	+ 2696
1979:	10 738	+ 2660
1980:	11 119	+ 2905

III. Kiállítások:

1973:

- 52. Gallyas Frigyes fest művész kiállítása,
- 53. Újabb Pátzay-szobrok,
- 54. A győri Múzeum válogatott képei,

1974:

- 55. Csibi Mihály: Állatvilág és festészet,
- 56. 100 éves a Kapuvári Önkéntes Tűzoltó Egyesület,
- 57. Áldozó József festőművész gyűjteményes kiállítása,
- 58. Dunántúli kisvárosok képzőművészeinek kiállítása,
- 59. Nógrádi-hagyaték,

1975:

- 60. 30 éve szabad Kapuvár,
- 61. Pátzay Mária lemezdomborításai,

1976:

- 62. Sterbenz Károly grafikái,
- 63. Arcképek a múzeum gyűjteményéből,

1977:

- 64. Lukácsy Lajos élete és alkotásai,
- 65. Kapuváriak a háborúban, hadifogságban és a forradalmakban,

1978:

- 66. Kővé vált ősvilág,

- 67. Soproni fafaragók kiállítása,
- 68. Barta Éva festőművész kiállítása,
- 69. „Számvetés” (20 éves a Rábaközi Múzeum),
- 70. Pátzay-tanítványok,

1979:

- 71. Sz. Egyed Emma érmei,
- 72. Giczzy János festőművész kiállítása,
- 73. Széli György grafikái,
- 74. Dr. Fodor László emlékkiállítása,

1980:

- 75. Domonkos Béla szobrászművész kiállítása,
- 76. XVIII–XIX. századi képek a Hansági Múzeum gyűjteményéből,
- 77. Soproni képek.

275IV. Egyéb gyűjtemények:

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Összesen kezdettől
Tört. dokumentáció	345	271	459	385	284	656	120	476	6514
Adattár	50	502	25	8	13	328	24		
Negatív	160	875	265	150	138	158	294	286	7633
Diapozitív	31	4	41	62	101	223	107	54	705
Mozgófilm (m-ben)	10								
Hangszalag fm.				540			200		
Könyvtár (kötet)	345	97	176	161	123	127	56	163	3929

V. Megjelent dolgozatok:

- 16. Faragó Sándor A Rábaközi Múzeum alapítása és első tíz éve. SSz. 1973, 219–237.
- 17. Faragó Sándor: Tíz év az önkéntes tűzoltás szolgálatában Kapuvárott. Sopron, 1974.
- 18. Faragó Sándor (szerk.): Kapuvárról írásban és képben. Sopron, 1975.
- 19. Faragó Sándor: Pátzay Pál. Győr, 1980.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csaba József: Fászl István soproni ornitológus (1838–1900)

Csaba József: Fászl István soproni ornitológus (1838–1900)

Kőszegen született 1838. február 6-án. Atyja igen nehéz anyagi viszonyok között élő cipésmester volt, aki tehetséges fiát beíratta a kőszegi gimnáziumba. Miután a szülők a továbbtanítatásról már nem tudtak gondoskodni, ezért Fászl István 1855-ben belépett a bencés rendbe, hogy így tanári oklevelet szerezhessen. Ennek megtörténte után 1861-től 1867-ig gimnáziumi tanár Kőszegen, 1867-től 1896-ig a soproni főgimnáziumban vegytant, mennyiségant, rajzot, földrajzot, ásvány-, állat- és növénytant tanított, egyben a vegytani szertár és a természetrajzi gyűjtemény őre is volt.

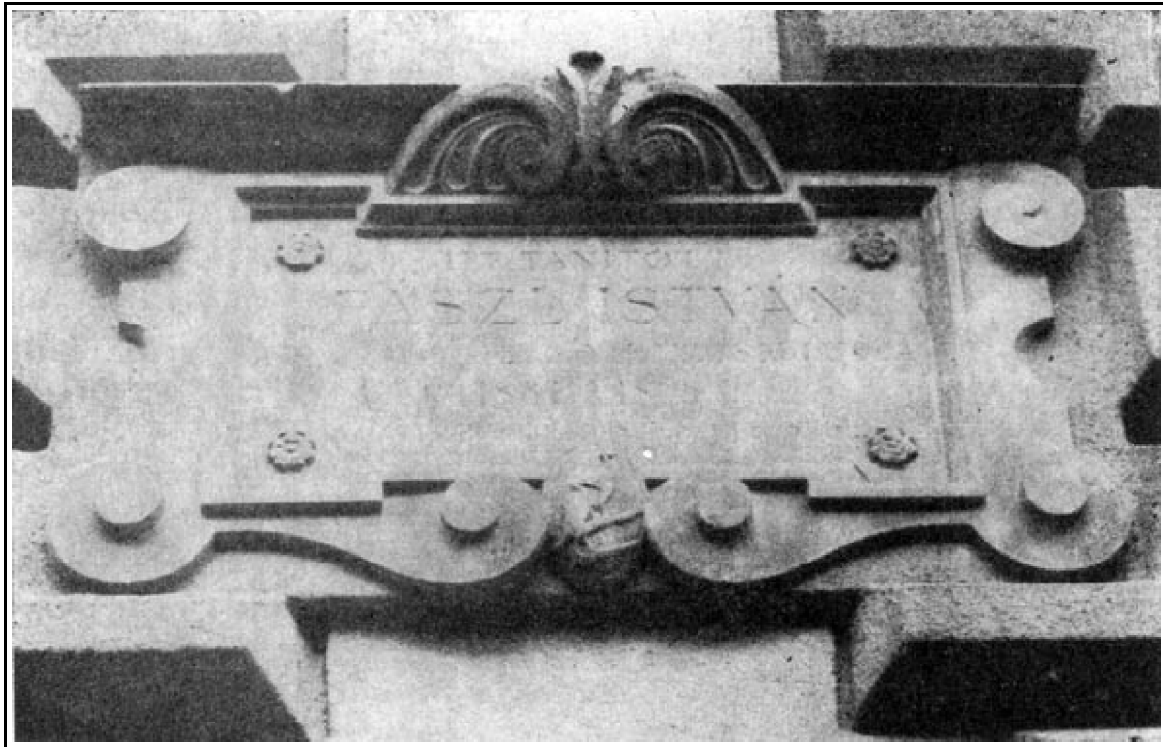
Soproni tartózkodása alatt alkalma volt megismerni a Fertőt, melynek egyik legkiválóbb kutatójaként tartjuk számon. Begyűjtötte Sopron és környéke, főleg a Fertő faunáját. Iskolája mintegy 1000 madara közül a legtöbb példányt maga gyűjtötte és preparálta.

Jelentősebb természettudományi vonatkozású publikációi: „Sopron vidékének légyféléi”. (A pannonhalmi szent Benedekrend soproni kah. Főgymnáziumának Értesítője az 1877/78. iskolai évről. 3–34. p.) Ebben a latin nevek után pontosan feltüntette, hogy Sopron mely részén és milyen mértékben fordultak elő. A faj Sopron környéki előfordulását (Fertő, Bánfalva, Brennberg) is jelezte; „Locustella luscinioides (der Nachtigallen-Rohrsänger) 276am Neusiedler See.” (Schwalbe. Mitteilungen des ornithologischen Vereins in Wien. X., 1886, 303–304. p.) Közleményében értékes adatokat közölt a nádi tücsökmadarról;

„Sopron madarai”. (A pannonhalmi szent Benedekrend soproni kath. Főgymnáziumának Értesítője az 1882/83. iskolai évről, 3–31. p.) E tanulmányban saját észleléseit kiegészítette az előtte kutató Jukovits, Finger, Heckel és a két Natterer adataival, így összefüggő képet adott e térség madárfaunájáról.

Megemlítendőek még Sopron és környéke madárvonulási megfigyelései, melyek 1895-től 1899-ig évente megjelentek az Aquila című évkönyvekben.

Értékes madártani munkásságának elismeréséül 1896-ban kinevezték a Magyar Ornithológiai Központ levelezőtagjává. A Magyar Ornithológusok Szövetsége pedig emléktáblát avatott Sopronban, a bencés gimnázium falán a Fertő madárvilágának tudományos kutatója, Fászl István tiszteletére.

Emléktábla a volt bencés gimnázium (Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola) falán

Madártani munkásságánál nem kisebb érdeme az a körülmény, hogy két Európahírű ornitológust nevelt hazánknak: Chernel Istvánt és Csörgey (Uhlig) Tituszt, akik annak idején tanítványai voltak a soproni gimnáziumban. (SSz. 1979, 343.)

Nagy tisztelője és egyben legkiválóbb tanítványa a szintén kőszegi születésű Chernel István ornitológus, szeretett tanára elhalálozásakor, 1900. január 26-án a következőket jegyezte be naplójába: „Reggel küldtem el Fászl, egykori tanáromnak könyvemet és levelet is írtam neki, – délután jött gyászjelentése. Lesújtott a veszteség, mert ő volt első mesterem az ornitológiában, egy igazi lelkes ember, mintaképe a jó tanárnak”.

Hogy milyen volt közelebbről Fászl István a tanár, az ifjúság nevelője és az ember? Legjobban Chernel István visszaemlékezéséből ismerhetjük meg, akinek egyik későbbi írásában a következőket olvashatjuk: „Sosem fogom a vele töltött órákat elfelejteni! Mennyi buzdítást, oktatást, tudást köszönhetek ő neki, kivél jó sorsom már 15 éves koromban összehozott! Nemcsak tanárom volt, hanem az az egyén, ki példájával, hatásával a meg nem állapodott bizonytalanságban hullámzó ifjú életet bizonyos határozott irányba tereli. Ő szította bennem a természet iránt való szeretet tüzét, ő fejlesztette palántává a madarak iránt való érdeklődésemnek azt a csíráját, mely 277 családi örökségként jött velem a világra. Tőle tanultam kitömní, ő vezetett be a szabadban való kirándulásokon a madárélet megfigyelésébe, ő tanított meg hogy kell kirándulásokon nemcsak nézni, hanem látni s a látottakból tanulságot szerezni ... Fászl volt az ornithológiában első mesterem s életpályámat ő döntötte el ... Kiváló egyéniség volt. Szerény, nem kereste a társaságot, az embereket, a hírt, a dicsőséget, még az elismerést sem. Egyszerű, kevéssel beérő, majdnem túlságosan szerény; ellensége a szereplésnek, a munkában azonban bámulatosan kitartó, csüggedhetetlen, szívós szorgalmat tanúsító; szigorú, de mindenkor igazságos; komoly és mégis jóízű, sőt humoros és kedélyes; a tudománynak – kivált a természetrajznak – lelkes híve és tanítója; kristálytisztá jellemű,

aranyos jó szívű, fenkölt gondolkodású; nemzetét és hazáját hűségesen szerető és szolgáló”, – ilyen volt Fászl István.

A felvétel eredetijét Knebel Ferenc fényképész készítette Szombathelyen (Repr. Adorján Attila)

**1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / ábján Lajos: Nyolc soproni esztendő ...
(Emlékezés Komor Géza születésének 80. évfordulójára)**

**278 Fábján Lajos: Nyolc soproni esztendő ...
(Emlékezés Komor Géza születésének 80. évfordulójára)**

A kies fekvésű Rákoshelyen, a Tánacsics Mihály út sarkán gyümölcsfákkal és dúsan burjánzó bokrokkal, virágokkal benőtt kerttől övezve csendesen húzódik meg az üvegtornácos ház.¹⁽¹⁰³⁾ Sarkán kőbe faragott

Madonna számlálja az idő múlását és emlékezik az évmilliókra, melyeket a távoli fertőrákosi domboldalban töltött mézskőbe zárva, amíg az alkotó vésője életet nem adott neki.[2\(104\)](#)

A tornácos ház egyik szobája még ma is romos. Itt az ostrom idején ágyúállás volt. A lakószobából jutunk a könyvtárba, a mennyezetig nyújtózó polcokon sűrű rendben sorakozó címkés, számozott könyvek, gondosan rendbentartott iratjegyzékek, mappák, kéziratkötegek; a fényes lapú íróasztal, rajta a kihegyezett írón, a toll, mind-mind Őróla beszélnek. Őt várta vissza a lánglelkű asszony, a szeretett feleség, aki közvetlenül az ostrom előtt a véres-fekete karácsony előestéjén még kézhezvette a szőnyi munkatáborból hozzá intézet sorokat: „Szívecskeim! Talán elér hozzátok ez a levél, [279](#)és így felhasználom az alkalmat, hogy boldog karácsonyi ünnepeket kívánjak nektek. Olyan boldog ünnepet, amilyen egymás nélkül csak lehet ebben a fenyőtlen és istenverte világban. Próbáljátok elfelejteni, hogy az idén minden csak festett lesz, nem lesz talán igazi hó sem, hamis lesz az ajándék, – hiszen a tavalyiakat kell majd elővenni, ha nem

akartok üres asztalon ünnepelni ... Az én szeretetem mindenkor ugyanaz és egyformán kell éreznetek ha együtt vagyunk vagy távol, ha bármilyen ruha van rajtam, ha ünnepet mutat a naptár vagy hétköznapot. Nálunk mindig karácsony volt és ez a gondolat örökké velem van. Ezt az árva ünnepet ez fogja elviselhetővé tenni. Mert mi együtt leszünk mégis! A mi összetartozásunk megbontására kevés száz diktátor!...”

Mintha látnoki erő kerítette volna hatalmába a levél íróját, amikor félő gyötrelmének hangot adva búcsúzik: „Édeseim, talán illene arra a furcsa esetre – ha valóráválik a félelmünk, – valami kis útravalót adni, de hát ezt egészen feleslegesnek tartom. A kis házban a család olyan gazdára van bízva, akinek mindig helyén volt a szíve, lelke, esze és az én tanácsaim legfeljebb az ő gondolatának ismétlése lehetne.”³⁽¹⁰⁵⁾

A m. kir. 102/211. szakképzettségi kiegészítő munkaszolgálatos század lerongyolódott, éhes, átfagyott, elgyötört munkaszolgálatosait Szőnyből karácsony előtt gyalogmenetben útbaindították az országhatár felé. Komor Géza munkaszolgálatost a szerető férjjet, apát hiába várták vissza a Rákoshegyen ...

Bárándy Júlia,⁴⁽¹⁰⁶⁾ a színházi világot a feleség és anya szerepére átváltó lángelelkű asszony pedig féltő gondossággal nevelte fel két kislányát és amióta egyedül maradt a kisházban, teljesen Neki, a felejthetetlennek, az Ő emlékének, írói munkássága alkotói hagyatéka megőrzésének szenteli életét.

Komor Géza kegyetlenül rövidre szabott életének gazdag alkotó munkásságára, soproni tevékenységére kíván utalni ez az emlékezés abból az alkalomból, hogy 1981-ben lenne 80 éves.

1901. július 4-én született Budapesten. Az irodalom, művészet szeretetét a szülői otthonban szívta magába. Apja, dr. Komor Gyula évtizedeken át a Vígszínház dramaturgja volt, maga is elismert író.⁵⁽¹⁰⁷⁾ Középiskoláit a Markó utcai gimnáziumban végezte. Gimnazista korában „A magyar fiúk” címmel lapot szerkesztett és terjesztett diáktársai körében.⁶⁽¹⁰⁸⁾ A Tanácsköztársaság kikiáltásának előestéjén tagja lett a Szocialista Középiskolai Diákok Országos Szövetségének. Amikor a munkáshatalom védelmére elhangzott a fegyverbe hívó szó, az Ifjúságunk Országos Szövetsége Úttörő Csapatái V.–VI. kerületi zászlóaljába,⁷⁽¹⁰⁹⁾ onnan pedig a 30-as dandár tüzipótlóosztályába vezetett az útja.⁸⁽¹¹⁰⁾

A tanács hatalom megdöntését követően Bécsbe emigrált, fizikai munkát végzett, házitanítószkodott, nagy-nagy szorgalommal diplomát szerzett a textilmérnöki karon. 1924-ben tért haza, de hosszú éveken át nem tudott elhelyezkedni, majd kőbányai gyárakban kiegészítő munkát végzett. Működésének újabb színtere volt az Orientália, a Vikár Testvérek Szőnyegipari Rt.

1928-ban került Sopronba, a volt Haas Fülöp és Fiai Szőnyeggyárba, ahol először mérnökként a vezérigazgató személyi titkára, majd igazgatóhelyettes volt. 1936. október 17-én búcsút vett a Lövérék aljától, Budapestre helyezték a cég vezérigazgatóságára igazgatói címmel.

²⁸⁰Nyolc soproni esztendő, sok-sok öröm, gyarapodó család. 1929-ben megnősült, két kislánya született. Ismerősök, barátok sokasága vette körül és itt volt maga a város, melyet teljesen a szívébe zárt, a magáénak érzett: „Sopron talán a legtöbbet nyújtó magyar vidéki város, ahol a csendes élet mellett is mindent meg lehet találni, ami az emberi életet széppé, sőt nemes értelemben vett széppé teheti. Aki fejedelmi igényekkel jön ide, nem fog kielégülést találni, de aki lelkében fejedelem, nem fog csalódní” – írta a Sopronvármegye 1934. január 14-i számában.

„Naplójegyzetek” című kéziratos összeállításában az 1930–1935-ös évek soproni eseményeinek érdekes kavalkádját adja: falragaszok, meghívók, autóbusz- és vasúti jegyek dzsungelében olvashatunk a „Soproni

írók és művészek asztaltársasága” összejöveteléről.⁹⁽¹¹¹⁾ „Amiről beszélnek” címmel állandó rovata volt a Soproni Hírlap-ban, írásai, tanulmányai jelentek meg a Hétfői Újság-ban, a Felsődunántúli Hétfői Újságban, a Sopronvármegyé-ben, a Soproni Notesz-ben.

Fáradhatatlan szorgalma, munkabírása, alkotókedve, kellemes lénye egyre több barátra lelt Sopron irodalmi életében. Rangot jelentettek sűrű egymásutánban megjelenő és részben soproni vonatkozású művei: Soproni történet,¹⁰⁽¹¹²⁾ Nincs semmi baj,¹¹⁽¹¹³⁾ Rubintos násfa,¹²⁽¹¹⁴⁾ Egy pofon története,¹³⁽¹¹⁵⁾ Hűség tűzön-vizen át,¹⁴⁽¹¹⁶⁾ Boldog véggel kezdődik,¹⁵⁽¹¹⁷⁾ Elsőosztályú nő.¹⁶⁽¹¹⁸⁾ Színdarabot is írt (társ szerzője Nowinszky Rezső hírlapíró) „Ónagysága szélhámós” címmel: a három felvonásos vígjátékot a Magyar Komédia Kamaraszínháza 1936. április 4-én mutatta be a Városi Színházban. Az 1936-ban megjelent „Irodalmi Magazin” irodalmi és kritikai szemlét bátor kezdeményezésként üdvözli Berecz Dezső „Induláskor” című bevezető írásában:

„»Hányadik már a pohár? ... Csak

Ötödik?

Teremt'ugyese! becsülettel

Működik.”«

Petőfi Sándornak ez a csepp bor nélkül készült gyönyörű bordala jut eszembe, amikor arról hallok, hogy Sopronban ismét új irodalmi folyóirat indul – írja – vajon hányadik már a Röttig Odó-féle Kultúra óta, amelyre minden soproni tollforgató ábrándozva tekint vissza? Ötödik, vagy tizenötödik, Isten tudja. Minden elindulást örömmel kell fogadnunk és a szerkesztőt is, a munkatársakat is, no meg a kiadót is azzal a reménységgel kell biztatnunk, hogy talán éppen most indult az a folyóirat amely nem akad meg a hatodik számnál (mert ez a kritikus) hanem él tovább és keményhangú megafonja lesz a soproni irodalomnak.”¹⁷⁽¹¹⁹⁾

Sajnos az Irodalmi Magazin is csak 5 számot élt meg.¹⁸⁽¹²⁰⁾ Amikor 1936 decemberében az utolsó szám megjelent, Komor Géza már Budapestre költözött, magával víve, örökre önmagába zárva az „Élet íze” folytatásokban megszakadt, befejezetlen regényét. „Tiszteletünk és szeretetünk jeléül a SOTEX munkásoktól Sopron, 1936. október 17” – emlékeztette a búcsúajándék¹⁹⁽¹²¹⁾ a soproniakra, akikre mindig szeretettel és szívesen gondolt **281** vissza. Pedig itt sem került el a sérelem. Nagy megtiszteltetés volt számára, amikor a Frankenburg Irodalmi Kör 1935. november 30-i rendezvényén Liszt Ferenc életéről „Négy miniatúr” című művével szerepelhetett. Közben a nürnbergi szelek egyre erőteljesebben fertőztek Magyarországon is, ahol jócskán akadtak ennek a gyilkos fuvallatnak kapu- és ablaknyitogatói. A Frankenburg Irodalmi Kör 1936. októberi tisztújító ülését követő sajtóvitában durván megbélyegezték és a múltó évek során Budapesten is egyre jobban éreznie kellett a kizsájtottságot.

Javarészen íróasztalának dolgozott, könyvtárának polcain ott sorakoznak kiadatlan regényei, novellái, 3127 aforizmájának gyűjteménye.²⁰⁽¹²²⁾ Bekapcsolódott a Gyóni Géza Irodalmi Társaság tevékenységébe, cikkei jelentek meg a Magyar Nemzet-ben, a Magyar Gondolat című tudományos és szépirodalmi folyóiratban,²¹⁽¹²³⁾ versei pódiumot kaptak a Magyar írók és zeneszerzők társasága irodalmi és zenedélutánjain.²²⁽¹²⁴⁾

Azután elérkezett az 1944-es esztendő. Március 29-e után sűrű egymásutánban jelentek meg a faji megkülönböztetésre vonatkozó rendeletek.

Komor Gézát először Kőbányára vezényelték fehérkarszalagoként munkaszolgálatra, onnan májusban Szódligetre, június 7-én Mosonmagyaróvárra a 102/9. szakképzettségi munkatáborba, a Márkus ipartelepi IV/3. századhoz irányították. Július 6-án került a szőnyi Olajművekhez, onnan küldte szinte nap mint nap leveleit szeretteihez.

Rákoshegyen a kis ház lakói számára eljött a felszabadulás napja, a szeretve várt apa, a férj azonban nem tért már vissza. Éveken át kerestették a Vöröskereszttel. Híre járt, hogy itt is, ott is látták, azután bizonyossá vált: milliókkal-együtt Ő is a fasizmus áldozata lett.

Őrá, a tisztaszívű emberre, Sopronban töltött nyolc esztendejének termékeny irodalmi működésére kíván emlékezni ez az írás azzal, hogy az irodalomtörténet figyelmét Komor Géza irodalmi hagyatéka rendszerezése, feldolgozása, megóvása terén jelentkező feladatokra is felhívja.²³⁽¹²⁵⁾

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

282 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. Band: Die Urkunden von 1301 bis 1327, mit Nachträgen von 1233 bis 1301. Wien–Köln–Graz, Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1979, XIV + 338 Seiten

Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. Band: Die Urkunden von 1301 bis 1327, mit Nachträgen von 1233 bis 1301. Wien–Köln–Graz, Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1979, XIV + 338 Seiten

A burgenlandi tartományi kormány megbízásából megjelenő nyugat-magyarországi okmánytár első és második kötetét e helyen elismerően bemutattam (SSz. 1956, 190; 1968, 283). A harmadik kötet nemcsak folytatja az előző kötetek megbízható és körültekintő munkáját, hanem még finomítja, tökéletesíti is. Az új kötet legnagyobb újdonsága 150, eddig kiadatlan oklevél közlése (a 424. számú, 1326-ból keltezett oklevél azonban nem kiadatlan, mert 1891-ben már megjelent Nagy Imre „Sopron vármegye története” c. oklevéltárának első kötetében, a 137. lapon, még hozzá a helyes keltezéssel, mivel az oklevélben említett Tóth János 1332–1337-ig volt kimutathatóan a vármegye alispánja). Az eddig kiadatlan oklevelekből értesülünk pl. Bogyoszló, azaz Sopronkeresztúr kőtemplomáról 1317-ben (182. sz.), valamint arról, hogy Kolb János comes, soproni polgár (akiről a régi Visz Kolbenhof/Kópháza nevét nyerte) ekkor kapja meg ezt a soproni várföldet (190. sz.). Haschendorf/Hasfalva (a régi magyar *Harsány) első 1317/18. évi adata (200. sz.). Csáford első, 1322. évi adata (266. sz.), a csornai konvent 1323. évi oklevelének rábaközi *i-ző* nyelvjárási adatai (*Ziridahel* 'Szerdahely', *Ziplach* 'Széplak' 293. sz.), *Igku* 'Szentkő', azaz Hegykő első népetimológiai adata 1325-ből (382. sz.), Röjtök első 1326/1466. évi adata (422. sz.), Pinnye első említése 1265 tájáról I (328. a. sz.), *Hidegséd* 'Hidegpatak', azaz Hidegség első népetimológiai és *i-ző* nyelvjárási

adata (*Hydegysg* 52. sz., hiányzik a névmutatóból!) stb. érzékeltetik, de nem merítik ki az eddig kiadatlan oklevelek nyújtotta új ismereteket.

A már kiadott okleveleknél számos esetben kiigazítja a korábbi közlések hibás olvasatait, értelmezéseit (5., 6., 31., 200., 438., II 418a. sz.), még saját korábbi közlését is (20. sz.). A 268. sz., eddig kiadatlan 1322. évi oklevél „*Pomog, quod Theotonico Chylgental dicitur*” adata megerősíti Moór Elemér (*Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*. Szeged, 1936, 43) véleményét, hogy a mai burgenlandi Zillingtal/Völgyfalu eredeti magyar neve *Pomogy*, ugyanúgy, mint a ma szintén burgenlandi Pamhagen/Pomogy falué. Az 1323. évi, 296. sz. oklevél nemcsak azért tanulságos, mert mint (valószínűleg) Nagymartoni Pál valamelyik birtokán készült, jelenleg egyik legrégebb magyarországi német oklevelünk (még régebbi egy 1319. évi pozsonyi), hanem azért is, mivel ebben is szerepel az Osl-nem Németi ágának névadó birtoka: „graf Petrein, graf Stephan, graf Deseu und graf Niclassen grafen von *Rosenveld*”; erre vö. 1324: „*Petrus filius Petri dicti Pethyz, Nicolaus filius Dominici, item Stephanus et Deseu filii Dionisii ac alii filii Andree de Nemethy in Rabakuz*” (326. sz.). *Rosenfeld* tehát Németi korabeli német neve volt (vö. még 1307/1649: „*Dominicus, Petter und Stephan graffen von Rosenfeld*” 60. sz.). Most olvasunk Pál fia Pál soproni íjkészítőről, aki 1324-ben a Sopronkeresztúr közelében, az Ikva mellett fekvő Tótsusuk soproni várföldet nyeri el a királytól hűsége szolgálataiért (334. sz.). Az első kötethez közölt pótlások között van az az 1264. évi, eddig kiadatlan oklevél, amely az akkor már nem élő Saul magister, soproni főesperest említi (I 451a. sz.).

A szükséges kritikai apparátus (regesza, lelőhely, eredetiség, pecsét, átírások, másolatok, kiadások, későbbi feljegyzések, stb.) igen gondos, lelkiismeretes munkáról tanúskodnak. ²⁸³Mégis néhány megjegyzést kell tennünk. A 245. sz., 1321. évi oklevél regesztájában „*Herr Konrad, genannt Wurzel*” szerepel: Házi Jenő hivatkozott kiadásában (*SoprOkl. I/1: 35*) is, a városi levéltárban őrzött eredetiben is azonban „*dominus Conradus...*, *dictus Marczel*” található. Az oklevéltár kiadója a soproni polgár *Wurzel* ragadványnevét a soproni johanniták 1303. évi oklevelének „*Chunradum qui Radix dicitur*” adata alapján állítja (28. sz.): ez a soproni polgárnak nyilván egy másik ragadványneve. A Borsa-nembeli, ill. a Ják-nembeli *Kopasz* a regesztákban is, a névmutatóban is következetesen *Kopoz* néven szerepel. A 359. sz. oklevél keltezésében szereplő „*castrum Zakan*” magyar hangtörténeti okokból sem Fertőfehéregyháza/Donnerskirchen (régén: *Csákány*), sem a Vas megyei Csákánydoroszló nem lehet. Még néhány javítás a névmutatóhoz: Schützen a. Gebirge nem 183, hanem 184; Wulfing nem 199, hanem 200. Az előző köteteknek igen hasznos kiegészítése volt a latin, magyar, német szójegyzék. Ez most sajnos hiányzik, holott a közölt oklevelek számos szó- és tárgytörténeti tanulságot rejtenek, amelynek latin, magyar vagy német terminológiája a kutató számára fontos lehet. Pl. *tributum* Wort *vocatum* 200. sz.; *dos in lingua Theotonica* morgungob *dicto* 368. sz. stb.

Mindezek ellenére a kutatók hálásak lehetnek a szerzőnek kiváló munkájáért és csak azt kívánhatják, hogy további kötetek következzenek minél előbb.

Mollay Károly

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Studia Judaica Austriaca. Im Auftrag des Vereins „Österreichisches Jüdisches Museum in Eisenstadt” herausgegeben von Univ. Prof. Dr. Kurt Schubert. Wien–Eisenstadt, Verlag Herold–Edition Roetzer, I–VII. 1974–1980

Studia Judaica Austriaca. Im Auftrag des Vereins „Österreichisches Jüdisches

**Museum in Eisenstadt” herausgegeben von Univ. Prof. Dr. Kurt Schubert.
Wien–Eisenstadt, Verlag Herold–Edition Roetzer, I–VII.
1974–1980**

A kismartoni Osztrák Zsidómúzeum kötetlen terjedelmű könyvsorozata ugyan címe szerint elsősorban az ausztriai zsidóság történetével foglalkozik, azonban a burgenlandi vonatkozásokon kívül a szorosan vett magyarországi vonatkozások miatt idehaza is figyelmet érdemel. A tematikus kötetek egy-egy kérdéskörrel, irodalmával, esetleg azzal kapcsolatos kiállítással ismertetik meg az olvasót. Így mindjárt az első kötet a zsidók részvételét az 1848. évi bécsi forradalomban; ebből is a kötet elején található dokumentációt emelem ki: Kossuth Lajos 1848. márc. 13-i, németre fordított beszédének röplapját, a Pozsonyból származó Biedermann Mihály Lázár (1769–1843) bankár szerepét, a bajai származású Beck Károly Izidor (1817–1879) írói munkásságát, a budai származású neves orvos, Dr. Fischhof (1816–1893) tevékenységét, a soproni tevékenységéből ismert Goldmark Károly zeneszerző orvos-féltestvérének, Dr. Goldmark Józsefnek forradalmi és tudományos eredményeit, az 1827-ben Győrben született republikánus újságíró, Buchheim Adolfot, a lovasberényi származású neves író, Saphir Móríc Gottlieb (1795–1858), valamint a pozsonyi zsidók 1848. évi üldözését. A második kötet két ókori zsinagóga (i. sz. 245–256: Dura Europos/Szíria; VI. sz. Beth Alpha Izrael) feltárását, a zsidóság ókori művészetét tárgyalja. A harmadik a magyarországi zsidósággal foglalkozik, még pedig az 1001–1780 közti zsidótörvényekkel, a zsidók 1780–1914 közti helyzetével és a zsidók asszimilációjával, emancipációjával a XIX. század közepén. A negyedik kötet a kelet-európai zsidóság irodalmát és nyelvét (jiddis) mutatja be, ami minket azért is érdekelhet, mivel a nyugati és a keleti jiddis nyelvjárás közti határ Magyarországon húzódik. Az ötödik kötet egyrészt ismerteti a zsidóság sárgacsillag-viselésének történetét 1914-től, másrészt az ausztriai zsidóság összefoglaló történetét a kezdetektől 1945-ig, a hatodik pedig külön a bécsi zsidóságét 1826–1976-ig. A hetedik pedig az 1980. évi Mária Terézia-kiállítás Schönbrunn. Halbturn/Féltorony és a II. József-kiállítás Stift Melk kapcsán, ugyancsak kiállítás keretében, az ausztriai zsidóság helyzetét a két uralkodó idején.

Mollay Károly

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 239 I. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 88.)

284 Ladányi Andor: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 239 I. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 88.)

A szerző a legújabbkori magyarországi főiskolai oktatás történetének speciálistája, ezzel a tárgykörről foglalkozott sikerrel megvédett kandidátusi értekezése is („A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében.”). Fenti értekezését még kéziratban Hiller István is fölhasználta „A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között” c. könyvében (recenziója: SSz. 1975, 371 és Századok 1976, 989–990). Ladányi tanulmányát az időközben megjelent irodalom figyelembevételével átdolgozta.

A történelmi Magyarországon az első világháború végén négy magyar tannyelvű tudományegyetem

működött, ötödik volt a horvát tannyelvű zágrábi tudományegyetem. Ezekhez jött még a budapesti műszaki egyetem és számos főiskola, köztük a minket legjobban érdeklő selmecebányai (később soproni) bányászati és erdészeti akadémia. Az első világháborút követő két forradalom bukása után a magyar állam megtartotta mind a négy tudományegyetemet, köztük a Budapestre menekült pozsonyit és kolozsvárit is, amelyek aztán Pécssett, illetve Szegeden találtak új otthont.

A szerző munkáját megnehezítette az, hogy a tudományegyetemi zászlóalj iratanyaga teljesen, a műegyetemi zászlóalj pedig túlnyomórészt megsemmisült, ezért ebben a részben visszaemlékezésekre és sajtóanyagra kellett támaszkodnia. Külön figyelmet érdemel könyvében az egyetemi ifjúsági szervezetek és a numerus clausus keletkezésének a története. (A románok okultak ennek a kellemetlen nemzetközi visszhangján: az ő „numerus valachicus”-uk a harmincas években nem irányult kizárólag a zsidók ellen.) A menekült főiskolások szervezetei közül ebben az időszakban csak a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének volt említésreméltó szerepe. Szervezkedni tudtak a zsidó vallású hallgatók is, helyzetük természetesen az akkori erős antiszemita hangulat miatt nagyon viszontagságos volt. A haladó diákmozgalmak szervezkedési kísérleteit a szerző nyilván terjedelmi okok miatt nem dolgozta be az értekezésébe, csak utalt idevonatkozó, már megjelent dolgozatára.

Figyelemreméltó adalék a Nyugat-Dunántúl történetéhez a „Mozgalmas ősz” c. fejezet, amelyben a főiskolás diákság szereplését ismerteti a nyugat-magyarországi felkelésben, a budaörsi csatában és a soproni népszavazás idején. Nem értek egyet viszont a szerző azon megállapításával, hogy a német lakosság hangulata a népszavazási területen a szabadcsapatok fokozódó garázdálkodása miatt romlott volna meg. Ilyen jelentést én nem találtam, még a Budaházy-felkelőkre sem volt panasz soproni tartózkodásuk idején. Nyilván elkerülte figyelmét, hogy a soproni németek hangulatváltozására vonatkozó okmányt már közzétettem (SSz. 1977, 81–87) és a népszavazási területen kívül, Burgenlandban történt fosztogatásokkal is foglalkozó Prónay–Ranzenberger pör történetét is publikáltam (SSz. 1978, 23–40).

Függetlenül ettől a részletkérdéstől Ladányi ki tudta deríteni: hogyan és miért lett az egyetemi ifjúság – illetve jó része – az ellenforradalom bázisa. A Gömbös-csoport valóban nagy befolyással rendelkezett köztük, Sopronban azonban kevésbé érvényesült.

Fogarassy László

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kiss Jenő: A cipésmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban. Budapest, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1981, 69 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 5)

285 Kiss Jenő: A cipésmesterség szakszókincse a rábaközi Mihályiban. Budapest, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1981, 69 lap (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 5)

Az átalakuló vagy éppen kihalófélben lévő mesterségek szakszókincsének, műveleteinek összegyűjtése, leírása a nyelvészeti tanulságokon kívül néprajzi és művelődéstörténeti tanulságokkal is szolgál. Az ELTE fenti tanszéke és a MTA Nyelvtudományi Intézete Hajdú Mihály szerkesztésében 1980-ban ezért indította el a csoportnyelvi dolgozatok kiadását, hogy a kutatásnak ezt a meglehetősen elhanyagolt területét is

művelje. Ugyanezért a kutatásnak ki kell terjeszkednie a német és a horvát nemzetiség nyelvére is. A németséggel kapcsolatban utalok a halászok, gyertyamártók és a kenderfeldolgozás már hozzáférhető feldolgozására (vö. SSz. 1977, 375–376).

Kiss Jenő mihályi tanulmányai már több ízben szerepeltek folyóiratunkban. Jelenlegi adatközlésének ipartörténeti tanulsága, hogy a szerző nagyapja Bécsben dolgozott (1890–1895), 1897 óta mesterként Mihályiban; apja itt és Budapesten tanulta mesterségét, Sopronban lett mester. A szerző-unoka tehát két nemzedék mesterségbeli tapasztalatait dolgozza fel. Mesterségeink szakszókincsére ipartörténeti okokból általában jellemző, hogy a szakszók tekintélyes része német eredetű (*stükmász, trejpfiszli* stb.). Kiss Jenő közli a cipésmesterséggel kapcsolatos hiedelmeket és szokásokat is.

Mollay Károly

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Zsolt Róbert: Kirándulók könyve. (Minerva. Családi könyvek.) Budapest, 1976, 68 l. + 10 tábla

Zsolt Róbert: Kirándulók könyve. (Minerva. Családi könyvek.) Budapest, 1976, 68 l. + 10 tábla

A könyvkereskedelem legutóbbi akciója során féláron került a boltokba ez a munka, amely eredetileg – alighanem túlbecsülve az érdeklődést – 30 000 példányban jelent meg. Újabb kiadása nem valószínű, mégis érdemes foglalkozni vele, egyrészt azok érdekében, akik 10 Ft-ért vagy még olcsóbban jutnak majd hozzá, másrészt a jövő helytörténetíróira is gondolva.

A különben becsülendő céllal, érdekesen megírt és vonzó kiállítású munka 53. lapján találunk soproni vonatkozású adatokat. A szerző itt – a Kőszegi és a Soproni hegységet egy kalap alá véve – megjegyzi, hogy az országban ezen a területen van a legtöbb csapadék, évente több mint 1000 milliméter, az évi középhőmérséklet „viszont” 8,5 fok. Ezzel szemben a soproni Május 1. téri időjelző házikóban közzétett hivatalos adatok: 700–750 milliméter, illetve 9,8 fok. Sopronban természetesen. Mert Kőszeg kissé más, s Szentgotthárd még inkább (Zsolt adatai ezekre vonatkozathatók, s a Panoráma kiadó Magyarország c. útikönyvének sommás adataiban bukkanhatunk rá eredetükre).

A továbbiakban őshonosnak mondja a szerző a lucfenyőt, holott az múlt századi betelepítés (a szláv eredetű *luc* a régiségben 'erdei fenyő' jelentésű), s uralkodó fafajtának a bükköt, amit sajnos nem írhatunk alá. A legnagyobb baj azonban a hegyeinkkel van. „A Soproni-hegység legmagasabb csúcsa az 559 méteres Magas-Bérc és a nyolc 286 méterrel alacsonyabb Asztalfő.” Szerintünk a „csúcs” kifejezés kissé erős, azonkívül mindkettő emlegetése – gyakorlati kézikönyvről lévén szó – teljesen felesleges. Helyettük inkább a Várhelynek kellett volna legalább egy mondatot szentelni. Az előbb idézettek folytatása a következő megállapítás: „Közvetlenül a város felett a Nándormagaslat 410 méteres, kicsit távolabb az Ultra 487 méteres.” Az első a valóságban 303, illetve Alomhegynek nevezett része 313 m, s az utóbbi még a gyakorlott turista számára se „kicsit távolabb” lévő úticél, hiszen Sopron-Kertváros szélétől is még egy óra járásnyira van. A Károly-magaslat és a tévétorony a helyén van, de még csak következtetni sem lehet arra, hogyan változott át Dalos-hegyünk Dallos-hegyre.

Mindent mégsem lehet a nyomda ördögére fogni.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Rosnak Hans, (red.): Die Stadt Oberpullendorf. Graz, 1979, 236 lap + 76. (részben színes) kép.

Rosnak Hans, (red.): Die Stadt Oberpullendorf. Graz, 1979, 236 lap + 76. (részben színes) kép.

Az albumszerű kötetet a legfiatalabb osztrák kisváros, Felsőpulya, városi rangra emelésének és 750 éves fennállásának jubileuma alkalmából adta ki a város vezetősége. A műnek számos magyar vonatkozása van, így már csak ezért is figyelmet érdemel. Az ausztriai magyarság után érdeklődők zöme úgy tudja, hogy a szomszédos Burgenlandban csak Felsőórsött (Oberwart) és környékén három faluban élnek magyarok, jöllehet Felsőpulyának és a vele összeépült Középpulyának, a másik nyelvszigetnek közel azonos számú magyar lakosa van még ma is. Elsősorban a soproniak érdeklődésére számíthat ez a kötet, hiszen Felsőpulya 1921-ig a régi Sopron vármegye egyik járásának székhelye volt.

Már a kötet külső megjelenéséből is látszik, hogy anyagát lelkes és gondos munkát végző szerkesztőgárda állította össze. A burgenlandi kiadványok közt egyedülállóan a kötetben rövid magyar nyelvű összefoglaló is található.

Bevezetőként Lakatos Alfonz tárgyalja a korábban különálló két község, Felsőpulya (Oberpullendorf) és Középpulya (Mittelpullendorf) történetét a történelemelőtti időktől kezdve, folytatva a gyepük védelmére létesített szabad, később nemesi rangra emelt magyar határörtelepülés viharos századaival, a Habsburg időkkel, majd a regionális vezetőszerp kialakulásával, a nagyközséggé, később a járási székhellyé válást (1858) követő évtizedekkel. Az első világháborús éveket és az 1921-es felkelőharcokat csak röviden említi.

Sokkal részletesebben ismerteti a munka az Ausztriához csatolást (1921) követő évek, valamint a német megszállás, a második világháború, majd az ismét önállóvá válás óta eltelt évek történetét.

Jó fényképek tanúskodnak a város területén előkerült régészeti leletekről, valamint a kelta és rómaiakori vasércbányászat és vaskohászat nyomairól. A környékbeli erdőkben található, eddig regisztrált 16 000 primitív vasércfejtési üreg (a lakosság szerint *pinga*), még a hazai bányászati és kohászat-történeti kutatók előtt is alig ismert.

A magyar–német vegyeslakosságú Felsőpulyát és a szinte még ma is színmagyar lakosságú Középpulyát 1958-ban egyesítették. Az egyesülésből kimaradt a kissé távolabb, délre fekvő, zömében horvát lakosságú Alsópulya (Unterpullendorf).

Az egyháztörténeti fejezet után a környék archaeológiáját, geológiáját, biológiáját, botanikáját tárgyalják. Ezt követi a város mai életének részletes bemutatása. Ezeknek a fejezeteknek a szerzői hangsúlyozzák a városnak a 23 környékbeli községet irányító szerepét és az igen fejlett iskolaügyet. Az általános iskolákon kívül három középiskola [287](#)(az egyik zenei tagozatú), legújabban egy kereskedelmi iskola is működik a városban. A környékről bejáró diákok száma 1000 felett van. Felsőpulya tehát igazi iskolaváros.

A kötet zárófejezetében a városnak a közeljövőre vonatkozó terveit vázolják. Érdeemes erre felfigyelni. Az iskolaváros szerepén túl kiemelik a „kultúrurizmus” elősegítésére vonatkozó terveket. Főleg a zenei életet

szándékoznak fejleszteni, hivatkozva Liszt Ferenc közeli születési helyére, Doborjánra. A zenekultúra alapjait a zenetagozatú gimnáziummal és a városban működő, már eddig is sok sikert felmutató középburgenlandi tanárkórossal és zenekarral már megvetették. A gazdasági élet fejlesztését szolgálja a már megindult ipartelepítés, a mezőgazdaságban főleg a szőlő- és kertgazdaság hagyományos fejlesztésére a környék kiválóan alkalmas.

Elismerésre méltó, hogy a mindössze alig 3000 lakosú kisvárosban pezsgő kulturális élet folyik. Hozzáértéssel és lelkesedéssel gondozzák műemlékeiket, pl. a kerületi mezőgazdasági iskolának otthont adó volt Rohonczy kastélyt (a báró Rohonczy család kiemelkedő szerepet vitt 1921 előtt a nagyközség életében), továbbá a régi középületeket, templomokat, iskolákat. A város jelenét ismertető fejezetből kiderül, hogy az utóbbi években létesült jónéhány új középület is, felépítették a mintaszerű kerületi kórházat, a sportkombinátot, az uszodát. Jó külső és belső esztétikai megoldásával kitűnik egy modern építésű templom. Rendezték a városközpontot, korszerűsítették az üzleteket és a városképbe harmonikusan sikerült beilleszteni a néhány éve épült, 4–6 emeletes lakóépületeket is. Hogy a kisváros harmonikus képének kialakítása végülis milyen jól sikerült, összehasonlítva a jóval nagyobb lakosságú Kapuvárral vagy Csornával, azt elsősorban az tudja megítélni, akinek alkalma nyílt, ha csak rövid időre is, a város megtekintésére.

Óvári Antal

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Fogarassy László írja: A velencei egyezmény általam közzétett fordításában a SSz. 1981, 160. lapjának 11. bekezdése helyesen így hangzik: „A fentiekben megegyezve, Ausztria és Magyarország teljhatalmú megbízottai kötelezik magukat, *hogy minden befolyásukat latba vetik*, hogy a fenti határozmányok mind a két ország alkotmányos törvényeinek megfelelően érvényesüljenek”. A csak itt kiemelt öt szó az én hibámból maradt ki az eredeti közlésből.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Baumann József, ny. igazgató, Sopron, Lenkey u. 6.

Hencz József, a MSZMP soproni Városi Bizottságának első titkára

Dr. Mollay Károly, egy. tanár, Budapest, ELTE Német Tanszék

Garád Róbert, mérnök, Sopron

Dr. Berecz Dezső, író, Sopron, Kisfaludy u. 8.

Dr. Faragó Sándor, múzeumigazgató, Kapuvár, Rábaközi Múzeum

Csaba József, ornitológus, Csákánydoroszló

Fábján Lajos, a Közép-Dunavidéki Intéző Bizottság főtitkára, Sopron, Kellner S. u. 7.

Dr. Fogarassy László, könyvtáros, ČS 811 00 Bratislava-Petržalka, Iskerníková 17.

Hárs József, statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Óvári Antal, kohómérnök, a „Kohászat” főszerkesztője, 1113 Budapest, Dávid F. u. 1/a.

1981. XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

288 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Baurnann, Josef: Geschichte des Ödenburger Gaswerkes (1865–1978) III. Teil

Hencz, Josef: Richtlinien für die perspektivische Entwicklung der Stadt Ödenburg (1981–1995)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mollay, Karl: Über die Erklärung der geographischen Namen des Ödenburger Komitates

Kleine Mitteilungen

Garád, Robert: Aus der Vergangenheit des Seglerlebens am Neusiedlersee

Berecz, Desider: Grosse ungarische Schauspieler als Debutanten in Ödenburg

Kulturelles Leben in Ödenburg

Faragó, Alexander: Das zweite Jahrzehnt des Raabauer Museums in Kapuvár (1971–1980)

Nekrologe

Csaba, Josef: Der Ödenburger Ornithologe Stefan Fászl (1838–1900)

Fábján, Ludwig: Acht Jahre in Ödenburg ... (Erinnerung an den Schriftsteller Geisa Komor zur 80. Wiederkehr seines Geburtstages)

Bücherschau

Mollay, Karl: Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. Band: Die Urkunden von 1301 bis 1327, mit Nachträgen von 1233 bis 1301. Wien–Köln–Graz, 1979

Mollay, Karl: Studia Judaica Austriaca. Band I–VII. Wien–Eisenstadt, 1974–1980

Mollay, Karl: Kiss, Jenő: Der Fachwortschatz des Schusterhandwerks in Mihályi (Raabau). Budapest, 1981 (ung.)

Fogarassy, Ladislaus: Ladányi, Andreas: Die Universitätsjugend in den ersten Jahren der Konterrevolution (1919–1921). Budapest, 1979 (ung.)

Hárs, Josef: Zsolt, Robert: Ein Buch für Ausflügler. Budapest, 1976 (ung.)

Óvári, Anton: Rosnak, Hans (red.): Die Stadt Oberpullendorf. Graz, 1979

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A tervek egy példánya megvan a soproni Tervező Iroda rajztárában. Vö. még Amberg Ernő: A soproni Tervező Iroda első húsz éve (1948–1968). SSz. 1979, 321–335.

2 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Schneider Vilmos: A Soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület 60 éves története. Sopron, 1926

3 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. (Sopron város): Gázgyári főkönyvek

4 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi-naplóból idézett részeket vö. Csenár János: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása. SSz. 1968, 172–176.

5 (Megjegyzés - Popup)

Az írás egy része az MSZMP Sopron városi Bizottsága által 1981. május 5-én tárgyalta és elfogadott jelentés alapján készült.

6 (Megjegyzés - Popup)

Bergmann Pál: Sopron városfejlesztési terve. SSz. 1939, 211–231; Sopron városrendezésének kérdései. SSz 1940, 74–93.

7 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Sopron város fejlesztési programjáról. SSz. 1957, 161–187.

8 (Megjegyzés - Popup)

A tervet Sopron város tanácsa még nem hagyta jóvá.

9 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Meršić, Martin: Baugarten im Burgenland. Wien, 1963, 104. Baumgarten horvátul *Pajngert*.

10 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl.=Házi Jenő: Sopron sz.kir. város története. Sopron, 1921–1943.

11 (Megjegyzés - Popup)

Moór, Elemér: (Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936, 267.) ugyan azt állítja, hogy a falu nevében vagy az *Ikva* név német megfelelője vagy a német *Eiche* 'tölgyfa' szó van meg. Az utóbbi azonban 1199-ben (és még sokáig azután) csak *eich* volt (vö. Lexer, Matthias: Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Leipzig, 1872; Weigand, Fr. L. K.–Hirt, Heretan: Deutsches

Wörterbuch. Giessen, 1909–1910). Az 1199. évi *Eyche* adat azt igazolja, hogy az eredeti német hosszan ejtett *i* hang diftongizálódása, amely Nyugat-Magyarországon a XII. század közepén megindult (vö. 1153: *Heulichin* < *hovelin* 'Höflein; Hőflány', l. alább), a XII. század végére befejeződött.

12 (Megjegyzés - Popup)

Gb.=Grundbuch. GySmL. 2. sz. (Sopron város): Lad. IX et J nr. 2. A Szt. Lénárd domb a mai Kurucdombbal azonos. Deccard János Kristóf (1686–1764) soproni polihisztor „*Succinta Comitatus Semproniensis*” című kéziratos munkájában a *Tasche* nyelvjárási változat található (vö. Németh Sámuel: SSz. 1943, 148–149).

13 (Megjegyzés - Popup)

Balf, a Sopron utáni első falu ugyanis a város földesurasága alá tartozott.

14 (Megjegyzés - Popup)

Gyakorlatilag tehát Süttörig.

15 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. Keszei Dénes: A nagycenki vámszedés 600 éves története. SSz. 1980, 328–331; Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976.

16 (Megjegyzés - Popup)

GedB.=Gedenkbuch 239. GySmL. 2. sz. (Sopron város): Lad. IX et J nr. 2 et nb. A soproniak megbízottai Gyalókai Cene Márton (*Czena Marta*) és Visi Mihály (*Vischj Michel*) nemesek, tanúi pedig Cenkről Kelemen (*Geleman*), Péter, Bertalan (*Bartlma*), János (*Jänusch*), Kis Jakab (*Khuss Jacob*), János mester, Demeter István (*Ystvan*), Jankó Tamás (*Jänngko Thomas*) és Tót Ferenc (*Tod Frenntz*) jobbágyok. Peresztegről (*Perestagen*) Molnár György (*Mollner Görgl*), Lencsés László (*Lenntzess Lasla*) és Antal János (*Anntl Jänusch*) jobbágyok. Széplakról (*Schrippen*), Hegykőről (*Heiligenstain*) és Homokról (*Hamagkhen*) két vagy négy tanu megjelenését ígérték, nevüket azonban forrásunk (GedB. 391/a) nem közli. Kanizsai László megbízottai Csornai Bálint (*Czärna Wälind*) udvarmester (*hofmaister*) és kapitány (*veldhaubtman*), Kökcse (*Götze*) N. udvarbíró (*hofrichter*), az említett Pinneyei Antal, két királyi ember (*lanndrichter*), még pedig Cseke László (*Zschege Lasla*) és Andreás (*Andriasch*) N. nemesek, tanui pedig a győri püspök cenki zsellérei (*hindersässn*). Ezek az adatok nemcsak helytörténeti szempontból, hanem névtudományi szempontból is tanulságosak, valamint magyar nyelvi elemek soproni német feljegyzésének, a két nyelv érintkezése szempontjából is. (A Kanizsai-birtokok térképe Belitzky Jánosnak a 20. jegyzetben idézett műve után).

17 (Megjegyzés - Popup)

Utóbb templomának patrociniuma (Szt. András) után *Klein-Andrä*. Ezzel szemben *Gross-Andrä* Fertőendréd német neve (vö. a 16. jegyzetet).

18 (Megjegyzés - Popup)

A mai napig *Schlippergasse*. Széplak jelentőségének megszűntével magyarul a Sopron után következő első

faluról *Balfi utca* (vö. Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg und der dazu gehörigen Vorstädte. Oedenburg, 1869, 38).

19 (Megjegyzés - Popup)

Széplak/Schrippen problémájára vö. Házi Jenő: SSz. 1957, 97–98. Csányi János német nyelvű soproni krónikájában 1704-ben csak a magyar nevet használja, nem használja a *Schrippen* nevet (TörtTár. 1858, 197), a Ritter-krónika azonban igen (Paúr, Iwan: Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik. Oedenburg, 1874, 53).

20 (Megjegyzés - Popup)

Hasfalva kikövetkeztetett magyar **Harsány* nevére vö. Reuter Camillo: SSz. 1968, 278–280. A *Harsány* helynevek (Baranya, Békés, Borsod m.) a *hárs* fanév kicsnyítő *harsány* változatából keletkeztek Kiss Lajos munkája szerint.

21 (Megjegyzés - Popup)

A német név problematikájára vö. Mollay: Acta Linguistica 1961, 72.

22 (Megjegyzés - Popup)

SoprVmOkl. = Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1889–1891.

23 (Megjegyzés - Popup)

Utóbb népetimológiával *Mon(d)schein*.

24 (Megjegyzés - Popup)

Amikor *Kisendréd* véglegesen *Petőháza* lett, Hidegséd német *Kaltenbrunn* nevét Szt. András-patrociniuma után akkor válthatta fel a *Klein-Andrä* név (vö. a 9. jegyzetet). Endréd német neve ennek megfelelően *Gross-Andrä* lett.

25 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SSz. 1973, 94. Kapuvár középkori német nevét Alfred Ratz „fedezte fel” (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 35. Eisenstadt, 1966, 446–514). Az 1400. évi adat feljegyzése azzal függ össze, hogy a soproni tanács Schmuckenpfennig János polgármestert május 9-én Harka (ma: Magyarfalva) és az említett Küllő birtokának megszerzéséért Csornára és Kapuvárra küldte az ott időző Zsigmond királyhoz, aki ez ügyben május 12-én Csornán oklevelet is adott ki (vö. SoprOkl. I/1: 265).

26 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Weigl, Heinrich: Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Wien, 1964–1975.

27 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kranzmayer, Eberhard–Bürger, Karl: Burgenländisches Siedlungsnamenbuch. Eisenstadt, 1957; Kronsteiner, Otto: Wörterbuch der Gewässernamen von Österreich. Wien, 1971.

28 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye története. Bp., 1938, 255.

29 (Megjegyzés - Popup)

Hövejnél a hideg vízű Bereg patak kavicssteknőben folyik, Csapod és Gyórá között a határ a hőtől hamar kiszűl, amint ezt az 1597. évi urbárium is igazolja: „De az reteknek csak akkor vehetni hasznokat, mikor essős idő jár, Aszszaly időben Nem” (Országos levéltár: Urbaria et Conscriptioes 12/42). A Bereg patak itt *Laz Bereg vize* (Katona Imre szíves közlése). Az ómagyar *láz* jelentése 'rét'.

30 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még 1305–1308: *Raebnitz*, „*Raebenz den phlum*” (Gombos, Albinus: *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. Budapestini, 1937–1938, 1810). A keletkezésre vö. Kranzmayer, Eberhard: *Die steirische Reimchronik und ihre Sprache*. Wien, 1950, 21. Moór (i. m. 111) 1185-ből idézi az első adatot. Ez azonban nem a Répcére vonatkozik (vö. Zahn, Joseph: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*. Graz, 1875–1903, I, 627). Ezen még túltesz Kranzmayer–Bürger munkája (i. m. 128), ahol ez a téves adat a ma burgenlandi *Ober-* és *Unterrabnitz* falunév első adataként szerepel.

31 (Megjegyzés - Popup)

A középkori Répcfő falut Csánki Dezső (Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897, 111, 627) azonosította Schwendgraben faluval, amit Moór (i. m. 83) már 1936-ban kétségbe vont, de nem cáfolta meg. A Répcfő=Rámóc azonosítás azonban bizonyítható ugyanannak a nemesnek a nevével; vö. 1402/1413: „*Johannes filius Penklini de Rebnich*”; 1438: „*Peunkel de Repczefew*” (SoprOkl. I/1: 269; SoprVmOkl. 2: 284), de azzal is, hogy Schwendgraben falu nem osztódott (Alsó-, Felső-). Hasonló hivatalos névadás történt 1950-ben, amikor a középkorban Iván, Nemesládony és Sajtoskál között létezett Fertőd (1234: *Ferteud* UB. 1: 159), majd elpusztult falu nevét Eszterházára (1772-) vitték át. 1947-ben változtatták meg a honfoglalás kori *Harka* nevet *Magyarfalvá*-ra, az azóta eltelt egy nemzedéknyi idő alatt az eredeti helynevet csak az idős nemzedék őrzi.

32 (Megjegyzés - Popup)

Az összeírás Györffy György (István király és műve. Bp., 1977, 495) szerint lényegében nem későbbi hamisítvány.

33 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei. In: Deér József–Gáldi László: *Magyarok és románok*. Bp., 1943, I, 208.

34 (Megjegyzés - Popup)

Paur Iván kiadásában az idézett helyen sajtóhibából *Wasser* áll, de Paur Iván jegyzetben utal a Hanságra; a Csányi-kronika kéziratában (Országos Széchényi Könyvtár: Fol. Germ. 346) azonban a megfelelő helyen *Wassen* található.

35 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Lajos a *Csapod* névre – kérdőjellel ugyan – idéz egy 1181. évi *Sopudh* adatot; idéz továbbá egy 1217. évi *Chupud* adatot. Az első egy pécsi hospes nevében fordul elő (Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 1923, 130. sz.), a másik adat forrása nem található (vö. még Magyar Nyelvőr, 1879, 484).

36 (Megjegyzés - Popup)

Sopron várossá emelésével (1277) a babotiai várszolgálat megszűnt, a kapu *Szélmalom kapu* (1513: *Windmulerthor* GySmL. 2. sz. Bürgerbüchl 202), majd *Bécsi kapu* lett. J. Papp Zsuzsanna ötlete (Névtani Értesítő, 1981, 57) a *Babot* név magyarozatára (<*babut* 'búbos banka') még megvizsgálandó.

37 (Megjegyzés - Popup)

1773-ban már csak *Kis-* és *Nagygeresd*, 1928-tól csak *Nagygeresd* van, amely 1950 óta Vas megyéhez tartozik.

38 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

39 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

40 (Megjegyzés - Popup)

Csak a XVII. századtól kezdve fordul elő a *Kapuvár* elnevezés is (1651: Buzás i. m. 1:247), de a helyi használatban a mai napig a *Kapu* járja.

41 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti helynév ('szent kő', azaz pogány áldozati kő) jelentését a XIV. században már nem értették, ezért un. népetimológiával „érthetővé” tették (első adat 1325: *Heugku* UB. 3: 209). A falu német *Heiligenstein* neve (1419: „zu dem *Heiligen Stain*” SoprOkl. I/2: 166) azt bizonyítja, hogy a németesség akkor fordította a magyarból, amikor a magyar név eredeti jelentését még ismerték, azaz legkésőbb a XIII. században.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az utóbbi az Ikva melletti (*iuxta aquam Icoa*) templomáról már 1346-ban (Sopron) *Keresztúr*. Vö. a 43. jegyzetet.

43 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

44 (Megjegyzés - Popup)

Vö. *Dánielcenk* (1326/27), *Gödörccenk* (1359), *Kiscenk* (1360). A *Nagyccenk* név 1657-ben tűnik fel (Buzási i. m. 2: 7).

45 (Megjegyzés - Popup)

Az UB. 3: 359. sz. alatt közöl egy 1325. évi oklevelet, amelyet *iuxta castrum Zakan* írtak. Ez a *Zakan* azonban hangtörténeti okokból sem a Sopron, sem a Vas vármegyei *Csákány*-nyal nem azonosítható. Hangtörténeti alapon csak *Száka*>*Szákány* birtok (Csánki i. m. 3:629) vagy *Szakony*, esetleg *Zagersdorf* jöhetne számításba. E helyeken viszont várról nem tudunk.

46 (Megjegyzés - Popup)

Az első 1696-ban már *Bősárkány* (Buzás i. m. 1: 13), a második pedig 1773-ban *Szilsárkány*.

47 (Megjegyzés - Popup)

1392-ben már *Alsó-* és *Felsőszakony* van, amelyeket 1928-ban ismét egyesítettek.

48 (Megjegyzés - Popup)

Már 1280-ban *Vadosfalva*, 1409-ben *Vadosülése*, 1701-ben *Vadosfa*.

49 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

50 (Megjegyzés - Popup)

Személyes közlés alapján az azonosítást elfogadta Geosits, Stefan: 700 Jahre St. Jakobkirche und Pfarre Klingebach. Wien, 1976.

51 (Megjegyzés - Popup)

A szolgálonépek rendszerére vö. Györffy: István király 426–436.

52 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

53 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Györffy i. m. 205, 426–7, 183; Mollay i. m. Kiss Lajos – aligha helyesen – személynévi eredetűeknek tartja e helyneveket.

54 (Megjegyzés - Popup)

A falu *Bogyoszló* neve egy ideig még élt sőt, a szomszédos Küllő falut 1429-ben *Kisbogyoszló* néven is emlegetik.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az utóbbi lesz *Tótkeresztúr* (1786), majd *Magyarkeresztúr* (1907); az előbbi 1773-ban *Németkeresztúr*, 1905–1911-től *Sopronkeresztúr*.

56 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Érszegi, Géza: Die Entstehung der Wart. In: Triber, Ladislaus (red.): Die Obere Wart. Oberwart. 1977, 123–124; Mollay: SSz. 1978, 94.

57 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Diefenbach, Laurentius: Glossarium Latingi-Germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti, 1857, *Sabina* alatt; üö.: Novum glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti, 1867; vö. még az alsó-ausztriai *Seebenstein* helynevet (Weigl i. m.).

58 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kluge, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin, 1967.²⁰

59 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Lajos szerint az 1351. évi *Baguk* adat „a m. *bádog* fn.-ből keletkezett, bizonyára szn.-i áttétellel”. A személynévi áttétel nem igazolható, de a *bádog* (1329: *Badak*) ’ólm, ón’ jelentésű főnévvel való kapcsolat (’ólm-, ónszínű föld’) lehetséges. Erre vö. az akkor ugyancsak Sopron vármegyei német *Bleigraben* (1387) ’Ólmód’ helynevet, amely ’ólomszínű agyag’-gal függ össze.

60 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

61 (Megjegyzés - Popup)

Hasfalva kikövetkeztetett magyar **Harsány* nevére vö. Reuter Camillo: SSz. 1968, 278–280. A *Harsány* helynevek (Baranya, Békés, Borsod m.) a *hárs* fanév kicsnyítő *harsány* változatából keletkeztek Kiss Lajos munkája szerint.

62 (Megjegyzés - Popup)

Hövejnél a hideg vizű Bereg patak kavicsstknőben folyik, Csapod és Gyórá között a határ a hőtől hamar kisül, amint ezt az 1597. évi urbárium is igazolja: „De az reteknek csak akor vehetni hasznokat, mikor essős idő Jár, Aszszaly időben Nem” (Országos levéltár: Urbaria et Conscriptioes 12/42). A Bereg patak itt *Laz Berek vize* (Katona Imre szíves közlése). Az ómagyar *láz* jelentése ’rét’.

63 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Lajos e helynevünket nem tárgyalja, de a hasonló *Nagykörü*, *Kisköre* helynevek utótagját személynévből magyarázza. Juhász Dezső (Magyar Nyelv, 1979, 449–455) megvizsgálta az ország minden ilyen helynevet, a mienkét is, és megállapította, hogy ezekben a ’kerülő’ melléknévi igenév ómagyar alakja van meg. A Sopron vármegyei *Kürü* (1429-ben *Kisbogyoszló*, 1332-től népetimológiával *Küllő*) falunál az Ikvának valóban nagy kerülője, kanyarja van. A falu német *Girm* neve (1392) tehát még a népetimológiás átalakulás előtt keletkezett.

64 (Megjegyzés - Popup)

A középkori Répcefő falut Csánki Dezső (Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897, III, 627) azonosította Schwendgraben faluval, amit Moór (i. m. 83) már 1936-ban kétségbe vont, de nem cáfolta meg. A Répcefő=Rámóc azonosítás azonban bizonyítható ugyanannak a nemesnek a nevével; vö. 1402/1413: „Johannes filius *Penklini de Rebnich*”; 1438: „*Peunkel de Repczefew*” (SoprOkl. I/1: 269; SoprVmOkl. 2: 284), de azzal is, hogy Schwendgraben falu nem osztódott (Alsó-, Felső-). Hasonló hivatalos névadás történt 1950-ben, amikor a középkorban Iván, Nemesládony és Sajtoskál között létezett Fertőd (1234: *Ferteud* UB. 1: 159), majd elpusztult falu nevét Eszterházára (1772-) vitték át. 1947-ben változtatták meg a honfoglalás kori *Harka* nevet *Magyarfalvá*-ra, az azóta eltelt egy nemzedéknyi idő alatt az eredeti helynevet csak az idős nemzedék őrzi.

65 (Megjegyzés - Popup)

1479-ben már *Söttör* (Sümegegy Dezső: Sopron vármegye levéltárának oklevél-gyűjteménye. Sopron, 1928, 132), 1659-ben pedig *Süttör* (Buzás i. m. 2: 23).

66 (Megjegyzés - Popup)

Az első a rábaközi, amelyet a némettség *Ungarisch-Rust*-nak, a második a ma burgenlandi *Rust* (1393), amelyet a némettség ugyancsak a magyarból fordított (vö. SSz. 1970, 358).

67 (Megjegyzés - Popup)

Amikor az ómagyar *séd* 'patak, csermely' szót már nem értették, a helynevet népetimológiával *Hidegség*-re (1306) változtatták. Vö. még a 16. jegyzetet.

68 (Megjegyzés - Popup)

Vö. D. Bartha Katalin: A magyar szóképzés története. Bp., 1958, 102.

69 (Megjegyzés - Popup)

A némettség a magyar helynevet lefordította: *Woolf* (1278). Ez a német *Wolfgang* személynév kicsinyítője. Személynévi értelmezésre mutat a későbbi birtokos jelzős *Wolfs* (1327) változat is. A magyar *Balf* (1378) a németből származik, abból az időből, amikor a magyarban már nem volt két ajakkal képzett *w* réshang, ezért két ajakkal képzett zárhanggal helyettesítették.

70 (Megjegyzés - Popup)

A magyar közigazgatás a német *Petersdorf* (1434) fordításaként vezeti be a *Péterfa(lva)* nevet.

71 (Megjegyzés - Popup)

1950-től Vas megyében.

72 (Megjegyzés - Popup)

1479-től népetimológiával az „érthetőbb” *Mesterháza*.

73 (Megjegyzés - Popup)

Az 1663. évi adat: *Winpasz* (Buzás i. M. 2: 247). A német névre az első adat 1521: *Wympassing* (Pickl,

Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Graz, 1966, 270).

74 (Megjegyzés - Popup)

A németesség a magyar helynevet lefordította: *Woolf* (1278). Ez a német *Wolfgang* személynév kicsinyítője. Személynévi értelmezésre mutat a későbbi birtokos jelzős *Wolfs* (1327) változat is. A magyar *Balf* (1378) a németből származik, abból az időből, amikor a magyarban már nem volt két ajakkal képzett *w* réshang, ezért két ajakkal képzett zárhanggal helyettesítették.

75 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben Mollay: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 1961, 114–130, 193–200.

76 (Megjegyzés - Popup)

A nyugat-magyarországi német helynevekre vö. Mollay, Karl: Zur Chronologie deutscher Ortsnamentypen im mittelalterlichen Westungarn. Acta Linguistica 1961, 67–97.

77 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti László–Csapody István–Garád Róbert: Két ország tava a Fertő tó. Élet és Tudomány, 1977, 495–498, 530–532, 556–558, 585–587; N. Dávid Aranka: Sugárásháztartás a Fertő tavon. Bp., 1977, 54; Garád Róbert: A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) munkabizottságainak szerepe a Fertő tó magyar szakaszának hasznosításában (1957–1975). SSz. 1977, 128–139; Gemeinsam mit österreichischen Fachleuten. Für die Sauberkeit des Neusiedlersees. BR. 1977, jan. 31; Zádor Alfréd: A Fertő táj hidroszférája és vízgazdálkodása. Bp., 1975 (A Fertő táj Monográfiáját előkészítő adatgyűjtemény 2. kötet) HiK. LVII, 1977, 240; valamint Aujeszky László–Schilling Ferenc–Somogyi Sándor (szerk.): A Fertő táj bioszférája. Bp. 1975 (A Fertő táj Monográfiáját előkészítő adatgyűjtemény 3. k.) SSz. 1977, 92–95; HiK. 1977, 370–372; Pichler János: A Fertő-táj üdülővidékké alakítása és tudományos fejlesztése. SSz. 1972, 99–115; Fejlesztik a Fertő tavi üdülőtelepet. Magyar Nemzet, 1978. aug. 5. Vö. Hárs József: A soproni idegenforgalom kezdetei, SSz. 1966, 307–308, 311, 312 stb.

78 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Kálmán: Vitorlázás. Bp., 1978, 184. „A Himfy-t 1870-ben rendbehozták és Hercegnő névre Balatonfüreden átkeresztelve vízre bocsátották”.

79 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi Béla: Kőkori lelet a Fertő tava medrében. Bp., 1876. szept./28. p.

80 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti hirdetmény német és magyar szöveggel a Thier László gyűjteményben található (Sopron, Liszt F. Múzeum).

81 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi i. h.

82 (Megjegyzés - Popup)

Melléklet. Oedenburger Zeitung 1907. aug. 11.

83 (Megjegyzés - Popup)

A „Fertői csónakázó társaság Szabályzata”. Sopron, 1884. Könyomat (GySmL. 2. sz.).

84 (Megjegyzés - Popup)

A „Fertői csónakázó társaság”, „Vitorla Verseny Szabályai”, a „Leltár”. Sopron, 1884 (GySmL. 2. sz.).

85 (Megjegyzés - Popup)

Illustrierter Führer durch Oedenburg. Oedenburg 1891.

86 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Szilvássy Márton ügyvéd, országgyűlési képviselő, az 1880-as években a „Fertői csónakázó társaság” elnöke (majd a „Hubertus Vadásztársaság”, a „Soproni Dalfűzér”, a „Soproni Kaszinó”, a „Liberális Párt” elnöke).

87 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron” 1884. júl. 16.

88 (Megjegyzés - Popup)

Printz Ferenc városi tanácsnok sok energiával intézte a városszépítés feladatait. A Fertő környékével is törődött.

89 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron”, 1883. júl. 25.

90 (Megjegyzés - Popup)

Berecz Dezső: SSz. 1980, 184.

91 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A régi Sopron szabad fürdői. Sopronvármegye, 1939. júl. 23.

92 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Dóka Klára: Adalékok a Rábaszabályozó Társulat történetéhez. SSz. 1980, 17–28, 117–128.

93 (Megjegyzés - Popup)

Itt mondunk köszönetet Kasichnitz Józsefnek a szíves közlésekért, aki a volt tengerészek egykori

asztaltársaságának egyik vezető tisztségét viselte.

94 (Megjegyzés - Popup)

A cülnizés a jelenleg is használatos halász, nádszállító csónakkal való közlekedést, a stánglizás a 3–3,5 m hosszú rúddal való megtolást, egysúlyozást, erő kifejtést jelentette. A *stángli* (vö. soproni német nyelvű *stángli* rúd) megfelel a rúdnak, a *cülni* a soproni német *Züßln, Zille* szóból származik. A cülni hátsó részén állva történt a stánglizási művelet. A Fertőn a cülnik ma is közlekednek. A környékbeli falvak szelétől több km-es csatornautakon lehet a tavat megközelíteni. Ezekben a fertői csatornaszövevényekben nagyon nehéz a tájékozódás, mert a több méter magasra megnövő nád csak az égre nyújt kilátást. Sok gyakorlatot követel a hat méter hosszú, nehézkes halászcsonak (cülni) és a hosszú stángli együttes kezelése a szűk csatornában. A stánglival egyszerre kell kormányozni, a cülnit előre lökni és az álló testsúlyt egyensúlyozni. Évek alatt lehetett megtanulni az öreg halászsoktól ezt a mesterséget. A csatornában már messziről észlelhető volt, ki a gyakorlott vagy kezdő stánglizó. A mesterek nyílegyenesen, egyenesen, szinte csak csobogva közlekedtek, a kezdők a szűk csatorna hosszában az egyik parttól a másikra sodródtak, ütődtek és a találkozásoknál keresztbe állt a cülnijük. A jó amatőr stánglizókat bizonyos tisztelet övezte a Fertő egész területén. Még ma is sokan szeretnek stánglizni.

95 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841–1950 (Sopron, 1960) c. könyve sem tesz említést arról, hogy Fenyvesi 1878-ban vagy 1885 előtt Sopronban működött volna.

96 (Megjegyzés - Popup)

Kammon: írók, színészek kedvelt kávéháza Pesten.

97 (Megjegyzés - Popup)

Újvári Béla (1852–1927) reáliskolai tanár, író, Sopron kulturális életében tevékeny részt vett, míg a 90-es évek közepén Budapestre nem távozott. Két apa c. darabja Teleki-díjat nyert, de a Nemzeti Színház sem ezt a darabját, sem a Farkasok közt címűt nem fogadta el előadásra. Utóbbi darabjával kapcsolatban Csiky Gergelyt, aki a bíráló bizottság tagja volt, plágiummal gyanúsította. Éles hírlapi vita kerekedett s Újvári kénytelen volt elhallgatni (Sopron 1881.) Újvári Gárdisták c. négyfelvonásos vígjátékát a Nemzeti Színház 1896. dec. 29-én mutatta be.

98 (Megjegyzés - Popup)

Idézet Csathó Kálmán: A régi Nemzeti Színház c. könyvéből (Bp., 1960.).

99 (Megjegyzés - Popup)

A Nemzeti Színház tagja.

100 (Megjegyzés - Popup)

1891-ben a Sopron is közli Heinrichnek magyar nyelvű, de idegenszerű humorral írt színházi levelét Az ember tragédiájának előadásáról.

101 (Megjegyzés - Popup)

Rákosi Szidi a Nemzeti Színház tagja, később Palotai Piroska szintén.

102 (Megjegyzés - Popup)

Makó Aida a Nádasy-társulat igen értékes drámai hősnője volt, de férjhezmenetele után csak kivételesen vállalt szerepet. Hamletjét a Várszínházban is játszotta.

103 (Megjegyzés - Popup)

Korábban Rákoshegy nagyközség (Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye központi járás) Károly király út 2. (jelenleg Budapest XVII. kerülete).

104 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Molnár Gyula alkotása: Magyar Madonna a gyermek Jézussal (1937).

105 (Megjegyzés - Popup)

Eredeti levél a munkaszolgálatból küldött 183 levéllel, illetve levelezőlappal együtt özv. Komor Gézáné birtokában.

106 (Megjegyzés - Popup)

Bárándy Júlia, a Fővárosi Operettszínház társulatának tagja az 1920-as években.

107 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Komor Gyula író. Lásd: Magyar Irodalmi Lexikon. Akadémiai Kiadó Budapest, 1963, 667–668; Magyar Életrajzi Lexikon I. kötet. Budapest, 1967, 962.

108 (Megjegyzés - Popup)

Özv. Komor Gézáné birtokában.

109 (Megjegyzés - Popup)

Ifjúmunkások O. Sz. Úttörő Csapatai 1919. június 5-i keletű fényképes igazolványa.

110 (Megjegyzés - Popup)

A 30-as számú Dandár Póttest Tűzérpótalosztály 1919. július 21-i keletű körbélyegzős igazolványa.

111 (Megjegyzés - Popup)

Az özvegy birtokában.

112 (Megjegyzés - Popup)

Kisregény. Különlenyomat a Sopronvármegye 1933. évi karácsonyi számából.

113 (Megjegyzés - Popup)

Vidám regény. Soproni Hírlap 1934. július 8–augusztus 5 közötti számai (21 folytatás).

114 (Megjegyzés - Popup)

Regény. A Frankenburg Irodalmi Kör kiadásában. Székely és Társa könyvnyomdája Sopron, 1934.

115 (Megjegyzés - Popup)

Regény. Soproni Hírlap 1935. április 28–május 23 közötti számai (22 folytatás).

116 (Megjegyzés - Popup)

Regény. Székely és Társa Könyvnyomdája. Sopron, 1935.

117 (Megjegyzés - Popup)

Regény. Soproni Hírlap 1936. január 31–március 3 közötti számai (28 folytatás).

118 (Megjegyzés - Popup)

Elbeszélés. Soproni Hírlap 1936. május 24–július 25 közötti számai (49 folytatás). Különlenyomatban Sopron, 1936, Bihary László metszeteivel.

119 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi Magazin. Irodalmi és kritikai folyóirat. Főszerkesztő Komor Géza, teelős szerkesztő és kiadó Nowinszky Rezső, főmunkatárs Gróf László. Szerkesztőség és kiadóhivatal Sopron, Várkerület 82. Hungária Nyomda Szombathely, Kálvária utca 2.

120 (Megjegyzés - Popup)

2. szám: 1936. augusztus; 3. szám: 1936. szeptember; 4. szám: 1936. október; 5. szám: 1936. december.

121 (Megjegyzés - Popup)

„Női fej”. Dr. Molnár Gyula alkotása (1935).

122 (Megjegyzés - Popup)

A teljesség igénye nélkül: Juckónak Jucktól verseskötet (I–II. Sopron, 1929); A férfi már ... (Vázlat egy szerelem kezdetéről); Királyi ékszerek (kisregény); Száguldó szerelem (kisregény); Négy fal között (regény); A bélyegkereskedő (regény); Komédia (kisregény); Emlékkönyv 1940 (miniatűrök); Örök rejtvény (színdarab); Csak nagyban (regény).

123 (Megjegyzés - Popup)

Szerkesztő Balogh István tanár, Gyóni Géza hűséges barátja Szibériában, a Gyóni Géza Irodalmi Társaság alapító örökös elnöke.

124 (Megjegyzés - Popup)

Gyűjteményes anyag ö. K. G-né megőrzésében.

125 (Megjegyzés - Popup)

Ezúton is köszönetet mondok özvegy Komor Gézániának a dokumentációs anyag rendelkezésre bocsátásáért, dr. Berecz Dezsőnek (a Frankenburg Irodalmi Kör egykori főtitkára, majd alelnöke) és Huzár Sándornak, a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár (SOTEX) egykori igazgatójának szíves közléseiért.